

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YEREL YÖNETİMLER ANABİLİM DALI
MAHALLİ İDARELER ve YERİNDEN YÖNETİM BİLİM DALI

**İSLAM MEDENİYETİNİN İKİ ŞEHİRİ (BELH ve KONYA) ÜZERİNDE
MEVLÂNÂ'NIN ETKİLERİNİN İNCELENMESİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

Mohammad Fawad Abrahimi

İstanbul, 2019

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YEREL YÖNETİMLER ANABİLİM DALI
MAHALLİ İDARELER ve YERİNDEN YÖNETİM BİLİM DALI

**İSLAM MEDENİYETİNİN İKİ ŞEHRİ (BELH ve KONYA) ÜZERİNDE
MEVLÂNÂ'NIN ETKİLERİNİN İNCELENMESİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

Mohammad Fawad Abrahimi

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Aynur Atmaca Can

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

YEREL YÖNETİMLER Anabilim Dalı MAHALLİ İDARELER VE YERİNDEN YÖNETİM Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi MOHAMMAD FAWAD ABRAHİMİ'nin İSLÂM MEDENİYETİNİN İKİ ŞEHİRİ (BELH VE KONYA) ÜZERİNDE MEVLANA'NIN ETKİLERİNİN İNCELENMESİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 27.06.2019 tarih ve 2019-19/15 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 31/7/2019

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Öğretim Üyesi Adı Soyadı	İmzası
1. Tez Danışmanı Doç. Dr. AYNUR ATMACA CAN	
2. Jüri Üyesi Doç. Dr. MAHMUT DOĞAN	
3. Jüri Üyesi Dr. Öğr. Üyesi OĞUZ KAAN	

ŞEHİRLER SEVGİLİLERLE BİRLİKTE SEVİLİR

(Mustafa Kara)

Önsöz

Mevlâna'ya sevdam çok eskidir, daha ilkokuldaydım ki Allah'ın insanoğluna verdiği nimet olarak okuma yazmayı öğrenme yeteneğinden keyifle faydalanmaya yeni başlamıştım. Sınıf arkadaşlarımdan tersine boş zamanlarımda benim hobim edebiyat kitabından Mevlâna ve Hafız gibi şairlerin şiirlerini bulup okumak idi. Bu şiirlerde en çok hoşuma giden onların kullandığı şiir sanatındaki güzellik değil ancak kelimelerde ifade edilmiş derin anlamlar idi.

Mevlâna'nın eserlerinde en çok dikkat çekici kavramlardan biri İnsan kavramıdır. Mevlâna'ya göre insan, iki sonsuzluk arasında olan bir mevcuttur. Mevlâna'nın bu Kur'anî görüşe göre eğer insan şeytanın vesveseleri sayesinde kendi nefsinin çirkin isteklerinin peşine düşerse cehennemden çukurlarına düşer. Aksine eğer Allah'ın halifesi olan insan meleklerin ilhamlarını yol ışığı tutarak, kalbini tezkiye ederek, şeriatın kurallarına uyuyarak ve aklını kullanarak kendi ruhunun yüce isteklerini elde etmeye çalışırsa mutlaka cennetin yüksekliğine ulaşır, Allah'ın evliyalıyla komşu olur ve hatta Yüce Allah'la görüşme şerefini elde edebilir. Kin, taassup, bencillik vs kalbi hastalıklardan kurtulmuş olan insanlar hadis-ı şerifin hükmiyle hem Allah'ın (c.c) hem de halkın sevgilisi olurlar. İnsanoğlu fani bir mevcudu olmasına rağmen Allah'ın böyle dostlarının Yüce Rab'ın Al-Baki ismi bereketiyle hatıraları, fikirleri ve eserleri baki kalacaktır. Hatta günden güne etki alanlarını genişletirler. Hz. Mevlâna Celaladdin Muhammed Belhî onlardan biridir.

Mahalli İdareler ve Yerinden Yönetim bölümünde Yüksek lisansımı yapmak için Türkiye'ye gelmekteyken bir arkadaşımın Afganistan çağdaş şairi Halilullah Halilî'nin *Belh'ten Konya'ya* kitabını hediye olarak aldım ve bu başlık aklımda kaldı. Bu kitap yanında Kültür Politikaları dersine girdiğimde Belh ve Konya'yı etkileyen Mevlâna gibi anahtar şahsiyet üzerine yüksek lisans tezimi yazmaya karar verdim. Belh ve Konya, İslam dini ve Mevlâna sayesinde birçok ortak kültüre ve benzerliklere sahip olmuştur. Bu tezde bu iki şehirde oluşmuş ortaklık ve benzerlikler ele alınmıştır.

Fırsattan faydalanarak tezin başlangıcından sonuna kadar bana yol gösteren ve akademik tavsiyelerini hep paylaşan danışman Hocam Sayın Doç. Dr. Aynur Atmaca Can'a sonsuz

şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca *Belh'ten Konya'ya* risalesini veren Mustafa Bey, ve tezimin Türkçesini kontrol eden Burak Uzunkaya'ya çok teşekkür ederim.

Özet

Kültür, şehir ve medeniyet üç soyut ve birbiriyle ilişkili kavramlardır ki bunların yaratılış, muhafaza ve gelişiminde ana unsur olarak insanın payı oldukça yüksektir. Kültür, toplumun üyesi olarak insanın tüm ilmi, sanatsal ve elde ettiği örf adet gelişimini içine alan karmaşık bir kavramdır. İnsanlar bu gelişimleri elde ettikçe barbarlıktan uzaklaşır, barbarlıktan bu uzaklaşma ve medeni hayata başlamaya medeniyet denmektedir. Şehirler medeniyetlerin ve kültürlerin sergilendiği açık bir müze olarak her toplumun değerleri, kültür ve medeniyetini yansıtmaktadır.

Bu tezde İslam medeniyetinin iki şehri olarak Belh ve Konya üzerinde Mevlâna'nın etkileri incelenmiştir. Mevlâna Belh'te doğdu ve çocukluğunu geçirdi, ama bazı sorunlardan dolayı ailesi Konya'ya hicret etti. Mevlâna Konya'da kemale erdi ve halkın göz nuru oldu, ama yazdığı eserleri onun şöhret ve fikirleri sadece Belh'e değil tüm dünyaya yayıldı. Mevlâna'ya olan Belh ve Konya halkının sevdâ ve aşkı iki şehirde ortak kültürü ve değerleri oluşturmuştur. Bu ortaklıkları göz önünde tutularak iki şehrin yerel makamları kardeşlik protokolü imzaladılar. Bu tezde iki şehirde Mevlâna'nın etkileriyle beraber oluşmuş benzerlikleri inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeleri: Kültür, Medeniyet, Şehir, Belh, Konya ve Mevlâna.

Summary

Culture, city and civilization are three abstract concepts which humankind is an important element in their creation, saving and improvement. Culture is a complicated concept that involves all the artistic, academic, costumes and other achievements of human as a part of society. Human being by these achievements is getting far from barbarism; by getting far from barbarism they start civilian life which is called civilization. Cities as an open museum of cultures and civilizations are exhibiting the culture, values and civilization of each society.

In this thesis the effects of Mawlana on Balkh and Konya as two cities of Islam civilization had been evaluated. Mawlana was born in Balkh and spent his childhood there, and then because of some problems his family immigrated to Konya. Mawlana improved in Konya

and became the lights of human's eyes; his books conveyed his messages not only to Balkh but also all around the world. The love for Mawlana and his books by Balkh and Konya's people had created lots of similar values and culture in these cities. By focusing on these similarities the local governments of both cities have signed the sister cities protocol. In fact, this thesis is focusing on the similarities which were shaped by Mawlana's effects in Balkh and Konya.

Keywords: Culture, Civilization, City, Balkh, Konya, Mawlana.

İçindekiler

Önsöz.....	I
Özet	III
Summary	III
Giriş.....	1

Birinci Bölüm

KÜLTÜR, MEDENİYET, ŞEHİR.....	3
1.1 KÜLTÜR.....	3
1.1.1 Kültür Sözcüğü.....	3
1.1.1.1 Batı Dillerinde Kültür.....	3
1.1.1.2 Doğu Dillerinde Kültür.....	4
1.1.2 Kültür Kavramı.....	4
1.1.2.1 Kültürün Boyutları.....	6
1.1.2.1.1 Maddi Boyutu.....	7
1.1.2.1.2 Manevî Boyutu.....	7
1.1.2.1.3 Sosyal Boyutu.....	8
1.1.3 Kültür Özellikleri.....	8
1.2 MEDENİYET.....	10
1.2.1 Medeniyet Kavramı.....	10
1.2.2 Medeniyetlerin Ortaya Çıkışı.....	11
1.2.3 Medeniyetlerin Doğuşuna Etki Eden Faktörler.....	13
1.2.3.1 Doğal Çevre.....	13
1.2.3.2 Sosyal Çevre.....	13
1.2.3.3 Manevî Çevre.....	13
1.2.4 Medeniyetlerin Özellikleri.....	14
1.2.5 Dünyanın Bazı Meşhur Medeniyetleri.....	15
1.2.5.1 Mezopotamya Medeniyeti.....	15
1.2.5.2 Mısır Medeniyeti.....	15
1.2.5.3 Çin Medeniyeti.....	16
1.2.5.4 Japonya Medeniyeti.....	16
1.2.5.5 Hindistan Medeniyeti.....	16

1.2.5.7	İslam Medeniyeti	16
1.2.6	İslam Medeniyeti	17
1.2.6.1	İslam Medeniyetinin Kaynakları	18
1.2.6.1.1	Kur'an.....	18
1.2.6.1.2	Hadis.....	19
1.2.6.1.3	Müslüman Milletlerin Kültürleri	20
1.2.6.1.4	Eski Kültür ve Medeniyetler.....	20
1.2.6.1.5	İlim	21
1.2.6.1.6	Güzel Sanatlar	21
1.2.7	İslam Medeniyetinde Bilimsel ve Sanatsal Gelişimleri.....	21
1.2.7.1.1	Bilimsel Gelişimleri.....	22
1.2.7.1.2	Sanatsal Gelişimleri.....	23
1.3	ŞEHİR.....	29
1.3.1	Şehir Kavramı.....	29
1.3.2	Şehir Kimliği	30
1.3.2.1	Fiziksel (Coğrafi) Unsurları.....	31
1.3.2.2	Tarihsel Unsurları	32
1.3.2.3	Kültürel Unsurları.....	32
1.3.2.4	Yönetmel Unsurları.....	32
1.3.2.5	Şehrin Yetiştirdiği Şahsiyetler.....	32
1.3.3	İslam Düşüncesinde Şehir	33

İkinci Bölüm

İSLAM MEDENİYETİNİN İKİ ŞEHİRİ: BELH ve KONYA.....	35	
2.1	Belh	35
2.1.1	İslam Öncesi Belh.....	36
2.1.2	İslam Döneminde Belh	38
2.1.3	Belh'in Coğrafyası ve İklimi	41
2.1.3.1	Belh'in Sulama Sistemi	42
2.1.4	Belh'in Sosyal ve Etnografik Dokusu	43
2.1.4.1	Nevruz Bayramı.....	44
2.1.5	Belh'in Mimari Eserleri.....	46

2.1.5.1	Nevbahar Tapınağı	47
2.1.5.15	Hız. Ali'nin Makamı.....	47
2.1.5.16	Hoca Abu Nasr-ı Parsa Cami.....	49
2.1.5.17	Hoca Akaşa (r.a.) Makamı.....	49
2.1.6	Belh'in Bazı Şahsiyetleri	50
2.1.6.1	Roman Belhî.....	51
2.1.6.2	Zahak Binmüzahim	51
2.1.6.3	İbn Sina.....	51
2.1.6.4	Şakik Balhî	52
2.1.6.5	İbrahim Ethem.....	52
2.2	Konya	54
2.2.1	İslam Öncesi Konya.....	55
2.2.2	İslam Döneminde Konya.....	56
2.2.2.1	Konya'da Moğollar	58
2.2.2.2	Karaman Oğullar ve Osmanlı Döneminde Konya.....	58
2.2.2.3	Cumhuriyet Döneminde Konya.....	59
2.2.3	Konya'nın Coğrafyası ve İklimi	60
2.2.4	Konya'nın Sosyal ve Etnografik Dokusu	61
2.2.5	Konya'nın Mimari ve Tarihi Eserleri	62
2.2.5.1	Mevlânâ Müzesi	62
2.2.5.2	Karatay Medresesi	63
2.2.5.3	İnce Minareli Medrese.....	64
2.2.5.4	Sıraçlı Medrese.....	65
2.2.5.5	Alaeddin Camii.....	65
2.2.6	Konya'nın Bazı Şahsiyetleri.....	66
2.2.6.1	İbn Arabi.....	66
2.2.6.2	Sadreddin Konevî	67
2.2.6.3	Şems Tebrizi.....	67
Üçüncü Bölümü		
Tasavvuf, Mevlâna ve Mevlevilik.....		69
3.1	İslam İrfan ve Tasavvufu.....	69

3.1.1	Fiili İrfan.....	69
3.1.2	Nazari İrfan.....	69
3.2	Tasavvuf Kavramı	70
3.3	İslam Tasavvufunda Kullanılan Bazı Kavramlar	72
3.3.1	Ruh	72
3.3.2	Nefis	72
3.3.3	Melek veya Ruhun Yardımcısı	73
3.3.4	Şeytan veya Nefsin Yardımcısı	73
3.3.5	Kalp	73
3.3.6	Beyin.....	73
3.3.7	Ruh ve Nefsin Gıdaları	74
3.4	İslam Tasavvufunun Bazı Tarikatları	74
3.4.1	Kâdiriyye Tarikatı	74
3.4.2	Nakşibendi Tarikatı	74
3.4.3	Bektaşîye Tarikatı.....	75
3.4.4.	Mevlevîlik.....	76
3.4.4.1	<i>Mevlevîhaneler</i>	77
3.4.4.2	<i>Derviş</i>	78
3.4.4.3	<i>Sema</i>	79
3.4.4.4	<i>Çile</i>	79
3.4.4.5	<i>Zikir</i>	80
3.5	Mevlâna Celaleddin Muhammed Belh’li Rûmî.....	81
3.5.1	Mevlâna’nın Babası (Beha Uddin Veled).....	82
3.5.2	Belh’te Mevlâna’nın Çocukluğu	83
3.5.3	Belh’ten Konya’ya Hicret.....	85
3.5.4	Mevlâna’nın Eğitimi ve Hocaları	88
3.5.5	Mevlâna’nın Konya’ya Dönüşü.....	90
3.5.6	Mevlâna’nın Dönüşüm ve Tekâmül Devresi	91
3.6	Mevlâna’nın Dostları (İrşat ve Terbiye Dönemi)	93
3.6.1	Şems Tebrizi.....	93
3.6.2	Selahaddin Zerküb.....	93

3.6.3	Hüsameddin Çelebi	94
3.7	Mevlâna'nın Vefatı.....	95
3.8	Mevlâna'nın Eserleri	96
3.8.1	Gazeller.....	96
3.8.2	Mesnevi	97
3.8.3	Rubaii	97
3.8.4	Fih-ı Ma Fih.....	97
3.8.5	Mektuplar	97
3.8.6	Mecalis-ı Seb'a (Yedi Meclisleri)	97
3.9	Mevlâna'nın Ahlakı ve Sureti	98
3.10	Mevlâna Hakkında Meşhur Kişilerin Görüşü.....	99

Dördüncü Bölüm

BELH VE KONYA ŞEHİRLERİ ÜZERİNDE MEVLÂNA'NIN ETKİLERİN İNCELENMESİ		102
4.1	Belh ve Konya Arasında Diplomatik ilişkiler	102
4.1.1	Kardeşlik Protokolü.....	103
4.1.1.1	Belh'te İnşa Edilen Mevlâna Külliyesi.....	104
4.1.1.2	Caddelerin Adlandırılması.....	105
4.1.1.3	Öğrenci Değişim Programları.....	106
4.1.1.4	Davetiyeler	106
4.2	Mevlâna'yla İlgili İki Şehirde Ortak Kültürel Programlar	106
4.2.1	Mesnevî Okuma Meclisleri	107
4.2.2	Belh'te Mesnevî Meclisleri	107
4.2.3	Mesnevî Dersleri	108
4.2.4	Anma Törenleri	109
4.2.4.1	Belh'te Mevlâna Örs'ü (Arûs) Merasimi.....	109
4.2.4.2	Konya'da Mevlâna Anma Törenleri.....	110
4.2.4.2.1	Uluslararası Mistik Müziği Festivali	110
4.2.4.2.2	Konya'ya Mevlâna Ailesinin Girişini Anma	110
4.2.4.2.3	Şeb-i Arûs.....	111
4.2.5	Sema Ayini	111

4.2.5.1	Belh'te Sema Ayini	112
4.2.5.2	Konya'da Sema Ayini	112
4.3	Şehirlerin Görünümünde Mevlâna	113
4.3.1	Belh'te Cadde ve Çarşıların Adlandırılması.....	113
4.3.2	Konya'da Cadde ve Çarşıların Adlandırılması.....	114
4.3.3	Belh'te Okul ve Üniversitelerin Adlandırılması.....	114
4.3.4	Konya'da Okul ve Üniversitelerin Adlandırılması.....	115
4.3.4.2	Mevlâna Araştırmaları Enstitüsü	115
4.3.5	Belh ve Konya'da Bulunan Görseller.....	116
4.4	Belh ve Konya'da Mevlâna Adına Hizmet Veren Kurumlar	118
4.4.1	Mevlâna Barış Evi	118
4.4.2	Mevlâna Uluslararası Havalimanı	119
4.5.1	Mevlâna Müzesi	119
4.5.2	Mevlâna Kültür Merkezi	121
4.5.3	Konyanüma.....	122
4.5.4	Uluslararası Mevlâna Vakfı.....	124
4.6	Görüşmeler	124
4.7	Sonuç	128
	Kaynakça.....	138

Giriş

Kültür, bir toplumun inançları, sanatsal, sportif faaliyetleri, hayalleri ve ideolojilerini içermektedir. Kültür manevi boyutunda toplumun inandığı tüm inançları ve hikayeleri kapsamakta ve maddi boyutunda mimari, giysi ve yiyecekler gibi toplumun inandıklarını yansıtan ürünleri de içermektedir. Sosyal boyutunda kültür toplumu oluşturan insanların günlük hayatında iletişim ve alışverişi neticesinde oluşmuş inanç ve sosyal ilişkilerden bahsetmektedir. Toplumun üyeleri kendi değer ve inançlarını şehrin görünümü ve çevresindeki tüm alanlarda yansıtmaya çalışmaktadır.

Şehirler, içinde yaşayan toplum tarafından tasarlanmış ve o toplumun değerlerini ve kültürünü yansıtan en büyük ve açık bir müzedir. Başka bir deyişle, şehirler medeniyetlerin varlıkların tecelli ettiği yerdir. Dolayısıyla şehirler sadece yaşama çevresi oluşturan fiziki bir mekân ve ekonomik gelişimi kolaylaştıran ve yansıtan mekân değil ancak şehirde yaşayan halkın kültürel ve manevi değerlerini de barındıran ve yansıtan çok boyutlu bir mekândır.

Bu tezin konusu günümüz Afganistan sınırlarında yer alan Belh şehri ve Türkiye sınırlarında yer alan Konya şehridir. Arapça kaynaklarda adı Umm-ülbelad yani şehirlerin annesi şeklinde geçen Belh şehri bize eski Ariyalılar'ın mirası ve dünyanın en eski şehirlerden biridir. Belh, eski Aryana topraklarının başkenti olarak İslam döneminden önce Zerdüş gibi büyük adamların adıyla ve İslami döneminde de İbrahim Ethem ve Mevlâna Celalleddin Muhammed Belhi adıyla meşhurdur. Konya Belh'ten daha sonra Müslümanlar tarafından fethedildi ama medeniyet açısından insanların mağaralardan çıkıp ilk yerleşmelerin olduğu zamana kadar uzanan eski tarihe sahip bir şehirdir. Konya dünyanın meşhur medeniyetlerine ev sahipliği yapmış bir şehir, ama şüphesiz ki en çok İslam Medeniyetinde özellikle Selçuklu zamanında parlak devrini tecrübe etmiş ve Osmanlılar zamanında da değerini kaybetmemiştir.

Mevlâna Celalleddin Muhammed Belhî Rûmî İslam âleminin büyük arif, âlim ve şairi olarak Belh ve Konya şehirlerinin arasında bir köprü ve iki şehrin anahtar şahsiyetidir. Bu iki şehrin tarihinde buralara bu kadar etkide bulunan hiç kimse geçmemektedir. Çünkü Mevlâna hazretleri bu iki şehre kimlik veren bir şahsiyettir ve Belh ile Konya, Mevlâna şehri olarak

meşhurdurlar. Sultan-ül Ulema Bahaddin Veledin oğlu Mevlâna Hazretleri Belh şehrinde doğdu ve çocukluğunu oralarda geçirdi. Bazı siyasi olaylardan dolayı ailesi Belh'i terk edip Konya'ya hicret ettiler. Hazreti Mevlâna'nın türbesi Konya'dadır ve bu şehrin sembolünü oluşturmaktadır.

Bu tezde “İslam Medeniyetinin İki Şehri (Belh ve Konya) Üzerinde Mevlâna'nın Etkilerini İncelemek” başlığıyla ilk önce bu iki şehirde Mevlâna'nın etkileri incelenmektedir. Ayrıca Mevlâna'nın şahsiyet ve fikirleri sayesinde oluşmuş olan ortak kültürlere odaklanmakla beraber şehirlerin görünümünde de benzerlikleri vurgulanacaktır. Kütüphane araştırma ve saha araştırma olarak iki yöntem kullanılmıştır. Literatür kısmı ve tarihi mekânları kütüphane araştırma yöntemi kullanılarak hazırlanmış ve diğer kısımlarda saha araştırma yöntemi uygulanmıştır. Saha araştırmada da iki yöntem yani gözlem ve görüşme yöntemlerinden faydalanarak iki şehirde sivil toplum aktivist, üniversite hocaları ve yerel yönetim makamlarıyla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada Belh şehrinde sadece Belh ilinin merkezi olan Mezar-ı Şerif şehri ve Mevlâna'nın doğduğu yer olan Belh ilçesidir. Konya'da da çalışmamız sadece Konya ilinin merkezi olan Konya şehrini kapsamaktadır.

Toplam olarak bu tezde dört bölüm bulunmakta, birinci bölümde çalışmanın literatür kısmı olarak kültür, medeniyet ve şehir kavramları tartışılmıştır. İkinci bölümde araştırmanın sahası olarak Mevlâna hazretlerinin doğum şehri yani Belh'i ve onun yaşadığı ve türbesi olan şehir olarak Konya şehri hakkında genel bilgi verilmiş ve tarihçesi anlatılmıştır.

Üçüncü bölüm, İslam tasavvufu ve irfanı ile İslam dünyasının büyük mutasavvıf ve arifi yani Hz. Mevlâna'nın hayat hikâyesi, eserleri ve düşünce mektebine ihtisas edilmiştir. Bu bölümde ilk önce tasavvuf ve irfan kavramları açıklanmıştır ve sonra Hz. Mevlâna'nın hayatı çocukluktan hicrete ve Konya'ya yerleşmesinden eğitim ve diğer önemli olaylara kadar çeşitli konular hakkında bilgi verilmiştir. Dördüncü bölüm ise tezin saha araştırmasına ayrılmıştır. Bu bölümde Belh ve Konya şehirlerinde Hz. Mevlâna'nın etkilerinin simgesi olarak onun adına çalışan kurumlar, vakıflar, gerçekleşen programlar, Mevlâna'nın adı verilen cadde ve çarşılarından bahsedilmiştir. Bunun yanı sıra iki şehir arasında imzalanmış kardeş şehir protokolü ve bu protokol çerçevesinde gerçekleşen programlara da yer verilmiştir.

Birinci Bölüm

KÜLTÜR, MEDENİYET, ŞEHİR

1.1 KÜLTÜR

Kültür kelimesinin anlamını iyi bilmek için önce onu bir sözcük olarak, sonra da bir kavram olarak gözden geçireceğiz.

1.1.1 Kültür Sözcüğü

Kültür, manası üzerinde âlimlerin aynı görüşte bulunmamlarına rağmen, çağlar boyunca en azından ortak veya yakın bir anlamına varmaya çalıştıkları soyut bir kavramdır. Kültürün bugünkü anlamı, daha doğrusu kültürün anlamları, bu alanda çalışan âlimlerin harcadığı emeğin neticesidir. Kültür kelimesini iyi bilmek için onu doğu ve batı dillerde açıklamakta fayda vardır.

1.1.1.1 Batı Dillerinde Kültür

Kültür kelimesinin Almanca eşdeğer kelimesi Bildung ve Kultur kelimeleridir. (Şanbey, 1993) Fransızca ve İngilizcede onun eşdeğeri ise Culture kelimesidir. Bu üç diller arasında ortak nokta da kültür kelimesinin Latince kökten yanı Colere kelimesinden alınmasıdır. Latince Colere kelimesi yerleşmek, yetiştirmek, korumak ve ibadet anlamına gelir. Yerleşmek anlamına gelen Colonus kelimesi Colony kelimesiyle kökteştir. İbadet anlamda kullanılan Cultus kelimesi de Cult kökünden gelmektedir.

Cultura kelimesi orta çağda ibadet anlamında kullanılmışsa da, onun tarım, ekin, ziraat anlamları batı dillerinde daha yaygınlaşmıştır. Batı dillerinde bu kelime az değişmekle beraber hala kendi anlamını korumakta, mesela Almanca'da Agrikultur, İngilizce'de Agriculture ve Bulgarca'da Kultura tarım ve yetiştirmek anlamını vermektedir. (Pehlevan, 2009)

İlk defa kültür kelimesi on sekizinci yüzyılında müstakil bir kelime olarak kullanılmıştır. Wilyams Raymond'a göre Almanca'da bu kelime Fransızca'dan geçmiş, ilk önce Cultur sonra da Kultur şeklini almıştır. Rimon, kültür ve medeniyetin eşanlamlı olduğunu düşünmektedir. (Pehlevan, 2009)

1.1.1.2 Doğu Dillerinde Kültür

Anlaşıldığı gibi, kültür kelimesi batı dillerinde evrimini geçirerek on sekizinci yüzyılda müstakil bir isim şeklinde kullanıldı. Doğu dillerinde, İslam medeniyetinin üç ana dilleri yani Arapça, Farsça ve Türkçe’de de kültür sözcüğünü inceleyeceğiz. Kültür kelimesinin Arapça eşdeğeri, الثقافة-Essıkafa’dır. Bu kelime iki şekil ve iki anlamda kullanılır, Essekafa فَ قَ ثَ قَ فَ tüm harfler üstünle telaffuz ile ve Seküf فَ قَ ثَ قَ F harfi ötre hareketle. Seküf, beceri ve ustalıkta üstünlük kazanmak, becerikli olmak, zeki, doğrulamak, yetiştirmek ve öğretmek anlamını ifade eder. Esseka da terbiye, manevî terbiye ve kültür anlamını verir. Esseka fi yani kültürel ve Müsekkıf yani kültürlü ve eğitilmiş anlamına gelir. (<https://www.vajehyab.com/erişim>: 05/01/2019)

Türkçede batı dillerindeki kelimenin farklı yazılışı yani kültür kelimesi kullanılmaktadır. Redhouse Sözlükte Culture kelimesinin Türkçe kelimeleri irfan, terbiye, kültür ve ekin yazılmıştır. To cultivate eşdeğeri yetiştirmek ve Cultivated kelimesinin eşdeğeri ise kültürlü ve ekilidir. Eğer tam Türkçe bir kelime aranmakta ise ekin kelimesi olabilir. (Redhouse Yayınevi, 1991)

Farsça’da kültür kelimesinin eşdeğeri de Ferhang (فرهنگ)’dir. Kültür kelimesi batı dillerde önce maddi anlamlarda daha çok kullanılmış daha sonra manevî anlamları kazanmıştır, ama Farsçadaki Ferhang kelimesi baştan daha çok manevî yükü taşımaktaydı ve akıl, terbiye ve edep anlamları ifade ediyordu. (<https://www.vajehyab.com>) Sadık Kiya’ya göre Ferhang kelimesi Avista kitabında görülmemekte ama onun eski şekli Pehlevice’de terbiye, eğitim öğretim ve öğrenebilecek şeyler anlamda kullanılmıştı. Ferdusî Ferheng sözcüğü edep ve zekâ anlamında ve Mevlâna da tedbir anlamında kullanmıştır. (Kiya, 1970)

1.1.2 Kültür Kavramı

Kültür kavramı Avrupa dillerinde önce maddi anlamlarda tarım ve bitki yetiştirmek anlamında kullanılıp gittikçe manevî anlam aldı ve insanların geleneği, insanî

süreçleri ve edep anlamında kullanılmaktadır. Doğu dillerinde baştan manevî ağırlığı daha çok hissedilirdi.

Mümtaz Turhan kültürü, "her yerde ve her cemiyette muayyen maddi ihtiyaçları tatmin maksadıyla vücuda getirilmiş kaba veya incelmış, işlenmiş bir tekniğin, bilginin yanında insan münasebetlerini tanzime yarayan nizamlar, kaideler, örf ve adetler, iman, kanaatler, fikirler ve telakkilerden mürekkep, bir bütün halinde işleyen bir cihaz." (Turhan, 1969) diye tanımlar. Bu açıklamaya göre bir cemiyet tarafından kullanılan teknikler de ve o cemiyetin inanç, örf ve adetleri ve hatta telakkiler de, kültür olarak tanımlanabilir.

Tylor'a göre kültür ya da uygarlık, "bir toplumun üyesi olarak, insanoğlunun öğrendiği (kazandığı) bilgi, sanat, gelenek-görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür." (Güvenç, İnsan ve Kültür, 2003) Tylor'un tanımına göre hiç kimse doğuştan kültürlü olarak dünyaya gelmez, Tanrı tarafından verilmiş bir hediye de değildir ancak kültürü insanlar yaşadıkça kazanırlar ve üretirler. Her toplum kendi çabaladığı, ürettiği ve kazandığı alan ve kültürel özelliklerle diğer toplumlardan ayrılır.

Willyams Raymond iki tarifte kültürün özelliklerini işaret etmektedir. Birincisinde kültürü fikirsel, manevî ve estetik evrim olarak tanımlar. İkincisinde kültürü, faaliyetlerin ve işlerin yapılma tekniği olarak tanımlar. Ayrıca, eserler ve fikirsel faaliyetlerin özellikle kültürel faaliyetlerin yapılış şekline kültür demektedir. Demek ki bir toplumda sadece bir faaliyetin yapılması değil, ancak onun yapılış tekniği de o toplumun kültürünün parçasıdır. (Reymond, 1960)

Çok etnikli toplumlarda kültür, o toplumun yapısı ve birlik tecellilerini oluştururken aynı zamanda kültürel birliğini oluşturan her bir parçaya da dikkat eder. Dolayısıyla kültürel birliği oluşturmak için tüm toplumun aynı olması gerekmiyor, ancak kültürün özelliklerden birisi şudur ki bir milletin birliğini temsil ederken değişikliklerini de gösterip bir bütün olarak meydana çıkmalıdır. (Pehlevan, 2009)

Diğer bir tanıma göre kültür, bir toplumun havas ya da avam insanlar tarafından oluşturulmuş inançlar, bilgiler, spor ya da sanatsal gelenekler, hayaller ve ideolojilerin

bütünüdür. Bu açıklamadaki fark, kültürün havas ya da avam halk tarafından üretilebilmesi ve oluşturulabilmesidir.

Kültür kavramı halk arasında öyle yerini bulmuş ki artık günlük hayatın her alanında bu kavramın bir boyutun kullanılmasına şahit olup trafik kültürü, siyasal kültürü, şehir kültürü gibi kavramları duymak kolaydır. Bazen de kültür kelimesini kullanarak kendi üstünlüğünü ispatlamaya çabalamışlar. Örnek olarak, sömürgecilik döneminde kendilerinin üstün kültüre sahip olduğunu sanan ülkeler, güçsüz milletleri kültürleştirme bahanesiyle koloni haline getirdi ve onların ülkelerini işgal etti. Ama şunun bilinmesi gerekiyor ki kültür alanındaki âlimler böyle bir değerlendirmeyi kabul etmeyip bunun yerine kültürel değişiklik ve boyutlarla ilgileniyorlar. (Pehlevan, 2009)

Kültür soyut anlamında üç uygulama kazanır. İlki: bir müstakil ve soyut isim olarak fikirsel, manevî ve estetik sürecini gösterir. İkincisi: umumî ve özel uygulama kazanıp bir hayat tarzını (insanların bir grup arasında, belli bir dönemde belli bir halkın ya da tüm beşeriyetin) açıklar. Üçüncüsü: fikirsel eserler ve tecrübeleri özellikle sanatsal faaliyetleri açıklamaktadır. (Reymond, 1960)

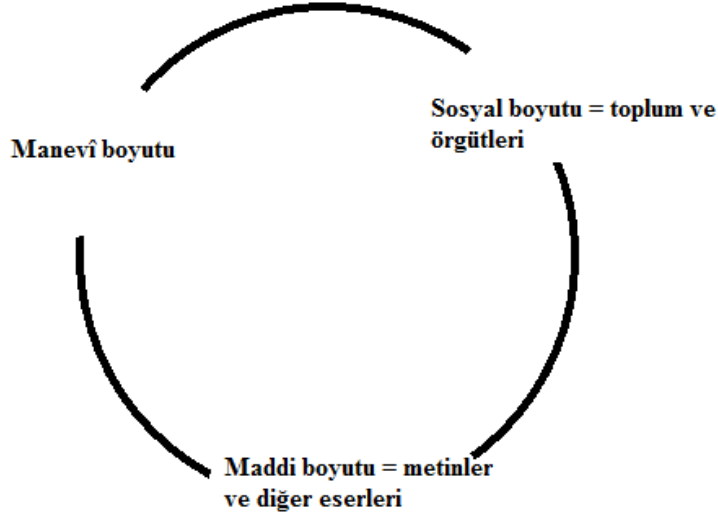
Kültür kavramına bazı alanlarda farklı anlamlar verilir:

- Bilim alanlarında kültür kelimesi medeniyet anlamına gelir,
- Beşeri bilimler alanında ve günlük hayatta eğitim ve eğitim sürecinin sonucunu gösterir,
- Estetik alanında kültür kavramından güzel sanatlar kastedilmektedir,
- Teknik, teknoloji ve biyoloji alanlarında kültürden üretim, tarım ve yetiştirmek kastedilir. (Güvenç, İnsan ve Kültür, 2003)

1.1.2.1 Kültürün Boyutları

Roy Sommer, kültür alanındaki bilginlerin farklı görüşlerine sahip olmalarına rağmen üç konuda aynı görüşte bulunmaktadır. Birincisi, kültür ne önceden var olan ve ölçülebilir bir şeydir ne de koordine ve bütünleşmiş bir şey; ona göre kültür ayinlerde, değerlerde, kullanılan tekniklerde ve sanatsal faaliyetlerde tecelli bulan insanın yaptıklarının heterojen neticesidir. İkincisi, kültürün bu tecellileri sadece görünüştedir

ve bizzat kültürün kendisi değildir. Ona göre bir toplumun kültürü hakkında araştırırken o toplumun kültüründe tecelli eden tüm ruhsal programlarını da incelemek gereklidir. Üçüncüsü, kültürün üç boyut arasındaki ilişki ve farklarına dikkat etmek gerekmektedir. (Pehlevan, 2009)

Şekil 1: Kültürün boyutları

Kaynak: (Pehlevan, 2009)

1.1.2.1.1 *Maddi Boyutu*

Kültürün maddi boyutu, kültürü ifade eden ve gösteren tüm eserlerden ibarettir. Sanat, edebiyat, film, televizyon vs. görsellerin yanında kültürün maddi boyutu mimari, giyim tarzı, üretimler ve diğer şeylerde izlenebilir.

1.1.2.1.2 *Manevî Boyutu*

Manevî boyutu, zihinsel boyut olarak da adlandırılabilir. Kültürün bu boyutu hikâyeler, hayaller (bir kültürde dünya hayali), inanç ve dini inançlar, değerler ve fikir tarzını içermektedir. Bir toplumun mizaç ve huy anlamına gelen her şeyi o toplumun zihinsel kültürü olarak adlandırılabilir. İnsanın zihninde bu dünya ve ahiret yaşamıyla ilgili geçen her şey bu başlık altına

yerleşebilir. Arkeologlar da eski eserleri (mimari, mezarlık ve diğer eserler) inceleyerek o toplumun ayin ve yaşam koşullarını anlatmaya çalışırlar.

1.1.2.1.3 *Sosyal Boyutu*

Kültürün sosyal boyutu bir yandan sosyal faaliyetler, ayinler ve biçimlerle ilgilenir, öbür yandan sosyal birimleri diğer bir deyişle kültürü taşıyanları da içermektedir. Bunlar toplumun bilgiyi seçmek ve metin haline getirmekle onu kaydedip iletişime geçmelerini sağlarlar. Eğitim sistemi, sanat, ilim ve ayrıca siyasi nizamlar kültürün sosyal çerçevesinde yer almaktadırlar. Ama Ray Sommer ekliyor ki bu ayırım kısıtlıdır ve hatta bu üç ayırım arasında net bağlantılar ve çatışmalar vardır. (Pehlevan, 2009)

1.1.3 **Kültür Özellikleri**

Kültür öğrenilebilecek davranışlarının bir bütünüdür. Kültür tabii bir şey değildir ki insanlar doğduğu zaman kendileriyle onu getirsinler. Ancak büyüyorken dil ile beraber kültürel davranışları da öğrenirler. Mademki kültür, öğrenilebilir davranışlardır eğitim üsluplarına da sahip olmalıdır. (Güvenç, Kültürün abc'si, 2002)

Kültür sosyal mirastır, kültür sosyal bir miras olarak korunur ve gelecek nesle aktarılır. Yalnız kültürün aktarılması bir nesilden gelecek nesle genetik yoluyla değil, ancak öğretmek ve öğrenmekle gerçekleşir.

Kültür oluşturulabilen bir şeydir, kültür sosyal hayatın bir ürünüdür. Bir kültürün değerleri dini kaynaklardan doğuyorsa da, o değerler toplumca kabul görmelerinden kültürel değerler olarak değerlendirilir. Kültürün oluşumunda topluma hâkim olan ideoloji (inanç ve ortak temenniler), teknoloji, teknik ve sanatsal faaliyetler ayrıca toplumda bulunan sosyal düzen, aile ve diğer sosyal örgütler etkindir. (Aavan, 2010)

Kültür zamanla değişebilecek bir şeydir. Kültür inançlar, görüşler, kullanılan teknikler ve bilgilerin toplum tarafından kabul görmelerinden ve bunlara anlam katmalarından oluşup toplumun üyeleri tarafından uyulmaktadır. Dolayısıyla teknik ve teknolojinin gelişimiyle ve toplumun standartları, normları ve düşüncelerinin değişimiyle

zamanla toplumun kùltürü de değişir. Zaman ve kùltürün ilişkisini göz önünde tutarak kùltürü şöyle tanımlayabiliriz. Kùltür, belli bir zaman aşamasında, belli bir mekânda bir toplumun değerler ve davranışlarından ibarettir.

Kùltür ve değişim kuramına göre, insanlar ve toplumlar benzer çünkü kùltürleri benzer, insanlar ve toplumlar farklıdır çünkü kùltürleri farklıdır, insanlar ve toplumlar değişir çünkü kùltürleri değişir. (Güvenç, Kùltürün abc'si, 2002)

Kùltürü iyi anlamak için zaman-mekân ile kùltür ilişkisine dikkat etmek gerekir. Bir toplumun kùltürü o toplumun kùltürel varlığını oluşturur, toplum değişince kùltür de değişir. Topluma kùltürün bu bağlılığı onun geleceğini de topluma bağlamaktadır.

Her toplumun kùltürü farklıdır. Her toplumun değerleri ve görüşleri farklı olduğundan, her toplumun kùltürü de farklıdır. Hatta bir değer ya da bir şey bir toplumda hoş ama öbür toplumda kötü olabilir, örnek olarak söylenebilir ki her toplumun yemekleri ve giyim tarzı farklıdır.

1.2 MEDENİYET

1.2.1 Medeniyet Kavramı

Farsça kaynaklarda medeniyet, şehir düzeltmesi, esnaf topluluğu, cehalet ve şiddetten nazikliğe ve ünsiyete geçmek, şehirli olmak ve şehirde oturmak anlamına gelir.(<https://www.vajehyab.com/> erişim: 10/01/2019) Medeniyetin mecazi anlamı terbiye ve edep demektir, dolayısıyla medenî olmak yani terbiyeye sahip olmak ve sosyal ahlakın üst seviyesinde olmak, barbarlıktan kurtulmaktır. Çünkü barbarlıkta insanlar ne şehirlerde yaşar ne de sosyal ahlaka sahip olurlar. İnsanlar barbarlığı terk edip şehre taşınırlar ve böylece medeniyete sahip olurlar. Bu anlamda medeniyet, şehirli olmak, şehirde yaşamakla denktir, batı dillerinde de medeniyet kelimesi bunun gibi bir anlama sahiptir. (Pehlevan, 2009)

Batı dillerinde medeniyet kelimesinin eşdeğeri, Civilization Latince Civis kökünden gelip vatandaş anlamını vermektedir. Günümüzde medeniyet ya da uygarlık kelimesini kullanmakla sosyal hayatın durumunun ne seviyede olduğunu açıklar. Batı dillerinde medeniyet ve kültür kavramları arasında karmaşık bir bağlantı ve ilişki vardır. İngilizcedeki civilization kelimesi, on yedinci yüzyılda İngiltere’de yaygın olan civilize kelimesi ve bu kelime de on altıncı yüzyılda Fransa’da yaygın olan civiliser kelimesinden alınmaktadır. Bu kelimenin kökü de Latincenin civilizare kelimesine dayanmakta olup ceza hukukuna ait olan bir meseleyi medeni haline getirmek anlamını verir. Latincenin civil kelimesi civilis kelimedenden gelir ve şehirli ya da vatandaşlara ait bir şey anlamını vermektedir. (Braudel, 2017)

Civilisation kelimesi ilk defa Fransız bir bilgin Mirabeau tarafından kullanıldı. Bu kelimenin Türkçe eşdeğeri medeniyet kelimesidir ki ilk defa on dokuzuncu yüzyılında Mustafa Reşid Paşa tarafından kullanıldı. Yeni Türkçede uygarlık, medeniyet anlamını verir ve uygar da civilized kelimesinin eşdeğeri. Medeniyet Arapça bir kelimedir ve medine (şehir) kelimesinden alınmıştır. Medine kelimesi de şehir anlamını verir ve ilk defa Peygamber efendimiz tarafından Yesrip şehrine taşındığı zaman kullanılmıştı. O şehirde İslam devletini kurdu ve o şehri Medine diye adlandırdı. Medine

kelimesi Arapça'da deyin kökünden alınmıştır ve borç manasını verir. Şehirde insanlar birbiriyle sıkı bir bağlantıyla yaşamakta ve birbiriyle karşılıklı olarak birçok şeylere riayet etmekle sorumludur. Ayrıca yaşadığı şehrin yeşillik, güzellik, emniyet vs. karşısında sorumluluk taşımaktadırlar. Arapçada medeniyet kelimesinin eşdeğeri El-hedare kelimesidir. 19. yüzyılında medeniyet kavramının kullanılması, bu tarihten önce doğuda medeniyet yoktu anlamına gelmez. İslam dünyasının meşhur âlimi İbn-haldun imar kelimesini medeniyet anlamında kullanmıştı. (Barkçin, 2018)

İbn Haldun diyor ki: "الانسان مدنيّ بالطبع" insan fitraten (tabiatı) medeni bir varlıktır. Bu düşünceye uyarak Amerikalı Wildurant ekliyor ki, insana vahşi denemez. (Baltacı, 2005)

Braudel'e göre medeniyet kelimesi bugünkü anlamında Fransa'da on sekizinci yüzyılda ortaya çıkmıştır. Medeniyet kelimesi 1732'lerde sadece adli alanlarda kullanılmaktaydı, bir ceza mahkemesini medeni hale getirmek için kullanılıyordu. (Braudel, 2017) Medeniyet bugünkü manasında barbarlığın karşısında kalır, bir tarafta medenileşmiş insanlar var öbür tarafta barbarlar. Fransızlar on beşinci Leo asrında kendilerini bu kelimeye yakışır görmekteydiler, hala medeniyet kelimesi batılılarda çekiciliğini kaybetmedi. Çünkü bir tür üstünlüğe işaret edip teknoloji ve bilimin var olduğunu gösterir. Eugene Cavigne'e göre, medeniyet, bilim, sanat, düzen ve faziletin var olmasıdır. Sharl Sinobu'ya göre, medeniyet, caddeler ve limanlar inşa edilmesiyle ilgilendir. (Pehlevan, 2009) Medeniyetten kastettiğimiz, belli bir hayat tarzıdır ki tarih boyunca belli coğrafyada dünyayı etkilemiş ve hala etkilemeye devam etmektedir.

Barkçin'e göre mimari, musiki ve şiir bir medeniyetin yüceliğini gösteren simgelerdir. O, bir medeniyetin kültürel değerlerini kurmak ve canlandırmak için tedbirlerin alınmasının gerekliliğini belirtiyor ve örnek olarak caddelerin ve parkların adlandırılmasına işaret ediyor. Braduel'e göre de tiyatro, gösteriler, teknolojik keşifler, ilmi ve felsefi gelişimler bir medeniyetin büyüklüğünü ve etkinliğini göstermektedir.

1.2.2 Medeniyetlerin Ortaya Çıkışı

Baltacı, İslam Medeniyeti Tarihi kitabında medeniyetlerin doğuşu ile ilgili bazı kuramlara yer vermiştir. Bir, evrimcilerin kuramı: barbarlık döneminden bu yana kültürel evrim, beşeri gelişimler sayesinde hayatın basitliğinden karmaşıklığa doğru ilerlemesi medeniyetlerin doğuşuna sebep olmuştur. Bir toplumun kültürel ve bilimsel alanlarda ilerlemesi, farklı işlemlerde farklı farklı teknikler keşfetmesi o toplumun medeniyet inşa etme yolunda gittiğini göstermektedir. İki, yayılım kuramıdır. Bu kurama göre dünyada belli birkaç yer vardır ve medeniyet o bölgelerde doğup diğer yerlere yayılmıştır. Mısır, Mezopotamya, Dicle ve Fırat nehrinin sahilleri dünyanın o yerlerindedir ki buralarda medeniyetler inşa edilmiştir ve diğer bölgelere yayılmıştır. Bu kuram nehir kıyılarında medeniyetlerin doğuşuna işaret eder, ama her nehrin kenarında bir medeniyetin çıkması anlamına gelmez. Üç, yüce kültürü kuramıdır. Bu kurama inananlara göre, göçebelik halinden çıkmış ve yerleşmiş halk medeniyeti inşa edebilir. Eflatun ve İbn-haldun bu kuramı benimsemekte, Eflatun bunların medeniyeti inşa etmesini tarım ve ziraata bağlıyor ve İbn Haldun da şehirli ve bedevi insanlardan bahis ediyor, ama bedevi insanlarda medeniyet inşa etme becerisinin olmadığı anlamına gelmemektedir. Dört, kültür prototipleri kuramıdır. Tarih boyunca bir toplum kültürünü ilkeleri şekillendiriyor, bu kültürün diğer milletlerin kültürü ile birleşmesi medeniyetin ortaya çıkmasına zemin sağlar. (Baltacı, 2005)

Baltacı bu kuramları anlattıktan sonra medeniyetlerin doğuşunu kültürlerin niteliğine ve kapasitesine bağlayıp kendi görüşünü şöyle özetliyor: bazen birkaç milletin kültürü bir araya gelip medeniyeti inşa eder, bazen de tek bir kültür birkaç tane medeniyeti inşa eder. Hatta bazen birkaç kültür ve medeniyet birleşip yeni bir medeniyetin doğmasını sağlar. Mısır medeniyeti Mısır kültüründen, Mezopotamya medeniyeti Mezopotamya kültüründen oluşmuştu, Yunan medeniyeti, Mezopotamya ve Mısır medeniyetleri ile Ege kültüründen doğmuştur. İslam medeniyeti, İslam dini, Müslüman milletlerin kültürleri ve İslam öncesi medeniyetlerinden istifade etmiştir. Batı medeniyeti ise, İslam Medeniyeti, Yunan Medeniyeti, Roma Medeniyetleri ile Avrupa kültürleri üzerine kurulmuştur.

1.2.3 Medeniyetlerin Doğuşuna Etki Eden Faktörler

Her medeniyetin oluşumuna etki eden farklı faktörler vardır, yine doğal çevre, sosyal çevre ve manevî çevre üç ortak faktör olarak değerlendirilebilir. (Baltacı, 2005)

1.2.3.1 Doğal Çevre

Doğal çevreden insanların yaşadığı fizikî çevre kastedilmektedir. Doğal çevre, jeolojik koşulları, coğrafya ve iktisadi coğrafyayı içerir.

Medeniyetlerin kuruluşu, gelişimi ve etkileşimi bu fiziki çevrenin etkisi altında olup tarımsal ve ticari gelişime zemin sağlamaktadır. Hatta bir medeniyetin mimari tarzı ve sanatları doğal çevreden etkilenmektedir. Braudel'in dediği gibi, bir medeniyeti iyi bilmek için o medeniyetin fiziki çevresini ve bu çevrenin yarattığı fırsat ve tehditleri iyi bilmek lazımdır.

Ona göre, "Uygarlıktan söz etmek, mekânlardan, topraklardan, engebelerden, bitki örtülerinden, hayvan türlerinden, hazır veya kazanılmış avantajlardan söz etmek olacaktır." (Braudel, 2017)

1.2.3.2 Sosyal Çevre

Medeniyet insanların (millet ya da toplum) hayat tarzı ve onlara ait olan kültürel ve bilimsel varlıklarıdır. "Toplum, uygarlıktan asla ayrılmaz (ve tersi): İki kavram da aynı gerçekliğe ilişkindir." Toplum kendi kültürel varlık ve hayat tarzı karşısında sorumludur. (Braudel, 2017)

Bu sorumluluğun var olması sayesinde sosyal bir çevre oluşur, işte bu oluşmuş sosyal çevre ve sorumluluklar medeniyetin oluşmasına doğru gider, yoksa sosyal çevre oluşmadan, birlik havası oluşmadan sadece insanların yan yana yaşamaları ne sosyal muhiti yaratır ne de medeniyetin doğmasına zemin sağlayabilir.

1.2.3.3 Manevî Çevre

Medeniyetlerin doğuşuna etki eden faktörlerden biri de manevî muhittir. Manevî muhit, inançlar, fikirler, hürriyet ve sosyal birimlerden ve bu birimleri etkisi altında bulunan kurallardan ibarettir. Düşünme özgürlüğü, gelişimi ve inanç özgürlüğü

bir topluma medeniyet kurabilecek gücü verir. Barkçin'in dediği gibi kapalı toplumlar medeniyet kuramazlar. (Barkçin, 2018)

1.2.4 Medeniyetlerin Özellikleri

Her medeniyet kendine has olan özelliklere sahiptir, yine de medeniyetlerin ortak özellikleri şöyle özetlenebilir:

-Tek merkezli: Medeniyet, hayatın tüm boyutlarına belli bir tarzı ayarlamaktır. Her medeniyetin bir merkez olduğu sebebiyle medeniyet toprağı ne kadar büyük olsa bile aynı üslubu takip ederek camilerden hamamlara kadar hep aynı tarz ve mimarı üslubu çizmektedir. Medeniyetin merkezi bu üslup ve tarzları bellemekte bulunur. Osmanlı medeniyetinin merkezi İstanbul idi, dolayısıyla Osmanlı topraklarının her köşesindeki üsluplar, İstanbul'da bulunan üsluplarla uyumludur.

-Toprak genişliği: Medeniyetler belli bir coğrafyada doğup belli toprak genişliğine sahip oluyor. Fars Medeniyeti, Roma Medeniyeti ve İslam Medeniyeti belli toprağa sahip idiler.

- Zaman: Medeniyetler belli bir zaman diliminde doğup hayatını sürdürüyor. Medeniyetler, üzerinde oluştuğu temeller ve ilkelerin yaşadığı sürece ve devletler tarafından uyulduğu sürece var olurlar.

- Çok kültürlü olması: Medeniyetin toprak genişliği ve zaman özelliğini göz önünde tutarak söyleyebiliriz ki birden fazla toplumların kültürünü içermektedir. Medeniyetler genellikle çok kültürlü olur. Günümüzdeki Batı Medeniyeti birden çok ve farklı medeniyetlerden oluşmuştur.

- Çok dilli: Medeniyetlerin özelliklerinden biri de çok dilli olmalarıdır. İslam Medeniyetinin başta Arapça olmak üzere birçok dilleri vardır.

- Çok Dinli: Medeniyetler çok dilli olmanın yanında, çok dinli de olurlar. Medeniyetlerin toprak genişliği, çok kültürlüğü ve diğer özelliklerin yanında çok dinli özelliğini de taşır.

- Çok Devletli: Medeniyet kavramı öyle bir kavramdır ki devletleri bir safta durdurabilir. Örnek olarak İslam Medeniyetine bakarsak birçok devletlere sahiptir. Başta

dört Halifelerin devleti olmak üzere, Emevi, Abbasi, Selçuklu ve Osmanlı devletleri sayılabilir. (Barkçin, 2018)

1.2.5 Dünyanın Bazı Meşhur Medeniyetleri

Tarihte geçmiş medeniyetlerinin sayısı hakkında tüm bilginler aynı görüşte bulunmasa da dünyanın önemli ve meşhur medeniyetleri hakkında bilginler arasında ihtilaf yoktur. Carroll Quigley on altı medeniyet ve ek sekiz taneden bahis eder, Arnold Joseph Toynbee ilk önce yirmi bir medeniyetten, sonra yirmi üç medeniyetten bahis eder. Mc Neil tarih boyunca dünyada dokuz medeniyetin geçtiği söyler. Braudel ve Restovanyi çağdaş yedi ünlü medeniyetleri tanıtmakta bulunurlar. Bu ihtilafların kaynağı, bazı kültürel grupları ayrı ayrı ya da beraber saymaktan gelir. Mesela Çinliler ve Hinduları eğer iki medeniyet olarak da sayabiliriz veya bir medeniyet olarak da kabul edebiliriz. (Pehlevan, 2009)

1.2.5.1 Mezopotamya Medeniyeti

Bu medeniyeti bugünden itibaren altı bin yıl önce Irak'ta ortaya çıktı ve Fırat ve Dicle nehirlerin arasında bulunmaktaydı. Tarihçilere göre Mezopotamya Medeniyeti milattan önce 3300 ve 750 yıllar arasında oluşmuştu. Bu medeniyette ilk medeni toplumun özellikleri bulunmaktaydı. Onları gelişmiş bir su şebekesini sahip idiler ve tarımcılık önemli bir meslek olarak önem görüyordu. Bu medeniyetin tapınakları bir banka gibi çalışıp halka borç vermekte bulunuyordu.

1.2.5.2 Mısır Medeniyeti

Bu medeniyet bugünkü Mısır'a ait Nil Nehrin'in kıyılarında gelişmişti. Mısır Medeniyeti bugünden 3150 yıl önce Mısırlı'ların ittihadını şahitti. Tarımcılık bu medeniyetin gelişimin temel unsurunu oluşturur ve Nil nehri de tarıma gerekli suyu sağlarken ürünlerin bol olmasını sağlamaktaydı. Mısır Medeniyeti, sulama şebekesi ve sel kontrol sistemiyle nüfusun artmasını ve kültürel gelişimleri şahitti. Hüküm ettiği bölgede güçlü bir orduyla sık emniyeti sağlamıştı. Çoğu güzel tapınaklar ve piramitler bu

dönemde imar edilmişti. Bu alanın gelişimlerin nedenlerden biri Mısır medeniyetin taş sanatında harika tekniklerin kullanmasıdır.

1.2.5.3 Çin Medeniyeti

Milattan 1500 sene önceye dayanan bir Çinli medeniyetin var olması âlimlerce kabul görmüştür. Araştırmacılar tarafından kullanılan Sinic kavramı Çinlilerin ve güney Asya'daki Vietnam ve Kore kültürlerini içermektedir.

1.2.5.4 Japonya Medeniyeti

Bazı araştırmacılar Japonya kültürü ve Çin kültürünü aynı sayarak ikisini Uzak Doğu Medeniyeti olarak adlandırır. Ama bazı diğer araştırmacılar da bunun tersine inanmakta ve Japonya'yı ayrı ve farklı bir medeniyet olarak kabul ederler.

1.2.5.5 Hindistan Medeniyeti

Milattan yaklaşık 1500 yıl öncesinden beri Hindistan Yarı Kıtasında, Hindistanlı (İndian), Hindî (İndic) ya da Hindu adıyla bir medeniyetin var olduğu kabul görmüştür. Yarı Kıtasında milattan önce iki binden beri kültürü etkileyen ve belirleyen ana unsur Hindu ayinidir. Bu ayin bir mezhep ve sosyal düzenden fazlasıdır ve Hindu medeniyetinin ana temeli olarak kabul edilir. Hindu ayininin yanında Yarı kıtada İslam dini de belirleyici bir rolü oynamaktadır. Çin kavramı gibi, Hindu kavramı da bir ülke sınırında kalmamakla beraber Hindu kültürü ve medeniyeti Hindistan sınırlardan dışarıda da bulunmaktadır.

1.2.5.6 Batı Medeniyeti

Batı kavramı dünyaca kullanılmaktadır ve ondan Batı Medeniyeti kastedilir. Bu medeniyet bir mezhep ya da toplumdaki değil ancak bir coğrafya ve havzaya dayanarak kimlik kazanır. Tarih açısından Batı Medeniyeti Avrupa Medeniyete eşlik eder, dolayısıyla çağdaş Batı Medeniyeti bir Avrupa-Amerika medeniyetidir ki Kuzey Atlantik ismiyle adlandırılmıştır.

1.2.5.7 İslam Medeniyeti

İslam Medeniyeti yedinci yüzyılda Arap Yarı Kıtasında ortaya çıktı ve hızlıca Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarına yayıldı. İslami ülkelerin en batısı Afrika'nın batısında Senegal, en doğudaki ülke Asya kıtasındaki Endonezya'dır. En batı ve en

doğuda olan ülkelerin arasında 10 saatlik bir fark vardır. İslami ülkelerin toplam toprak genişliği 26 milyon kilometre karedir. (<https://hawzah.net/fa/Book/View/45251/20359/> erişim: 20/01/2019) Tez konumuz İslam Medeniyeti olduğu için ayrı bir başlık altında yine İslam medeniyetine yer açılması uygun görülmektedir.

1.2.6 İslam Medeniyeti

İslam Medeniyeti İslam dinine dayalıdır. İslam dini, Allah (c.c.) tarafından Hazreti Muhammed (s.a.v.)'e vahyin indirilmesi ve Peygamber olarak seçilmesiyle Mekke şehrinde ortaya çıktı. Peygamber (s.a.v.) başlangıçta gizli davet etmeye memur idi ve kendi akrabalarından başladı. İslam'ı kabul edenlerden ve iman getirenlerden ilk zevatlar, müminlerin annesi Hazret Hatice (r.a.), Ebu-bekir (r.a.) ve Ali (r.a.) idiler. Peygamber Efendimiz on üç sene boyunca Mekke şehrinde insanları İslam'a davet edip nice zorluklara tahammül etti.

Günler gittikçe Mekke şehrinde Müslümanların nüfusu artıyordu ve bu durum Küreyiş putperestleri için kabul edilecek bir şey değildi. Dolayısıyla yeni din ve ayinden kurtulmak amacıyla Müslümanlara nice kötülük yaptılar, zorluklar çıkarttılar ve hatta onların canlarına kastettiler. Yine de Müslümanlar başta Peygamber Efendimiz olmak üzere kutsal dava ve davetten vazgeçmediler. Peygamber (s.a.v.) on üç sene Mekke halkına İslam sundu ve bununla yetinmeyip Mekke'ye yakın olan diğer şehirlerin halkını da İslam'a davet etmişti. Bunlardan bazıları daveti kabul, bazı da reddettiler. Böylece Mekke dışında Müslümanlara güvenli bir ortam sağlamaya çalıştı, Mekke'de durum fenalaşınca, artık bu şehirde Müslümanlara yaşamaya izin verilmez noktaya ulaşınca, Peygamber (s.a.v.) tüm Müslüman halka Yesrib şehrine hicret etmeyi buyurdu. (Mübarekpurî, 2003)

Peygamber efendimizin Mekke'den Yesrib'e hicret etmesiyle İslam tarihinde yeni bir sayfa açıldı. Miladın 622 yılında Peygamber (s.a.v.) Yesrib'e girdiği zaman, şehrin ismi Medine'tur Resul yani Peygamberin şehri olarak değiştirildi. Peygamber efendimiz ilk günlerde Nebevî mescidin temelini attı. (Mübarekpurî, 2003) Bu caminin

inşasıyla Müslüman halka hem ibadet yeri, hem de eğitim yeri sağlandı. Ayrıca Nebvî mescidi İslam devletinin merkezi olarak görev gördü ve böylece İslam Medeniyeti yedinci yüzyılda Medine şehrinde başlamış oldu. Şimdilik Medine şehri İslam dünyasında Mekke'den sonra ikinci en meşhur ve önemli şehirdir. Peygamber efendimizin makamı bu şehirde olduğu için yıllık milyonlarca insan tarafından ziyaret edilmektedir.

Böylece İslam dini ve İslam medeniyeti Arap yarı kıtasında ortaya çıktı ve kısa bir zamanda Hindistan, Filipinler, Orta Asya, Orta Afrika, İspanya ve Orta Avrupa'da etki altında olan topraklarını genişletti.

Bu topraklarda yaşayan toplulukların kültürünü etkiledi ve onların kültür ve medeniyetinden etkilenip İslam Medeniyetinin daha zenginleşmesini sağladı. Dolayısıyla İslam Medeniyetinin Arap milletlerle sınırlandırılması asla doğru değildir. Çünkü belirlediğimiz nedenlerin yanında İslam Medeniyeti tarihinde Arap olmayan Türk ve Fars devletlerin etkileri ve çabaları aşikârdır. Günümüzde İslam Medeniyeti aktif olmayan ama hala hayatını devam ettiren bir medeniyet haline gelmiştir. (Baltacı, 2005)

1.2.6.1 İslam Medeniyetinin Kaynakları

İslam Medeniyeti dini bir medeniyet olarak İslam devletinin başlangıcıyla başlamıştır. İslam Medeniyetini doğuran kaynaklar başta Kur'an olmak üzere Hadis, Müslüman milletlerin kültürleri, bilim, teknik ve güzel sanatlar gibi kaynaklardan ibarettir. (Baltacı, 2005)

1.2.6.1.1 Kur'an

Yüce Allah tarafından yirmi üç senede indirilmiş, otuz cüz içinde yüz on dört sureye sahip olan, peygamber efendimizin en büyük mucizesi ve ilahi kitaptır. Kur'an'ın sureleri Mekkî ve Medenî olmak üzere iki bölüme ayrılmıştır. Hicretten önce gönderilmiş sureler Mekkî ve hicretten sonra gönderilmiş sureler ise Medenî sureler olarak adlandırılmaktadır. Mekkî surelerde daha çok tevhit, ilahiyat, ahlak, iyilik ve bunun gibi bireysel kurallar anlatılmakta ancak Medenî surelerde kültürel, siyasal, iktisadi, barış, savaş,

helal ve haram olan konular anlatılmıştır. Çünkü hicretten sonra artık Müslümanlar özgür bir millet olarak bir devlet kurmaya hazır idiler. Kur'an kerimde yüce Rab insanın yaratılması için üç hedefi belletiyor ki bunlar ibadet, marifet ve zemin imar meselelerinden ibarettir. (Mübarekpurî, 2003) Kur'an kerimin Hud suresinin altmış birinci ayetinde buyrulur: “ Semûd kavmine de kardeşleri Sâlih'i (gönderdik). Dedi ki: Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. O sizi yerden (topraktan) yarattı. Ve sizi onu imar etmeye görevlendirdi. O halde O'ndan mağfiret isteyin; sonra da O'na tövbe edin. Çünkü Rabbim (kullarına) çok yakındır, (dualarını) kabul edendir.” Dolayısıyla toprağı hem manevî (Allah'a kulluk ederek ve şeriatı uygulayarak) hem de Maddî (tarım, ticaret ve inşaat) açıdan imar etmek Müslümanın vazifesidir.

1.2.6.1.2 **Hadis**

İslam Medeniyetinin ikinci kaynağı, peygamber efendimizin sünnetidir. Peygamber efendimizin sünneti onun sözleri ve yaptıklarından ibarettir. Ancak onun sözleri kutsi hadis olursa demek ki o da Allah'ın vahyidir. Ama peygamber efendimizin diğer sözleri de öyle sıradan bir söz değildir, çünkü yüce Rab Kur'an-ı kerimin Necm suresinde buyurur ki: “Battığı zaman yıldızla andolsun ki; Arkadaşınız (Muhammed) sapmadı ve bâtıla inanmadı. O, arzusuna göre de konuşmaz. O (bildirdikleri) vahyedilenden başkası değildir.” Veda hutbesinde peygamber (s.a.v.) Müslümanlara hitap eder ve buyurur: size iki kaynağı bırakıyorum eğer ki bu iki kaynağa tevessül ederseniz asla yolunuzu kaybetmeyeceksiniz, bunlar Kur'an ve sünnetimden ibarettir. Ama ne yazık ki Müslümanlar bu iki nur kaynağını peşini bırakıp batı dünyasının ardında koşmaya başladığından beri her şeyini kaybetmektedir. Peygamber (s.a.v.)'ın yirmi üç sene peygamberlik hayatında söylediği sözler ve yaptığı her işler aslında Kur'an-ı kerimin dinamik bir tefsiri sayılır çünkü Hz. Ayşe (r.a.) buyurur ki: O bir canlı Kur'an idi. (www.almoslim.net/ erişim:

05.03.2019) Günümüzde İslami bilimlerin büyük bir bölümünü hadis bölümü oluşturmaktadır. Hadis alanında en meşhur kitaplar Sahih El-Buhari, Sahih El-Müslüm, Sünen-ı Abu-Davud, Teremizi, Sünen-ı İbn Mace ve Nesâi hadis kitaplarıdır.

1.2.6.1.3 Müslüman Milletlerin Kùltürleri

İslam Medeniyeti dünyadaki her millet arasında yayılmış bir din olduğu için millet kavramdan ziyade ümmet kavramını benimsemiş ve böylece tüm İslam ümmetini kapsamıştır. İslam medeniyeti tarihinde büyük devlet kuran toplumların İslam Medeniyetini etkilemeleri gayet net ve doğaldır. Arap, Fars ve Türk milletlerinin etkileri İslam Medeniyeti üzerinde daha açık olmasının nedeni bu milletlerin kurduğu devletler ve kültürel zenginliğidir. Arap edebiyatının etkisi Farsça ve Türkçe üzerinde bellidir. Hatta uzun süre tüm İslam ülkelerinde Arapça birinci resmi dil sayılıyordu ve İbn-ı Sina, Farabi ve Molla Cami gibi Arap olmayan zevatlar da kitaplarını Arapçada yazmışlar. Müslümanlar üzerinde Arapların etkilerini görmek için Müslümanların isimlerine bakmak yeter. Fars ya da İranlıların (İran kelimesi günümüzdeki İran ülkenin sınırlarından daha büyük bir bölgeyi kapsıyor) İslam Medeniyeti üzerinde kültürel etkileri güneş gibi aşikârdır. İranlılar İslam Medeniyeti doğmadan önce büyük bir medeniyete sahip idi ve Müslümanlaştıktan sonra da tüm kültürel varlıklarını İslam medeniyetine aktardılar. Hatta bazı yazarlara göre İslam Medeniyetinin kültürel dili Farsça dilidir. (Barkçin, 2018) Türk milleti Selçuklu devleti çerçevesinde İslam Medeniyetine hem tasavvuf hem de ilmi alanlarda unutulmaz hizmetlerde bulundular. Selçuklulardan sonra Osmanlı devleti de İslam mimarisini ve irfanını zirveye çıkardılar. Mimar Sinan'ın şaheserleri hala dünyayı şaşırtmaktadır.

1.2.6.1.4 Eski Kùltür ve Medeniyetler

İslam Medeniyetinin ortaya çıktığı konuma bakılırsa, doğusunda Hint ve Çin medeniyetleri, batısında Mısır, Yunan ve Roma medeniyeti ve kuzeyinde Sasanî ve Mezopotamya medeniyetleri vardı. (Baltacı, 2005) Bu coğrafi konumu İslam Medeniyetine komşu medeniyetlerin kültürel varlık ve mirasından faydalanmasını kolaylaştırdı. İslam medeniyeti Abbasiler döneminde gelişiminin en yüksek noktasına vardı. Çünkü bilimsel açıdan bu dönemde İslam medeniyeti zirveye çıktı ve yıldız gibi parladı, Hint ve Yunanlıların eserleri bu dönemde tercüme hareketi sayesinde Arapçaya çevrildi.

1.2.6.1.5 İlim

İslam medeniyetinin önemli kaynaklarından biri de ilim ve tekniktir. Kur'an-ı kerimin ilk ayetlerinde yüce Rab okumayı emreder ve Zümer suresinin dokuzuncu ayetinde buyurur: “(Resûlüm!) De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Doğrusu ancak akıl sahipleri bunları hakkıyla düşünür.” Ayrıca bir hadis şerifte Peygamber (s.a.v.) der ki: bilimi arayınız hatta Çin’de olsa bile. (www.alukah.net) Bunun gibi yüzlerce diğer ayet ve hadislerde bilimin değeri belirlenmiştir. Yüce Allah Peygamberine Müslümanlarla istişare etmeyi emreder, tabi ki istişare bilgin insanlarla olur. Dolayısıyla padişahların etrafında hep bilgin ve şair insanlar bulunurdu. Diyorlar ki Sultan-ul Ulema Beha Veled Konya’ya girince, Sultan Keykubad tarafından çok şanlı karşılanmıştı.

1.2.6.1.6 Güzel Sanatlar

İslam Medeniyetinin güzelliğinde güzel sanatların büyük bir payı vardır. Hint, Roma ve Fars medeniyetlerinden İslam Medeniyetine geçen sanatlar veya bizzat İslam Medeniyetinin kucağında yetişmiş sanatlar İslam Medeniyetinin estetiğini zirveye çıkarmaktadır.

1.2.7 İslam Medeniyetinde Bilimsel ve Sanatsal Gelişimleri

İslam Medeniyetinin ilmi, felsefi, teknik ve sanatsal gelişimlerini saymaya kalkılırsa kalın bir risale yazılması gerekir. Bu kazançlar Batı medeniyeti için yol ışığı oluşturur, çünkü İslam Medeniyeti bilimsel ve sanatsal gelişimin zirvesine çıktığı zaman Avrupa karanlık çağda yaşamaktaydı. Şam, Bağdad, İskenderiye ve diğer İslami beldelerde Dar-ul Tercüme, Rasathaneler ve içinde milyonlarca kitap bulunan kütüphaneler bu fikrin ispatıdır. Ama ne yazık ki Moğolların vahşice saldırmaları, Haçlıların saldırmaları ve koloni devrinin sonucunda bu muazzam gelişimlerin çoğu yıkıp yakıldı. Buna rağmen İslam Medeniyetinin modern dünyaya bıraktığı miras cihanın her köşesinde bulunması mümkündür. Burada İslam medeniyetinin bazı bilimsel ve sanatsal mirası gözden geçirilir.

1.2.7.1.1 Bilimsel Gelişimleri

İslam Medeniyetinde bilim iki ana bölüme ayrılır, maaş ilmi (pozitif bilimler) ve ma'ad ilmi(din ilimleri). (Faizani M. M., 2016) Ma'ad ilimleri fıkıh, tefsir, hadis vs. bölümleri içerir, burada daha çok pozitif bilimler alanlarında İslam Medeniyetinin kazançlarının hatırlatılması tercih edilmiştir. Müslümanların çalıştığı alanlardan biri de tıp alanıdır. Tıp alanında Müslümanların gelişimlerini bildirmek için, dünyanın tıp babasının, bir Müslüman yani İbn Sina olduğunu söylemek yeterlidir. İbn Sina'nın Elkânun kitabı tıp alanında en eski ve en etkin kitaplardan olmakla beraber hala Avrupanın üniversitelerinde kullanılmaktadır. Tıp dünyasının Cerrahi babası olarak tanılan Ebu-l Kasım El-Zehravi ilk cerrahi operasyonu yapan kişidir. O yaraların dikilmesi için hayvanların bağırsağını kullandı. Hicretin ikinci yüzyılında yaşayan Cabır Bn. Hayyan kimya biliminin babası olarak tanıtılmakta, dezenfektan alkolü ilk defa Zekeriya Razi icat etti. Braduel, "Batı'nın kullanacağı ilaçların yarısından fazlası İslam âleminden gelmiştir." Matematik alanında, Abul Kasım Bozcanî, Yakup bn. İshak El-Kendî ve Musa bn. Muhammad El-Harezmi'nin keşifleri söylenmesi gereken keşiflerdir. Logaritmiğin kâşifi, Musa bn. Muhammed El-Harezmi Cebir ilminin babası

olarak tanınmaktadır. Dairesel hareketleri düz harekete çevirme formülünü ilk defa Müslüman bir âlim, El-Cazarî icat etmişti. Bu formül modern dünyanın teknik alandaki icatlarının yol ışığı idi, çünkü araba, fabrikalardaki makineler vs. tüm makineler bu formüle göre çalışıp icat edilmiştir. Ayrıca O, fiil şeklinde bir saat icat etti, bu saat aynı anda Çin, Hint, Yunan ve Arap dünyasında saatin kaç olduğunu gösterirdi.

Astronomi alanında Müslümanların keşfettikleri harikadır. Kendi vaktinin zeki kadınlarından biri olan Meryem Ostorulabi, astronomi biliminin temellerini atmıştır. O kâinat ve yıldızları ufak fıkralara boldu ve elde tutmasını sağladı, O vakitleri iyice hesapladı. El-Birünî de dünya küresinin genişliğini tayin etti. (<https://www.youtube.com/watch?v=wxbXFSDsu-I/> erişim: 28/01/2019)

Felsefe alanında da Müslüman bilginler çok çalışmalar yapmıştır. İslam Medeniyetinin filozoflarından Ibn Sina, Farabî, Fahrettin Razi, İmam Gazali meşhurdur.

1.2.7.1.2 Sanatsal Gelişimleri

Güzel sanatlar ve estetik İslam kültür ve medeniyetinin bir parçasıdır. İslam Medeniyetinin kaynaklarından birini, Müslüman milletlerin kültürü nasıl oluşturursa, İslam Medeniyetinde güzel sanatlar ve estetiği de Müslüman milletlerin kültüründen kaynaklanmaktadır. (Baltacı, 2005) İslam Medeniyetinin doğudan batıya kadar uzanan bir toprak genişliğine sahip olması, Müslüman ümmet içinde farklı ırk ve kavimlerden farklı kültürel yapısı bulunması ve bunun yanında komşu medeniyetlerin güzel noktalarından faydalanması İslam medeniyetine güzel sanatlarda müthiş bir üstünlük sağlamaktadır. Baltacı, İslam Medeniyeti Tarihi kitabinde Müslümanlar arasında yaygın olan sanatlar arasında musiki, mimari, hat, çini, minyatür ve bazı el sanatlarından bahseder. El sanatları arasında halı sanatı hala meşhurdur ve Orta Asya'nın halıları özellikle Afganistan'ın halıları Avrupa pazarlarında birincilik niteliği taşımaktadır. Barkçin'e göre bir medeniyetin yüceliğini

gösteren üç sanat: mimarı, musiki ve şiirdir. Bu sanatların İslam Medeniyetinde durumunu gözden geçirmekte fayda vardır.

- **Mimarı:** Mimari, bir binayı tekniğe uygun şekilde sağlam, kullanışlı ve san'atlı olarak inşa etmektir. İslam mimarisi camii, tekke, saraylar, kaleler, evler, mezarlar ve İslami şehirlerde görülmektedir. İslam mimarisini gösteren en iyi simge, camiilerdir. Neredeyse Peygamber (s.a.v) Medine şehrine girer girmez yaptığı ilk işlerden biri Nebevî Caminin temelini atılmasıdır. Dolayısıyla İslami devletler ve Müslüman halkı bir yere gider gitmez ilk önce İslam'ın ikinci rüknünü yerine getirmek için camii inşasına dikkat etmişlerdir. Her Müslüman topluluğu kendi maddi ve kültürel varlığına göre camiler inşa edip İslam Medeniyeti içinde farklı mimari tarzların bulunmasını sağlamıştır. Bu mimari tarzlar ne kadar farklı olsa bile, esas usullerde (Minare, Mihrap ve Kubbe) aynı özellikleri taşımaktadır. İslam dünyasının her köşesinde bulunan bir camii tevhit, doğallık, basitlik, ferahlık ve temizlik niteliğinde bulunur. (Barkçin, 2018)

Şam'ın Emeviyye Camii, Emevî döneminin mirası olarak İslam mimarisinin en eski eserlerinden biridir. Bu Camii hicretin birinci yüzyılında Emeviler tarafından Bizans mimari tarzında yaptırılmıştır.

Resim 1: Emeviyye Cami

Kaynak: <https://www.google.com/search?q=مسجد+اميه+شام/> erişim: 29/01/2019

Abbasî döneminden kalan mimari eserlerin başında, Bağdad şehrinin 20 kilometre uzağında bulunan Sâmara Camii gelir. Bu camii miladi dokuzuncu yüzyılda Abbasi Halifesi olan Mütevekil tarafından yaptırılmıştır. Camii 38000 metre kere genişlikle 17 hektar toprak üzerinde inşa edilmesinden dolayı imar olduktan sonra 400 seneye kadar İslam âleminin en büyük camisi sayılıyordu. Caminin minareleri maalesef 2005'te Amerika'nın saldırılmasında yıkılmıştır.

Resim 2: Samara Cami

Kaynak: <https://www.google.com/search?q=مسجد+سامارا+بغداد/> erişim: 29/01/2019

İslam mimarisi şüphesiz ki Osmanlılar döneminde zirveye çıktı, ayrıca bu dönemde İslam Medeniyeti kendine has olan bir mimariye sahip oldu. Osmanlı devletinin şaheserlerini onun tüm topraklarında izlemek mümkündür. Sultan Ahmet Camii, Süleymaniye Camii, Selimiye vs. Osmanlı devletinden miras kalan mimari şaheserlerdir ve bu mimari eserlerin kahramanlardan biri de Mimar Sinan'dır. Buraya kadar İslam Medeniyetinin üç büyük devletlerinden miras kalan camilerden bahsedildi, ama söylenmesi gerekir ki İslam mimarisi yalnız camilerle sınırlı değildir.

Resim 3: Sultanahmet Cami

Kaynak: <https://www.google.com/sultanahmetcami/> erişim:29/01/2019

- **Şiir Sanatı:** Şiir sanatı İslam'dan önce de Araplar arasında yaygın bir sanat idi. Fakat İslam'dan önceki şiirler ve İslam dönemindeki şiirler muhtevasında yerden göğe kadar fark bulunmaktadır. Şiir sanatından en çok faydalanan tabii ki İslam'ın irfan dünyası olduğu bellidir. Müslüman şair ve ariflerden Hasan Basri, Şeyh AbdulKâder Geylanî, Mevlâna Celaleddin Rumi, Yunus Emre ve Mehmet Akif Ersoy zevatları örnek isim olarak anılabilir. Bu çalışmada yüksek lisans tezi çerçevesinde Mevlana Hazretlerinin Belh ve Konya şehirlerinin üzerindeki etkilerinin incelemesine ayrılmıştır.

- **Musiki:** Musiki Müslüman âlimler arasında tartışmalı bir sanattır. Âlimlerin bir kısmı musikiye muhalif olsalar da, bir diğer kısmı musikiye belli şartlar altında yani musikinin sözleri ve muhtevası dini ve ahlaki ilkelere aykırı olmadığı takdirde cevaz vermektedir. (Baltacı, 2005) Musiki iki bölüme ayrılıyor, dini musiki ve dini olmayan musiki. Dini musiki de ikiye ayrılmakta, Mescit musikisi ve tekke musikisi. Camii musikisi, Ezan, kamet, namaz içi kıraat ve namaz dışı kıraat vs. bölümleri içerir. Cami

musikisinde makamlar var ve her makam belli bir vakit için tasarlanmıştır. Osmanlı döneminde bazı camilerde hatta beş tane müezzin bulunmaktaydı ve her ezan belli bir makamda okunurdu. (Dursun, 2017) Tekke musikisi de Mevlevilik ayini, hamd, münacat, naat vs. bölümleri içerir ki üçüncü bölümde üzerinde ayrıntılı durulmaktadır.

Bu kısımda medeniyet kavramı ve onun özelliklerinden bahsedildi. Ayrıca İslam Medeniyeti ve onun kaynakları ile beraber dünyanın bazı meşhur medeniyetleri de zikir edildi. Sonraki anahtar kavram şehir kavramıdır.

1.3 ŞEHİR

Şehrin tanıtılması için ilk önce onu sözcük olarak inceleyip ve ardından bir kavram olarak gözden geçirmekte fayda vardır.

1.3.1 Şehir Kavramı

Şehir kelimesi Arapçada farklı bir anlama yani ay anlamına gelmektedir. Farsçada, yaşamın büyük bir mekânı ki caddeleri, pazarları, idari tesisleri ve bunun gibi şeyleri içiren bir mekândır. Ayrıca şehir kelimesi, imar, belde, diyar, ülke, medine ve velayet anlamına gelen bir sözcüktür ki İngilizcede town, city ve place onun eşdeğeridir. (<https://www.vajehyab.com/> erişim: 02/02/2019) Türkçede şehir kelimesinin eşdeğeri Kent olsa bile kendisi daha hoş görülen ve yaygın bir kelimedir.

Şehir, insanların maddi ve manevî varlıklarının bir hazinesi ve beşeri medeniyetlerin tecelli ettiği mekândır. Şehir, hayatı düzenlemesi için insanların önemli kazançlarından bir yapıdır. İnsanlar bu yapının sosyal ve fiziksel sınırlarını kendi inanç ve değerlerini göre şekillendirir. Şehir öyle bir mekândır ki kendi sakinlerinin ekonomik gelişimini kolaylaştırıp sosyal ve kültürel alanlarda onların ısınmalarını sağlar. Şehirler sadece bir fiziki muhitin simgesi olup ekonomik gelişimini sağlamakla kalmaz ayrıca şehirde yaşayan halkın yaşamının sosyal ve fikirselle boyutunu da etkileyip biçimlendirir. Dolayısıyla şehir, ekonomi, sosyal ve manevî alanlarda şehirlilerin ihtiyaçlarını teşhis eder ve düzeltir. Şehir bir topluluğun kültürünün şekillenme ve tecelli etme yeri ve onların ayinlerini gösteren bir mekândır. (Kurbani, 2015)

Şehri kırdan ayıran farklılıklardan biri vatandaşların hayat tarzıdır. Kırdan insanların hayatı tarım ve çiftçiliğe bağlı, bağıcılık, tarım ve ziraat yollarıyla hayatın ihtiyaçlarını gidermektedir. Ama şehirde böyle değil, şehirde nüfusun çoğu ticaret, sanayi ve hizmet alanlarda çalıştıkça hayatlarını ilerletmektedir.

Şehir ve kırdan arasında ilk olarak nüfus açısından fark vardır. Şehirler insanların yoğun nüfusa sahip olduğu yerleşimlerdir, ama köylerde genellikle yerleşimler yoğun bir nüfusa sahip değildir. Bir yerleşimin şehir özelliğini kazanması için ne kadar nüfusa sahip olması gerektiği konusunda farklı standartlar vardır. Örnek olarak, Almanya'da

2000-5000 arası bir nüfusa sahip olan yerleşimler şehre dönüşürler. 5000-20000 nüfusa sahip olan yerleşimler küçük şehirler, 20000-100000'e kadar bir nüfusa sahip olan yerleşimler orta şehirler ve 500000'den fazla bir nüfusa sahip olan şehirler ise büyükşehir ya da metropol olarak tanımlanır. (Keleş, 1978)

İdari açıdan şehirler kendi sınırı içinde alt birimlere dağılmış yerleşimlerdir. Bu sınırlar içinde yaşayan insanlar şehirli nüfusu ve sınır dışında kalanlar da köylü nüfusu teşkil ederler. Başka bir deyişle, belediye sınırının içinde yaşayan nüfus ülkenin şehirli nüfusu ve köylerde yaşayan geri kalan nüfus ise ülkenin köylü nüfusunu oluşturmaktadırlar. (Keleş, 1978)

Şehir, nüfusunun çoğu tarım ve çiftçilik dışı işlerde meşgul olan ve hayatını sanayi, ticaret ya da diğer alanlarda çalışmayla geçiren yerleşmelerdir. Psikoloji açısından şehri tarif etmek için Ruşen Keleş kitabında Queen ve Carpenter'in tarifini nakil ederek, “yerine ve zamanına göre geniş sayılacak biçimde bir araya gelmiş ve birtakım ayırmedici faaliyet ve özellikleri bulunan insanlar ve yapılar topluluğudur” diye tanımlar.

Şehri köyden ayıran özellikleri şöyle özetleyebilmek mümkün: (Güdüdede, 2017)

- Şehirlerde araziye göre nüfus yoğunluğu fazladır;
- Şehirlerde metre karede nüfus yoğunluğu yüksek olduğu için insanlar birbirine yakındır, ama fiziki yakınlık sosyal ve gönül yakınlığı anlamına gelmemekle beraber şehirde sosyal mesafeler yüksektir;
- Şehirlerde iş bölümlemesi daha ayrıntılı ve uzmanlaşmıştır;
- Şehir kültürü daha canlı ve dinamiktir;
- Şehirler ekonomi, sağlık, eğitim, sanat vs. konularda gelişmiş olur;
- Şehirlerde suç oranı, trafik kaza oranı ve uyuşturucu oranı oldukça yüksektir.

1.3.2 Şehir Kimliği

Kimlik, sosyal bilimler, felsefe ve diğer beşeri bilimler arasında tartışmalı konulardan biri olup her bilim dalı kendisini ilgilendiren konuya göre onu açıklamaktadır. Kimlik, sosyal bilimlerin tüm dallarını ilgilendiren ve vasıtasıyla kendini tanıtan her birimin özelliklerinin bütünüdür. Her insan bir kimliğe sahip olduğu gibi, şehirlerin de kimliği vardır. Şehir kimliği, bir şehrin özelliklerini gösteren ve onu diğer şehirlerden ayıran ana özelliğidir. Şehrin kimliğini oluşturan ve etkileyen unsurları, o şehrin tarihi, coğrafi konumu, mimari tarzı, kültürü ve ekonomik unsurlarından ibarettir.

Bir şehre kimlik kazandıran unsurlar arasında, şehirde doğan ya da yaşayan büyük şahsiyetler de yer almaktadır. Bunlar peygamberler, âlimler, filozoflar, padişahlar, vs. büyük şahsiyetler olabilirler. (Güdüdede, 2017)

Şehrin kimliğini oluşturan ya da etkileyen unsurların bazıları değişmez ve bazıları da zamanla değişebilecek niteliktedirler. Şehrin kimliğinin, şehre şöhret kazandırmakta, turistleri ve yatırımcıları cezbetmekte büyük bir payı vardır.

1.3.2.1 Fiziksel (Coğrafi) Unsurları

Bir şehrin kimliğinin oluşumuna önemli etkisi olan unsurlardan fiziki unsur özellikle coğrafi konumudur. Coğrafi konumu şehre bir süre iktisadi ve askeri fırsatları sağlar. İstanbul'un coğrafi konumu, özellikle İstanbul'un boğazı, İstanbul'a şöhret ve sayısız fırsatlar sağlamıştır. Bizans İmparatorluğu eski Konstantinopolis şehrinin coğrafi konumu sayesinde kendi varlığını Osmanlı Devletinin saldırıları karşısında korumuştur. Huwaii¹, Antalya ve Sorrento² şehirlerin falezleri, şehirlerin güzelliği ve sahilleri, onları bir turistik şehir haline getirip turistik kimlik kazandırmıştır. İpek yolunda olan şehirler ekonomik bir üstünlüğe sahip idiler. Asya, Avrupa ve Amerika arasında bir transit fırsatına sahip olan İstanbul şehri, kendi coğrafi fırsatlarından faydalanmak amacıyla üçüncü havalimanını açtı. Coğrafi konum ve fiziki koşulların etkileri sadece ekonomik ve askeri alanlarda kalmayıp şehrin kültürel yapısı ve şehirlilerin hayat tarzına da etkide bulunmaktadır.

---

¹ Meşhur bir şehir.

² İtalya'nın turistik bir şehri.

1.3.2.2 Tarihsel Unsurları

Bir şehrin kimliği onun tarihinden ayrı olamaz. Şehrin tarihinde vuku bulmuş hadiseler, geçmiş kültürel değerleri ve dini inancı, şehrin tarihi kimliğini doğrudan etkilemektedir. Şehrin tarihindeki geçmiş kültürel değerleri ile şehrin maddi ve manevî varlıklarının, şehrin tarihi kimliği vasıtasıyla gelecek nesle aktarılması önem taşımaktadır. Şehirler, Medeniyetlerin miras bıraktığı eserlerin açık bir müzesidir. Şehrin geçmiş tarihi, şehirde oluşmuş medeniyetleri, gelecek nesle bunların aktarılması ile şehrin kimliği arasında doğrudan ilişki vardır. Ayrıca şehrin mimari tarzı, şehir dokusu, şehir nüfusu ve diğer özelliklerinin geçmişte nasıl olduğunu ve şimdi ne durumda olduğunu tarih anlatabilmektedir. Son olarak bir şehrin tarihi zenginliği ve yoksulluğunun da tarihi unsurlardan anlaşılması mümkündür. (Başer, 2015)

1.3.2.3 Kültürel Unsurları

Kültürün manevî ve maddi olmak üzere iki boyutu var ve ikisi de şehrin kimliğini etkilemektedir. Bir şehrin kültürünü sanat, edebiyat, film, gösteriler ya da şehrin mimarisi, halkın giyim tarzı, tüketilen ürünler ve günlük hayatında görmek mümkündür. Öyleyse, İstanbul'da imar edilmiş camilerin sayısı ve onların mimari tarzı İstanbul şehrinin kimliğini etkilemiştir ve onu Camilerin şehri adıyla şöhret kazanmıştır. Mumbai şehrinde üretilen filmler sayesinde orası Boliwood'un şehri olarak tanınmaktadır. Konya şehrinde yapılan manevî programlar ve orada çok sayıda aktif olan tarikatlar sayesinde orası Gönüllerin Şehri kimliğini kazanmıştır.

1.3.2.4 Yönetsel Unsurları

Yönetsel unsurun da diğer unsurlar gibi şehrin kimliğini etkilemekte büyük payı vardır. Bir şehrin merkezi şehir olması veya başkent olması ona siyasi ve sosyal kimlik kazandırıp birçok imkânlar sağlamaktadır. Şam, Emevilerin başkenti olarak, Bağdat Abbasilerin başkenti olarak ve İstanbul da Osmanlıların başkenti olarak benzersiz bir şöhrete sahiptirler. Merkezi şehirlerde yöneticilerin kararları hızlıca uygulanmakta ve hızlıca halka hitap etmektedir.

1.3.2.5 Şehrin Yetiştirdiği Şahsiyetler

Geçmişten beri büyük şahsiyetler doğduğu ya da yaşadığı şehrin kimliğini derin bir biçimde etkilemektedir. Peygamber (s.a.v.) Yesrip şehre girer girmez, O şehrin ismi Yesrip'ten Medine'tur Resul (Peygamberin şehri)'na değişmiş. (Mübarekpurî, 2003) Hala Medine olarak kendi şöhretini korumaktadır. Medine şehrinde Peygamber efendimizin yaşaması ve orada O'nun makamının bulunması sadece şehre kimlik kazandırmakla kalmaz ayrıca dinsel, kültürel ve iktisadi etkilerde de bulunmaktadır. Yıllık milyonlarca Müslüman dünyanın her köşesinden Medine şehrini ziyaret ederler.

Konya ve Belh şehirleri ne kadar parlak bir geçmişe sahip olsa bile artık Mevlana'nın şehirleri olarak kimlik kazanmıştır. Çünkü Mevlâna Hazretleri Belh şehrinde doğdu ve Konya şehirde hayatını geçirmiştir.

1.3.3 İslam Düşüncesinde Şehir

Şehir ve şehirle ilgili kavramlar İslam düşüncesinde çok önem görmüştür. İslam dini şehirde ortaya çıktı ki insanların büyük bir kısmına hitap edebilsin. İslam dininin aynı zamanda İslam medeniyetinin önemli kaynağı olan Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şerifler şehir meselesini önemseyerek Kariye, Medine, Belde, Mısır ve Beyit adlarıyla ilgili konuları açıklamıştır. (Baltacı, 2005)

Kariye kelimesi özel anlamında, köy demektir, ama genel olarak şehir ve topluluğun olduğu büyük yerleşim yeri anlamıyla Kur'an'ın 56 ayetinde bahis konusu olmuştur. Medine kelimesi de özel anlamında içinde Peygamber (sav)'ın makamı bulunan Arabistan'ın bir şehridir, ama genel olarak Kur'an- Kerimde şehir anlamında 17 ayette geçmiştir. Kasaba, şehir ve ülke anlamına gelen belde kelimesi Kur'an-ı Kerimde 14 kere geçmiştir, hatta bir surenin ismi de Beled suresidir. Özel anlamında bir ülkenin ismi olan Mısır kelimesi, Kur'an-ı kerimde şehir anlamında beş kere geçmektedir. Beyit ve mesken insanların yaşadığı yerin ismi olduğu gibi Kur'an-ı kerimde şehir manasını da vermektedir. Mesken kelimesi 3 kez Kur'an-ı kerimde geçer. Dar ve diyar kelimeleri, ev ve köy anlamları verdiği gibi Kur'an-ı kerimde iki kere geçip şehir anlamını da taşımaktadır.(Kur'an)

Peygamber (s.a.v.) Müslümanları teşvik edip buyurur ki: "Şehirler ve beldeler fetholunur. İnsanlar birbirine köye geliniz diye teşvikte bulunurlar. Oysa bilmelilerdir ki şehir onlar için daha hayırlıdır. Sıkıntı ve zorluğuna rağmen şehirde yaşamaya sabredenlere kıyamet gününde şahit ve şefaatçi olacağım." (Ahmed. B. Hanbel, Sünen, II, 338-349)

Dolayısıyla İslam Medeniyeti tarihinde muazzam bir şehirleşme hareketleri gerçekleşmiştir. Kufe şehri Hazreti Ömer (r) döneminde kuruldu, sadece 30 sene içerisinde 100.000 nüfusa sahip oldu. Basra şehrinin nüfusu 30 senede 200.000'e ulaştı. Abbasi Halifesi Mansur'un döneminde kurulmuş Bağdat şehrinin 40 yılda nüfusu 200.000 arttı. (Baltacı, 2005)

Birinci bölümde kültür, medeniyet ve şehir kavramları açıklandı, sonraki bölümde İslam Medeniyetin iki şehri olarak Belh ve Konya şehirlerin tarihi ve öneminden bahsedilmektedir.

İkinci Bölüm

İSLAM MEDENİYETİNİN İKİ ŞEHİRİ: BELH ve KONYA

2.1 Belh

Afganistan'ın tarihinde, Belh'in isminin geçmediği hiçbir devir bulunmamaktadır. Eski kaynaklara bakıldığında, en eski rivayetler ve efsaneler Belh'in yücelik, güzellik, şöhret, imaretler, yeşillik, âlimler, arifler, şairler ve padişahların merkezi olduğundan bahsetmektedir. (Kohzad, Aryana, 1946)

Belh'in büyüklüğü ve yüceliği ona birçok isim ve sıfat kazandırmıştır. Belh velayeti tarih boyunca Baktırya, Bahter, Horasan, Taharistan, Iskenderiye, Belh, Belh-ı Bami, Belh-ı Hüsna (Velvi, 2004), Darul Mârefat, Darul Fıkh, Üm-ülbelad ((Belhî M. H., 2000)), Belhika, Buhdi adlarıyla anılmıştır. (Kohzad, Aryana, 1946)

Belh eski bir şehirdir, Aryana'nın en eski şehri belki de doğunun hatta dünyanın en eski şehridir. Neyneva ve Babol şehirleri varlık sayfasına henüz gelmemişken Baktiria o dönemin en güvenli ve güçlü şehri idi, belki bu nedenle Araplar ona Ümm'ül-belad (şehirlerin annesi) derler. Belh, Bahter'in (doğunun) merkezi olarak bir şehir ya da memleketten ziyade, farklı devirlerde bir ilim merkezi ve medeniyet merkezi olarak parlaklığını tüm Aryana (bugünkü Afganistan, İran ve orta Asya'yı içeren eski bir medeniyet) topraklarına yansıtmıştır.

İslam şeyhi Vâez Belh'li *Belhin Faziletleri* kitabında Hz. Abuzar Gaffari'den şöyle bir hadisi rivayet eder: Cebrail iki şehri kendi kanatlarına alıp göğe çıkarır ve onları Kudüs şehrinin yanına götürür. Kuran-ı Kerim'in "Yer başka bir yer, gökler de başka gökler haline getirildiği, insanlar bir ve gücüne karşı durulamaz olan Allah'ın huzuruna çıktıkları gün Allah bütün zalimlerin cezasını verecektir" (İbrahim suresi 48. ayeti) dediği günde bu şehrin ahali o günün korkusundan kurtulmuş olacaklar. Bu iki şehrin birisi doğu ve diğeri batıda, batıda olan şehir Trablus ve doğuda olan şehir ise Belh'tir. (Belhî V. , 2014)

Harita 1: Belh haritası

Kaynak: www.haqiqat.com/ erişim: 08/02/2019

Vâez Belhî, Hz. Ali (r.a.)’dan şu rivayeti aktarır: Hz. Ali’ye bir adam geldi ve selam verdi, Hz. Ali ona “Nereden geliyorsun?” diye sordu ve o da dedi ki “Horasan’dan geliyorum”. Hz. Ali tekrar sordu, “Horasan’ın hangi şehrinde?” –“Belh’ten geliyorum”, dedi. Hz. Ali buyurdu, “O şehrin suyu ve bitkileri bol olsun çünkü narın taneleri gibi âlimlerle doludur”. (Belhî V. , 2014)

2.1.1 İslam Öncesi Belh

Belh'te Aryalıların devletinin tarihi milattan 5 bin yıl öncesine gider. O zamandan itibaren Aryalılar Belh'te köy ve kale imar etmeye başlamıştır. Belh halkı ziraatın gelişmesine kadar çiftçilik sonra yarı çift yarı tarımcılıkla meşgul idiler. Sanskritçe kaynaklar ve *Atahrav Vada* kitabına göre Belh'in eski ismi Belhika idi. Bu kaynaklara göre, eski zamanlarda Belh'te Pişdadiyan, Kiyanyan ve Aspeh gibi büyük imparatorluklar vardı. (Halik, 2015)

Avesta kitabında Cemşid, Pişdadiyan imparatorluğunun imparatoru ve Belh şehrinin kurucusu olarak tanıtılıyor. *Avesta* kitabında Belh'in kuruluşu hakkında şöyle yazıyor “Şehrin uzunluğu atın bir koşması kadar idi, Cemşid orada bir nehir çıkardı ve her zaman yeşil olsun diye kıyılarında çamlar ve yeşillikler diktirdi, şehirde binalar imar ettirdi. Şehir meydanının üstlerinde on yol, ortalarda altı yol ve alt taraflarında üç yol yaptırdı. Şehrin açılış töreni, milattan 3589 sene önce nevruz gününde yapıldı.” (Kohzad, Tarih Edebiyat Afganistan, 1951) Pişdadiyan döneminde, Aryalıların devleti kuzeyde Toryalılarla (şehirlileşmemiş Aryalılar), doğuda Rasiyoslarla ve Hintlilerle ve batıda Sâmilerle savaştaydılar ve bu savaşın sonucunda Camşid'in devleti sona erip yerini Zehak'a bıraktı.

Avesta kitabına göre, Aryana'da sultanlık yapan ikinci aile, Kiyanyan ailesi ve onun kurucusu Kavi kuata yani Keykubat'tı. Eski kaynaklar, Keykubat Albürz dağlarının eteklerinde çiftçilikle meşgul iken bir gün iki kuş havadan bir tac getirip onun başına koyduğunu söylerler. Rüstem onu bulup padişahlık tahtına oturttu. *Avesta* kitabına göre, Keykubat'tan sonra Kavi Yusan yani Keykavus, Kavi Siyauşan yani Siyaveş ve Kavi Huvasara yani Keyhüsrev padişahlık tahtına geçtiler. Pişdadiyan ve Kiyaniyan dönemlerinde Belh ve tüm Aryana topraklarında Mihr ayini resmi din olarak kabul edilmişti.

Kiyaniyan'dan sonra Aspeler milattan 1500 sene önce Belh'te güçlü bir imparatorluk kurdular. Bu imparatorluğun kurucusu Auravatcpa ya Lehrasıp idi ve ondan sonra onun oğlu Geştasıp tahta geçmişti. Geştasıp'ın döneminde Zerdüş *Avesta* kitabını getirerek peygamberliğini ilan etti. Zerdüş'tü ayini Mihr ayininin yerini alarak Belhlilerin resmi dini oldu. Bundan sonraki 5 yüzyılın tarihi belli değildir, fakat tarih kitaplarında Aşurîler tarafından Belh şehrinin muhasarası ve fethedildiği söylenir ama iki yıl sonra Belh şehrinde geri çıkmak zorunda kalmışlardır.

Zerdüşti ayininden önce Belh'te, Mihr ayini güneşin simgesi olarak, Anahita ya Nahid tanrı su ya da Amu nehrinin simgesi olarak ibadet ediliyordu. *Bakteriya* adlı eser, Belh'te çok büyük ve ünlü bir Anahita tapınağının var olduğunu ve Büyük Kuruş tarafından bu ayinin Akdeniz'in kıyılarına kadar götürüldüğünü söyler. Mihr Ayini bu yolu devam ederek Roma, İngiltere ve İspanya'ya kadar yayılmıştı. (Halik, 2015)

Aryana'nın tarihinde padişahlık yapan aileler arasında Hühamünşilerin devri vardır ki bugünden 2500-2000 sene önce aralarını kapsamaktadır. Bu dönemde Belh halkının ayini Mızdaniya ayiniydi. Bunlar Matlardan sonra büyük Kuruş'un liderliği altında devleti ele geçirdiler. Kuruş 544 M.Ö yılında Belh ilini ele geçirdi ve kendi oğlunu vali olarak Belh'te bıraktı. Hühamünşiyen son şahin şahı üçüncü Dariyuş devrinde büyük İskender Belh'e saldırdı ve böylece Hühamünşiyen'in Şahin şahlığı sona erdi. (Halik, 2015)

Büyük İskender miladın 329 yılının ilkbaharında Belh'i ele geçirdikten sonra kendi istilasını daha güçlendirmek amacıyla 8 site ve İskenderiye'yi imar edip Yunanlıları yerleştirdi. İskender M.Ö 327 yılında Ekyartıs Belhî kızıyla (Rüşen'le) evlendi ve Hindistan'a gitti. Yunanlıların döneminde Belh güzel ve ümran bir şehirdi.

Belhli Eşkaniyan, M.Ö. 256 yılında ortaya çıktılar, birkaç savaşı kazandıktan sonra M.Ö. 250 yılında kendi devletini kurdular. Bu devlet miladın 224 yılına kadar devam edip Sasanî devletinin kurucusu olan Ürdşir Babekan tarafından sona erdirildi. 4. yüzyıldan itibaren Belh'te bulunan Yefteliler 5. yüzyılda Belh'i ele geçirdiler ve 6. yüzyılın ortalarına kadar Belh onların hâkimiyeti altındaydı. Miladi 566 yılında Sâsanî devleti Kakan Türk destekleriyle Belh'i ele geçirdi, Belh 6. yüzyılın sonlarından itibaren Tagin şahlar tarafından Kunduz merkezinden yönetiliyordu. (Ghubar, 2012)

Yefteliyan ve Sâsanîler döneminde Belh kendi önemi ve büyüklüğünü kaybetmişti. Tüm bu devirlerde Buda ve Zerdüşti ayini Belh'te yayılmış ayinler idi.

2.1.2 İslam Döneminde Belh

Ehnef Bın Kais Tamimi komutanlığı altında Arap-Müslüman ordusu 652 (hicretin 31. yılında) yılında Sâsanî padişahı Yezdgerd'i bulmak için Belh'e girdi. İlk dört Halife döneminde

Belh Neyşapur merkezinden yönetiliyordu. Emevîler döneminde isyan eden Belh şehri, yine Horasan valisi olan Kais Selemi tarafından 662 (42 hicri) yılında kontrol altına alındı. Kais Nevbahar tapınağı yıktırdı ve kendi komutanlardan birini Belh'in başına getirdi. 725-738 yıllarında Horasan'ın valisi olan Asad bn. Abdullah Alkasri, Arapların idari ve askeri merkezini Belh'e getirdi ve Abu Haled Bermek'i Belh'i yeniden imar etmekle vazifelendirdi. Bundan sonra Horasan'ı yönetmek için Belh, Merv'den sonra ikinci merkez olarak önem kazandı.

Emevi döneminin sonlarında Belh, Abbasiler lehine Emevîler'e karşı birkaç isyana şahit oldu. Sonunda Abu Müslem Horasani Belh, Merv, Termiz, Taharistan ve Cevizcan'da büyük bir ayaklanmayla 749 yılının Kasım ayının 28'inde Emevîlerin hilafetini sona erdirdi ve Abbasileri tahta oturtup Horasan'ın hükümdarlığını ele aldı. (Habibi, 1966)

Abbasilerin sahneye çıkmasıyla Belhliler güçlendi ve devletin yüksek makamlarına ulaştılar. Abu Müslim'in arkadaşı Haled Bermek devletin hazinedarı oldu. Harun Reşid döneminde Haled'in oğlu Yahya vezir oldu, ondan sonra onun oğlu Cafer bu makama geçti. 794 yılında Yahya'nın diğer oğlu Horasan'ın imaretinin amiri oldu, O Belh'in su şebekesini yaptırdı. Abbasiler Horasanlıların nüfuzundan korkarak Abu Müslem Horasani ve Bermek ailesinin birçok şahsiyetlerini öldürdüler ve Bermek ailesini yok etmeye çalıştılar. Ama Tahır Bn. Hüsein Horasanî Bağdad şehrine saldırıp Abbasi Halifesi olan Amin'i öldürdü ve onun yerine onun kardeşi Mamun'u tahta geçirdi ve kendisi 819 (204 hicri) yılında Horasan'ın amirliğini ele aldı. Tahir 821 yılında Horasan'ın istiklalini ilan etti ve böylece Abbasiler döneminde Horasan ilk müstakil devlet olarak Abbasi hilafetinden ayrıldı.

Tahirliler döneminde (821-873 miladi) Belh onların yönetimindeydi. Bu dönemde, Tahir'in oğlu Talha, Abbas Bn. Haşim ve Davud Bn. Abbas Belh'in valisi olarak görev yaptılar. Davud'un oğulları Tahirlilerden sonra da Belh üzerinde hâkimiyetini sürdürdüler ve kendi adına para bastılar. Belh Davud oğullarının hâkimiyetindeyken çok gelişti, Vâiz Belhî diyor ki bu dönemde Belh'te 1248 mescid, 400 medrese, 900 okul vardı. 864 yılında İbn Hardad Belh'i gezdikten sonra onu bölgenin en önemli şehri olarak söylüyor.

Sâmânî'ler döneminde (962-1186 miladi) Belh Horasan bölgesinin önemli şehirlerinden ve onların ikinci başkenti olarak tanınmaktaydı. Sâmânîler Belh'in Taciklerinden idi ama

devletini Buhara’da kurmuşlardır. Bu dönemde Sâmânîler ve Belh’te onların amiri olan Alptagin arasında savaş çıktı.

Alptagin Sâmânî ordusunu yendi ve Gaznî’ye gitti, Alptagin’dan sonra Sübüktegin, Onun damadı kudreti ele aldı ve Gazneli Sultan Mahmud zamanında onların devleti Bağdad Halifesi tarafından resmi bir devlet olarak tanındı. Baihaki tarihinden anlaşılıyor ki Gazneliler döneminde de Belh önemli merkezlerden biri idi. Baihaki tarihi Belh’te var olan Adine mescidi, pazarlar, köyler, padişahlara ait olan köşkler ve bağlardan bahsetmektedir. (Habibi, 1966)

Selçuklular döneminde (1039 miladi, 430 hicri) Belh, onların başkenti olan Merv’den yönetiliyordu. Selçukluların güçlenmesiyle, Gazneli Amir Mavdud, resmen Belh’i Selçuklu Tuğrul’a teslim etti. Tuğrul’dan sonra onun yeğeni Alparslan tahta geçti ve Horasan’ın büyük âlimi, Hoca Nezam-ul Mülk Tusi’yi vezir seçti. 1072 miladi (464 hicri) yılında Melik şah tahta geçti o yıl Belh’e saldıran Şams-ül Mülk ve Belh’in valisi Alparslan’ın oğlu Ayaz arasında kanlı savaş oldu. Sultan Sencer döneminde amir Kumaç Belh’in hâkimiyken Gazan fitnesi çıktı. Belh’in hâkimi çevredeki Gaz taifesinden bölgeyi terk etmeleri istemişti, ama onlar Belh civarlarında yerleşmeye devam etti. Amir kumaç da onlara saldırdı ama başaramadı, onlar da Belh şehrine saldırıp yağma yaptı ve her şey yıkıldı yakıldı, bununla yetinmediler ve birçok insanı da öldürdüler. Sultan Sencer Belh’i Gazlardan kurtarmaya gitti ama kendisi esir düştü ve dört yıl mahpus kaldı. Sultan Sencer 1157 miladi (536 hicri) yılında hapisten çıktıktan sonra öldü. Selçukluların döneminde vezir Nezam-ül Mülk tarafından Belh’te Belh’in Nezmiye adıyla büyük bir medrese yaptırıldı. Günümüzde de Belh’te bulunan birçok tarihi eserler o dönemden kalmıştır. (Halik, 2015)

1165 miladi (560 hicri) yılında Belh Kürataylıların saldırısına maruz kaldı, 1175 miladi (571 hicri) yılında Sultan Giyaseddin Guri Belh’i onların elinden alıp Guri devletinin yönetime dâhil etti. 1206 yılında Belh Harezem şah tarafından ele geçirildi ve 1220 miladi (617 hicri) yılında Belh’in en karanlık dönemi başladı çünkü Moğollar bu şehre vahşice saldırdılar.

Cengiz Han’ın ordusu Mâveranehiri aldıktan sonra Belh şehrine doğru hareket etti. Bazı tarihçiler, Moğolların şehri hiç savaşmadan ele geçirdiğini ve bazı tarihçiler de 37 gün muhasaradan sonra şehri aldığını söylemektedir. Moğollar şehri aldıktan sonra halkı katletti ve

şehri bir virane haline getirdiler. Bu sırada halkın çoğu dağlara kaçmış ve durum iyileşince dönmüşüler. (Ghubar, 2012)

Çinli bir seyyah 1222 miladi (619 hicri) yılında Belh'i ziyaret ettiği sırada halkın perişan olduğunu söyler. Bundan kırk sene sonra dünyanın meşhur seyyahı Marco Polo şehri ziyaret etmiş ve bir viraneye döndüğünü belirtmiştir. Marco Polo ziyaretinden 16 sene sonra Belh hakkında Belh'in Faziletleri adlı ünlü kitabı yazıldı. Yüz sene sonra da İbn Batuta Belh'i seyahat eder ve eski viraneleri ve yeni imarları anlatır. (Halik, 2015)

Timurlular döneminde Belh stratejik bir şehir sayılırdı. Timur zamanında Belh'i Moğollar yönetmekteydi. Amir Timur ve onun kayın biraderi olan Amir Hüseyin büyük bir ordu toplayarak Belh'i ele geçirdiler. İkisinin arasında çatışma çıkınca Amir Hüseyin Belh'e taşındı ve orada 1368 yılında Hinduan kalesini imar ettikten sonra halkı zorla kale içine yerleştirip hükümdarlığını ilan etti. Amir Timur ordusuyla Belh'e doğru hareket etti ve 1370 miladi (771 hicri) yılındaki savaşı kazandıktan sonra Hinduan kalesini yerle yeksan etti. Timur'dan sonra Onun oğlu Şahrüh Herat'ta Timurî devletinin temelini attı ve Belh'te Timurî şehzadelerinin kavgasını sonlandırmak amacıyla 1407 miladi (810 hicri) senesinde ordusunu yürüttü ve Belh'in hükümetini Mirza oğlu Keydu'ya verdi. Timurluların devrinden Belh'te miras kalan eserler Şahrühiye Medresesi, Hz. Ali'nin makamı ve Hoca Abu Nasr Parsa cami'nden ibarettir.

Belh 1501-1747 miladi yılları arasında Şeybanlılar, Safaviler, Canililer ve Abdalılar arasında el ele oldu. Muhammad zâililer devletinde Dost Muhammad Han Afganistan (o zamanda Afganistan değil o bölgenin ismi Horasan'dı.) kuzey bölgesinin hâkimiyetini ilan etti.

Afganistan 1992-1998 yıllarında Taliban'ın saldırısına maruz kaldı ve geçici olarak Belh Afganistan İslami Devletinin başkenti ilan edildi ama 2001 miladi yılında tekrar Kabil şehri başkent görevini geri aldıysa da Belh ili Afganistan'ın kuzeyinde önemini muhafaza etmektedir.

2.1.3 Belh'in Coğrafyası ve İklimi

Belh ili, Afganistan'ın kuzeyinde Amu nehrinin kıyısında güzel, eski ve tarihi bir şehirdir. Bu şehir 67 derece, 35 dakika ve 40 derece, 37 dakika kuzey enleminde ve 66 derece, 26

dakika ve 68 derece, 20 dakika doğu boylamındadır. Şehir merkezi Mazar-ı Őarif'tir, Hz. Ali'nin makamı bu Şehirde bulunduğu inancından dolayı kutsallaŐmıŐ bir Şehirdir. Belh vilayeti gúneyden Samangan ve Sarpul vilayetleriyle, batıdan Cevizcan ve Sarpul vilayetleriyle, kuzeyde Amu nehri, Tacikistan ve Özbekistan Cumhuriyeti'yle ve doğuda Samangan ve Kunduz vilayetleriyle sınırlanmıŐtır.

Belh vilayeti başkent Kabil'den 425 km uzaklıkta olup 16186,3 kilometrekare yúz ölçümüne sahiptir. Belh vilayetinin nüfusu son verilere göre 1,219,200 kişi olduğu tahmin edilmektedir ki bunlardan %66'sı köylerde ve %34'ü Şehirde yaŐarlar. Belh'te 14 tane ilçe ve 990 köy bulunmaktadır. (Ensâri, 2015)

Coğrafi açıdan Belh'ten ipek yolunun geçmesi bu Şehre eski zamanlarda çok önem kazandırmıŐtı. Doğu ve batıdan gelen kervanlar bu Şehrin Taş kalesi önünde alıŐveriŐ yaparlardı. Belh'te ipek yolu ikiye ayrılıyordu, birisi Hindistan'a ve ikincisi Akdeniz'in doğusuna giderdi. Bunu göz önünde tutarak yazarlar Belh'i Medeniyetlerin çarşısı olarak tanıtırılar ki medeniyetler arası sadece iktisadi alışverişi değil ayrıca kültürel alışverişi de sağlamaktaydı. (Kohzad, Tarih Edebiyat Afganistan, 1951) İpek yolunda olan tüm Şehirler Müslümanların eline geçtikten sonra bu yol boyunca nice kervansaraylar ve mescitler imar edildi. Ayrıca Gazneliler döneminde kervanlara yol gösterici olarak bazı minareler de inşa edildi.

"Belh'in iklimi dört mevsime sahip, yazın çok sıcak ve kuru olmakla beraber sıcaklık 43 dereceye yükselir. Kışın çok soğuk olmakla beraber Őubat aylarında eksi 2'ye düşer. İlkbaharda yağmur yağar.

2.1.3.1 Belh'in Sulama Sistemi

İnsanlar tarafından su kaynaklarının kullanılması ilk çağlara kadar uzanır. Aslında Yüce Rabbimizin dediği gibi (Her Şeyi sudan meydana getirdiğimizi görmediler mi) tüm canlıların hayatı su üzerinde olduğu için, insanların ŐehirlileŐme ve medenileşme süreci su kanal ve Őebekelerin yapılmasını gerekli kılmıŐtır. Dolayısıyla bu akıllı zevat ya nehirlerin bulunduğu yerleri seçerek daha sonra bir Şehir haline getirdiler

ya da kendi yaşadığı yerlerde su kanal ve şebekeleri yapmışlardır. Yazılı tarihlere göre, bugünden 5000 yıl önce insanlar su şebekesi yapmaya başlamışlar, Sümerler milattan 3000 sene önce Nippur şehrinde su şebekesini icat ettiler. (Erkin, 2005) Belh şehrinin kurucusu olan Aryalı padişah Camşid Belh'te ilk önce su şebekesini icat etmişti.

Belh'in güneyinin dağlık yerlerinden kaynak alan iki su kaynağı vardır. Birincisi: Kışendi-Devletabat su havzası, ilin batısında Kışendi, Zari, Şulgere, Çarkent, Dehdadi, Çamtal, Çaharbulak, Belh, Nehr-ı Sırac, ve Devletabat ilçelerini sulamaktadır. Bu bölgeden toprakları sulayan 11 nehir başlar ki bunlar Belh Nehri, Siyagerd Nehri, Çarbulak Nehri, Feizabad Nehri, Akçe Nehri, İmam Nehri ve Şahi nehrinden ibarettir. Sulamanın ikinci havzası Hülüm havzasıdır, ilin doğusunda olan bu havza Samangan ilinden kaynaklayıp tüm Hülüm ilçesini sulamaktadır. Bu nehirden iki su kanalı kaynak alır. (Ensâri, 2015)

Belh ve Özbekistan arasındaki doğal sınırı oluşturan Amu (Ceyhun) Nehri bol suya sahip bir nehirdir. Ama mali gücün azlığından ve zayıf yönetimin bulunmasından dolayı o nehirden sudan Belhliler faydalanmamaktadır.

2.1.4 Belh'in Sosyal ve Etnografik Dokusu

Belh, içinde büyük medeniyetlerin oluştuğu ve bu medeniyetleri barındıran, dünyanın en eski yerlerindedir. Arkeologlar, Belh'te Taş Çağından kalan yerleşimlerin izinin bulunmakta olduğunu belirtiyor, bugünden 6 bin sene önce Belh'te avcılarının yarı göçebe halinde yaşadığının izlerini bulmuşlardır. Ayrıca milattan iki bin yıl önce bu topraklarda demirden aletler yapılması ve ziraatın ilk malzemeleri kullanılarak tarımcılık çiftçilik başlamıştır. Arkeologlar, tarihten önceki dönemlerde bu bölgeye hiçbir göç akımının izinin bulunmamasını söylemekle beraber Ariya'luların bu bölgede baştan yaşamış olan etnik grup olduğunu belirtmektedir. Fakat tarihi devirlerde, Belh ve civarındaki bölgelerden Mat'lar ve Fars'lar, bu bölgenin batı, kuzey batı, güney ve güney doğusuna doğru göç etmişlerdir. (Halik, 2015)

Bu bölgede Türklerin girmesi ve yerleşmeleriyle ilgili Afganistan'ın ünlü tarihçisi Gulam Muhammad Gübar, Türklerin bu bölgeye ilk göç akımları 6. yüzyıla rast geldiğini söyler. Tuba İmparatorluğun saldırılara maruz kalan Eltaei Türkler daha sonra Mengoliya'da diğer kabilelere yenerek batıya doğru ilerlediler. Bunlar Suğdiyana'da Yaftali'lerle yaptığı savaşı kazandı ve 6. yüzyılın ikinci yarısında onların adları ilk defa Ceyhun (Amu) nehrin kıyılarında duyulmuştu. Bu zamanlarda, Mangoliya'dan Ural dağlara kadar imparatorluğunu genişleten Türk imparatoru Tumen vefat etti ve onun geniş toprakları ikiye böldü. Tumen'nin oğlu doğuda Mugan-ı Hakan Padişahlığı adıyla devletini ilan etti ve batıda Tumen'in kardeşi Estami Han Biğu devletini Kaşgaristan ve Ceyhun havzasında ilan etti. Batıdaki Türk devleti Sâsâni'lerle ittifak kurarak Belh'teki Yefteli küçük devletini ortadan kaldırdılar. 566 yılda Ceyhun'un sağ kıyıları Türkler ve sol kıyıları Sâsâni'ler işgal etti, ama sonra ipek yolunda Türk'lerin ticari hakını Sâsâni'ler reddettiği için iki tarafın ittifakı bozuldu. Türk'ler Ceyhun nehirden geçerek Badahşan'dan Meymene'ye kadar toprakları Sâsâni'lerden aldı ve günümüzdeki Afganistan'ın kuzeyde yer alan bölgede Tagin Şahi hükümeti kurdular. İslam ordusu bölgeye girince yerli halk tarafından İslam dini kolayca kabul gördü ve halk arasında öyle birlik kuruldu ki ayrılmayan bir millet ve ümmet haline geldiler. (Ghubar, 2012)

İslam dini bir ortak unsur olarak, güçlü bir bağlayıcı rolü oynayarak bu bölgede yaşayan tüm kavim ve etnik grupları birbirine öyle bağlamıştır ki tarih boyunca mutluluk ve üzüntülerini paylaşarak yaşadılar ve düşman karşısında bir safta hep durmuşlar. Şii ve Sünni mezhepler, Kadiriye ve Nakşibendi'ye gibi tarikatların bulunması halkın birliğini bozmadı belki kültürünü daha zenginleştirip güzelleştirmiştir.

2.1.4.1 Nevruz Bayramı

Afganistan'ın ünlü tarihçisi Ahmed Ali Kohzad, *Avesta* kitabından naklederek Belh şehrinin imarı hakkında, “Şehrin her köşesinin uzunluğu, atın bir yürüyüşü kadar idi.

Orada bir nehir çıkardı ve kıyılarında am ve yeşillik dikti. Evler ve büyük binalar imar etti, şehrin ortasında bir meydan vardı. Meydanın üst kısmında on yol, ortalarda altı yol ve alt kısımda üç yol bulunmaktaydı. Şehrin inşa edilmesi bitince onu M.Ö. 3589 yılının Nevruz gününde açılış töreni yaptı ve o günü hep kutluyorlardı.” der. (Kohzad, Tarih Edebiyat Afganistan, 1951)

Dehhuda Farsça Sözlüğe göre Nevruz, güneş takviminin ilk ayının (Ferverdin) birinci günüdür. Moein sözlüğe göre, yeni gün anlamını veren Nevruz, Ferverdin ayının ilk günü ve İranlıların (Aryalıların) bayramıdır. (www.vajehyab.com / erişim tarih:03.05.2019)

Ama Nevruz bayramının sadece İranlılara (Aryalı'lara) mahsus kılınması oldukça yanlıştır, çünkü eski zamanların tarihine bakılınca orta Asya'da yaşayan tüm etnik gruplar bu bayramı kutlardı ve hala kutlamaktadır. Sadece orta Asya değil, Pakistan, Irak, İran ve Türkiye'de de Nevruz Bayramı kutlanır.

Bazı Şii kaynaklar, Nevruzu Hz. Ali'nin doğum günü, bazı kaynaklar da Nevruzu Peygamber (s.a.v.)'in Hz. Ali'yi halife ilan ettiği gün olarak belirtiyor. (Erkin, 2005) Ama Sünni âlimlere göre bunlar yanlıştır, ayrıca Nevruz İslam öncesinden gelen bir bayramdır.

Nevruzla ilgili en doğru görüş Avesta kitabındaki görüş olabilir, bu kitaba göre, Nevruz ilkbaharda nimetlerin bolluğunun kutlaması bayramıdır. gerçekten de Nevruz baharın ilk günü olarak bolluğun, bereketin ve yeşilliğin müjdesini veren bayramdır.

Hz. Ali türbesinde Timurlular döneminden kalan mimari şaheser ve onun etrafındaki dört bağı (park) görülmesi gereken yerlerdir. İlkbaharda Belh'e giden yolların iki yanındaki bozkırlar ve eteklerde doğal olarak lale çiçeklerinin çıkması ve hicri yılbaşında bir tatil yapma havası Afganistan'ın dört yanından hatta İran, Pakistan, Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan ülkelerinden turistleri Belh iline çekmektedir. Belh vilayetine gelen turistler nevruz gününde Mezar-ı Şerif şehrinde Hz. Ali (r.a) makamını ziyaret ettikten sonra genellikle eski Belh şehrinin tarihi yerlerini ziyarete

giderler. Nevruz günlerinde yapılması gerekenler halk kültürünün bir parçası olan Haftmeyve (yedi meyve) hazırlanması ve geleneksel tatlı gıda olan Semenek yemeği pişirilmesidir. Ayrıca Nevruz bayramından sonraki gün çiftçi bayramı olduğu için herkes en az bir bitki ya da ağaç diker.

2.1.5 Belh'in Mimari Eserleri

Belh, medeniyetlerin çarşısı olarak kendi uzun ve parlak tarihi yanında ipek yolundan gelen ve giden kervanlar vasıtasıyla kendi somut ve somut olmayan kültürel değerlerini ve medeniyetini zenginleştirdi. Bir medeniyetin yüceliğini gösteren unsurlar şiir, mimari ve musiki olduğunu kabul edersek, İslam medeniyetinin yüceliğinde Belh'in payını mimari eserler açısından incelenmesi gerekmektedir.

Tarihçiler, Belh şehrinin tarih boyunca 20 defadan fazla tahrip olduğu konusunda aynı görüştedirler. Bir rivayete göre, gök ehli Belh şehri kan şehri olarak adlandırmışlar, çünkü bu şehir orduların yolunda olduğu için defalarca viran olmuştur. Vâez Belhî, 821-873 yılları arasında Belh'te 1248 mescit, 400 medrese, 500 hamam ve 900 okulun bulunduğunu söyler. Ama Moğol saldırısından sonra şehri ziyaret eden Çinli seyyah (Can Çun), İbn Batuta ve Marco polo şehrin viranelerini anlatmıştır. (Belhî V. , 2014)

Birinci yüzyıldan yirminci yüzyıla kadar Belh'te yok olmuş tarihi ve mimari eserler; Adine mescidi ve Bulvar camii (Belh'te Müslümanların ilk mescidi), Bürukan Camii, Atik Mescidi, Mumak Mescidi, Harp Mescidi, Belh Müsalla'sı, Dâr'ul Makatul Binsuleyman, Dârülectehat, Dâr-ı Abu Fatma, Dâr Sükra, Ayaz köyü, Abdul Ali köyü ve köşkü, Demirciler köyü, Turek köyü, Ebad köyü, Âşıklar pazarı, Sayed pazarı, Büyük Bağ, Has Bağ, Ali Mekaail Hoca Bağ, Kervan köprüsü, Nevbahar Kapağı, Hinduan kapağı, Haliliye medresesi, Belh nizamiye medresesi, Mor kubbe, Şahruhye medresesi, Harem saray bağı, Hülüm kapalı çarşısı vs. (Halik, 2015)

Belh'te hala ayakta duran tarihi ve mimari eserler aşağıda kısaca anlatılacaktır.

2.1.5.1 *Nevbahar Tapınağı*

Mihr ayini ve Zerdüşt ayinine ait olan bu tapınak, Belh'in en eski eseri olup bazı rivayetlere göre M.Ö 2000-1500 yıllarında inşa edilmiştir. O dönemden İslam ordusunun Belh'e girmesine kadar abâd bir tapınak idi. Zerdüşt ayininden önce bu tapınak Mihr ayinine (güneşe tanrı olarak ibadet edenlere) aitti. Zerdüşt ayininin yanında Buda ayinine inananlar tarafından da bu tapınak kullanılmaktaydı. Bazı tarihçiler, bu tapınağın banisi Manuçehir Pişdadi'lerin padişahı, ya da Bermek ailesi veya Büyük Kenışka olduğunu tahmin ederler, bu tapınağın tarihine göre görülür ki bunlardan her biri tapınağa bazı ekler eklemiştir. Zerdüşt döneminde onun damadı Camasıp bu tapınağın en yüksek makamı idi ve Aryana topraklarındaki tüm tapınaklar onun tarafından yönetilirdi. (Hussaini, 2013)

2Resim 4: Nevbahar tapınağı
Kaynak: www.google.com

2.1.5.15 *Hz. Ali'nin Makamı*

Hz. Ali'nin makamı şimdiki Mezar-ı şerif şehri yanı Belh vilayetinin merkezinde, eski Belh şehrine 22 kilometre uzaklıkta bulunmaktadır. Bu bina 15. Miladi

yüzyılda inşa edilmiş ama daha önce Selçuklu Sultanı Sencer tarafından küçük bir kubbeli bina yaptırılmıştı. Bugünkü bina Moğolların saldırısından sonra Timurlu devletin padişahı, Sultan Hüseyin Baykara tarafından yaptırılmıştır. Binanın yüksekliği üç zer'a ve genişliği bir hektardır. Asıl binanın güneyinde kubbeli bir tekke vardır ki 16. yüzyılda Şeybanî devletinin valisi Abdul Mumen Han eklemiştir. İkinci kubbenin adı Âstanedir ve iki çilehane ve bir mihrap camii içerir. Üştürhanî devletinin ikinci padişahı Vali Muhammad Han, binanın dört tarafına dört tane bağ eklemiştir. Hz. Ali makamının binasının çini ve minyatürü 1868 yılından itibaren Amir Şirali Han döneminde başlamıştır. Binanın çinilerini yapan Sami Han usta 700 çini türü ile süslemiştir. Tüm binanın çini ve minyatürü bir kerede değil ancak sonraki yıllarda farklı padişah ve valiler tarafından yapılmıştır. Binanın duvarlarındaki kitabelerde Kuran-ı Kerim ayetleri ve Farsça şiirler yazılmıştır. (Halik, 2015)

Resim 5: Hazret Ali Türbesi

Kaynak: Mohammad Fawad Abraimi arşivi

2.1.5.16 Hoca Abu Nasr-ı Parsa Cami

Belh'te bulunan en güzel binalardan biri, Timurlu devleti tarafından 1462 yılında inşa edilmiş Hoca Abu Nasr-ı Parsa'nın camiidir. Belh vilayetinin Belh şehrinin merkez bağında bulunan bu güzel camii Timurlu devletinde Belh'e hâkim olan Mir Ferit fermanıyla yapılmıştır. Caminin duvarları çiçekli çinilerle süslenmiş ve dışarıdan sekizgen bir görüntüsüyle, yüksek kubbe ile ve iki yuvarlak sütunlarla güzel bir görüntüye sahiptir.

Resim 5: Hoca Ebu Nasr-ı Parsa Camii ve Türbesi
kaynak: Mohammad Fawad Abraimi arşivi

2.1.5.17 Hoca Akaşa (r.a.) Makamı

Sâmanîler döneminden miras kalan bu bina, 10. yüzyılda eski Belh şehrinin surlarının dışı ağaçlarla dolu bir bağda inşa edilmiş. Bina içten dörtgen dıştan sekizgen ve kubbeli şeklinde imar edilmiş. Dünyaca ünlü seyyah İbn Batuta 1324 yılında Belh'e gitmiş ve seyahatnamesinde, (Belh dışında Hz. Akaşah bn. Mühsen Alasadi (r.a.)'na ait

olan bir mezar vardı, O Peygamber Efendimizin sahabelerden biri idi. Bina bir zaviyeyi de sahip, biz gece orada kaldık. Avlusunda çok büyük çınar ağaçları var, ilkbahar ve yazın ziyaretçiler bu ağaçların gölgelerinde otururlar. Biz bir peygamber ve birkaç sahabe mezarını ziyaret ettik...) diye yazmaktadır. (Hussaini, 2013)

Resim 6: Hz. Akaşa Türbesi
kaynak: Mohammad Fawad Abraimi arşivi

2.1.6 Belh'in Bazı Şahsiyetleri

Büyük medeniyetlere ev sahipliği yapan şehirlerin simgelerinden biri, o şehirlerde düşünürlerin ve âlimlerin çok bulunmasıdır. Mimari eserlerin yanında Belh'te doğan, hayatını geçiren veya soyu bu toprağa ait olan âlim, ârif, şair, fakih ve sanatkârlar hakkında bilgi vermekte fayda vardır. Konuya girmeden önce, Belh vilayeti dünyanın en eski yerlerinden olmakla beraber büyük âlimleri barındırmak açısından İslam medeniyetinin şehirleri arasında büyük bir paya sahip olduğu için, bu küçük risalede tüm âlimleri zikretmenin mümkün olmadığını belirtmek

gerekmektedir.³ Bu başlık altında Belhli olan sahabe, tabi'in, fakih, şair ve filozoflardan örnek olarak birkaçı kısaca anlatılacaktır.

2.1.6.1 Roman Belhî

Roman Belhi (r.a.) : İmam Buhari ve İmam Ahmed bin Hanbal gibi hadis alanının büyük araştırmacılarına göre, sahabe Hz. Peygamber (s.a.v.)'ı yetişkin halinde iken görmüş olan ve dünyadan imanla gitmiş birisine denir. Belh ili İslam Medeniyeti tarihinde diğer onurları yanında, Hz. Peygamber (s.a.v.)'a hizmet eden ve sahabe sayılan Hz. Safine (Roman) (r.a.) gibi bir sahabenin ana yurdu olmasıyla şeref kazanır. Hanif Belhî, Mehrus'tan nakledilir ki, (Safine adıyla meşhur olan Roman aslında Belh'ten ve müminlerin annesi Hz. Ümmüs Seleme tarafından daima Peygamber (s.a.v.)'ın hizmetinde olmak üzere azat edilmiş kul idi.) Peygamber efendimiz onu Safine olarak adlandırmıştır. (Belhî V. , 2014)

2.1.6.2 Zahak Binmüzahim

Zahak (r.h.) tabeilerden biriydi. Tabei, sahabe ile görüşmüş olan kimseye denir. Zahak Binmüzahim, Abdullah Binabbas ve Abu Hüreyre (r.a.) ile görüşmüştü, O müfessir ve nehvîdir. 105 ya da 106 hicri (725 miladi) yılında vefat etmişti, Abu Ishak Şirazî onu Belhli sayılıyor. (Belhî V. , 2014)

2.1.6.3 İbn Sina

İbn Sina daha çok ilim ve felsefe alanlarında meşhur biridir, ama Muhammad Hüsein Zahabi onu bir müfessir olarak tanıtıyor. Şeyh Alreis Abu Ali Hüsein Bin Abdullah Binali Binsina'nın babası Belh'ten Buhara'ya gitmişti ve Buhara'nın köylerinden birisinde İbn Sina 370 hicri (980 miladi) yılında doğmuştu. İlk eğitimini babasından alan İbn Sina matematik, mantık, tabii ve dini ilimleri ve aynı zamanda tıp

---

³ Belh'in Faziletleri kitabında yazar, bu ilin yetmiş âliminin hayat hikayesini anlatmaktadır. Sayın Muhammad Hanif Hanif da bu başlıkla iki tane kitab yazmıştır. Ayrıca İran'da yazılmış Belh âlimlerinin tarihi kitabı bu ilin yaklaşık bin âliminin hayat hikayesini anlatmaktadır.

alanında benzeri olmayan bir seviyeye kadar uzmanlaşmıştı. O fevkalade bir zekâyâ sahip olduğu için kendi tüm eğitimini on sekiz yaşına kadar bitirmişti. İbn Sina başta Şifa Kitabı olmak üzere 100 tane eser bırakmıştır. O bir filozoftu ve Kur'an-ı Kerimi felsefi bir metotla tefsir etmişti. Örnek olarak, Kur'an-ı Kerimin Elhakka suresinin 17. ayet şerifi şöyle tefsir ediyor: yüce Rab bu ayette Arş'tan dokuzuncu göğü (göklerin göğü denilen gök) kast eder ve sekiz melek derken dokuzuncu göğün altında olan sekiz göğü kastetmiştir. (Belhî M. H., 2000)

2.1.6.4 Şakik Balhî

Türbesi Belh'in batısında bulunan Şakik Belhî zamanının en büyük fakihlerinden biriydi. O İmam Abu Yusuf ile görüşmüş ve İmam Abu Hanife'nin derslerine katılmıştı. Şakik zahitlerdendi, Ebad İbn Kasiir ve Süfyan Sevri onun ünlü çağdaş ve arkadaşlarıydı. Ahmet Bin Yakup diyor ki, Şakik'e ümmet âlimlerinden kimlerle görüştüğünü sordum. Dedi ki, Abdul Aziz Vabi ile görüşüp vefa dersini aldım ve Dinarın (para) hakaretini anladım. İbrahim İbn Ethem'in huzuruna kavuşup yardım ve tevekkül etmenin ne olduğunu öğrendim. (Belhî M. H., 2000)

2.1.6.5 İbrahim Ethem

Arifler, seccade ve tekkenin bir zaviyesinden öbür dünyaya yol açan kimselerdir. Onların seyri-u süluk ve manevi uçuşlarının dünyası vasıf edilmezdir. Tabii ki bu tip insanların bulunması açısından Belh toprağı oldukça zengindir. Belh Sultanı denilen İbrahim Ethem onların başında gelir. O öyle mübarek bir zattı ki ahireti dünyanın tüm varlığına tercih edip sultanlığını bıraktı ve dervişliği seçti. Tasavvuf dünyasında ona Evtadların kutbu denir. İbrahim Ethem, Süfyan Sevri ile aynı yılda yani 108 hicri (727 miladi) yılında vefat etmişti. (Belhî V. , 2014)

Belh ilin genel durumu ile bu ilin İslam öncesi ve İslam dönemindeki tarihini kısaca gözden geçirdik. Ayrıca İslam Medeniyetin bu önemli şehrinde yaşamış büyük şahsiyetleri ve bazı tarihi yerleri de anlatıldı. Söylemesi gerekiyor ki Mevlâna ve O'nun babası Belh ilin büyük şahsiyetler arasında yer almaktadırlar, ama üçüncü bölümde ayrıntılı bir şekilde ele alınacağı için bu bölümde getirilmemiştir. İkinci bölümün sonraki kısmında Konya'nın tarihçesine, iklim ve tarihi yerlerinden bahis edilecektir.

2.2 Konya

Medeniyet açısından Konya, insanların yeni mağaralardan çıktığı, hayvanların evcilleştiği ve tarımın başladığına kadar yani taş yeniçağa kadar uzanan bir tarihe sahiptir. Bir şehrin geçmişini anlatan bileşenlerin arasında o şehrin adı da geçmekte, Anadolu şehirleri arasında Konya kendi eski ismini koruyan nadir şehirlere dendir. (Halıcı, 1984) Zamanın geçmesiyle Türkleşmiş olan Konya kelimesinin kökeni, Phrig dilindeki Kawania veya İkon kelimeleridir. Roma ve Yunanlıların hâkimiyetindeyken bu şehrin ismi Ekonieon veya İkonium idi. Şehrin adlandırılmasıyla ilgili bazı efsaneler mevcuttur. Bir efsaneye göre, şehrin genç kızları belli zamanlarda bir ejderha tarafından rahatsız edilirdi. Dolayısıyla şehre gözyaşı anlamına gelen Tirinos denirdi. Diğer bir efsaneye göre, Jupiter'in oğlu Persee Angrien şehrin ahalisini bu beladan kurtarmak için o ejderhayı öldürdü. Şehir ahalisi onun bu kahramanlığını anmak amacıyla şehrin bir kapısına bir medusayı diktiler, bu nedenle şehir İkonium ismini aldı. İkonium kelimesi İkonia, İkonyum veya İkon kökünden gelip şehir resmi anlamını ifade etmektedir. Meşhur coğrafyacı Strabon (M.Ö. 68-24) kitabında bu şehrin ismi Poliknion (İkonion şehri) olarak geçmektedir.

Harita 2: Konya ilin Haritası.

Kaynak: www.google.com/konya/ erişim: 15/02/2019

Roma imparatorluğunun, imparator Claudius zamanında (41-54 M) şehrin adı Claudiconium olmuş, Bizans kaynaklarında da şehrin adı Konion, Yconium ve Conium yazmaktadır. İslami kaynaklara bakıldığında şehrin ismi Küniye veya Kuniya şekilde bulunur. Ayrıca Selçuklu döneminde bu şehre Konya yanında Dâr-ülmülk ve Dâr-ülmelik de denirdi. (Tekcan, 2012)

2.2.1 İslam Öncesi Konya

Bazı yazarlara göre, tarihte ilk mağara dışında yaşam, tapınak inşa edilmesi, ayin üretmek, tarım yapmak, ziraat ve ilk defa kumaş üretilmesi Konya topraklarında gerçekleşmiştir. (Halıcı, 1984) Milattan yedi bin yıl öncesine giden iskân yerleri Konya'da bulunmuştur, Alaeddin Tepesinin güney-batısında 6 kilometre uzaklıkta olan Karahöyük mahallesi onlardan biridir. Karahöyük tarihi Hititlere kadar gider, Nauman Rudolf, "eski Hint çağında Ali Şar'da iki değişik uygulamada (testere biçimli, duvar bedeni önünde çıkıntılı) karşımıza çıkan ve bu çağda

kalıplaşmış olan (Konya’da Karahöyük) döşemeler gelmekte” söyler. Yapılmış olan tüm araştırmalara rağmen Hititler dönemi ve onlardan önceki Konya tarihi ile ilgili bilgi bulunmamaktadır.

Konya, Hititlerden sonra Frigyalıların ve onlardan sonra Lidyalıların hâkimiyeti altında kaldı. Frigler seramik sanatında yüksek becerilere sahiptiler, onlar geometrik şekiller, insan, hayvan, kuş ve diğer muhtelif şekilleri yaparlardı. Konya’nın kuzeyinde Sızma Köyünde Frigyalıların eserleri bulunmuştur. (Halıcı, 1984) Farslar M.Ö 546 yıllarında Konya şehrini kendi egemenliği altına alıp M.Ö 333 yılına kadar hâkimiyetini sürdürmüşlerdi. M.Ö. 333 yılında Büyük İskender Konya’yı istila etti, 395 yılında Konya şehri Bizans’ın toprağı sayıldı. Hristiyanlık sırasında Havariyondan olan Pavlus’un ikametiyile Konya kutsallık kazandı. (Baykara, 1985)

2.2.2 İslam Döneminde Konya

Roma imparatorluğu ikiye ayrıldığında Konya doğu Roma imparatorluğunun egemenliği altına girdi. Yedinci yüzyılın ortalarında Emevi ordusu Konya’ya doğru hareket etti ve geçici olarak Mervan Binmuhammad tarafından fethedildi. Abbasiler döneminde 900 miladi (287 hicri) yılında Abu Sayid esir düştü ve bundan yedi sene sonra Abbasi ordusu Konya’ya saldırıp şehri tahrip etti. 916 miladi (304 hicri) yılında yine geçici olarak Abbasi halifesinin egemenliğine girdi. Konya’nın İslami dönemi aslında 11. yüzyılında bu topraklara Türklerin girmesiyle başlar. İlk defa Konya miladın 1068’de (460 hicri) Türklerin ellerine geçti. Malazgirt zaferinden sonra Süleyman Şah Anadolu’da yeni bir devlet kurma amacıyla halkı kendi etrafında toplamayı başladı. Melik Şah cihanşümul bir devlet kurma arzusuyla Süleyman Şah’ın oğlu Kılıç Arslan’ı zindana attı ve komutan Porsuk’u Anadolu’ya gönderdi. O da Bizans devletini sıkıştırarak haraç vermeye mecbur etti. Konya, Kayseri, Aksaray ve Anadolu’nun bazı diğer bölgeleri ele geçirildikten sonra Melik Şah 1092’de (485 hicri) vefat etti. Melik Şah’ın oğlu Berkiyaruk tahta oturduktan sonra hemen Kılıç Arslan’ı serbest bırakıp Anadolu tahtına oturttu. Kılıç Arslan Anadolu devletinin iç düzenini sağladı ve kendi topraklarını genişletmeye çalıştı. İstanbul tarafına ilerlemeye çalıştı ama tam o sırada ilk haçlı seferleri başladı. Kılıç Arslan haçlı ordusu karşısında

yenildi, savaşın sonucu haçlıların cesaretini yükseltti ve Konya şehri muhasarası sırasında bir süre imaretleri tahrip ettiler. Kılıç Arslan da haçlı ordusuna mühlik darbeler vurmuştu. Kılıç Arslan'ın şehit düşmesinden sonra Onun oğlu Şahin Şah Konya'da tahta geçti. Ama onun dönemi kardeşler arası ve Bizans'la var olan mücadelelerle geçti. Çünkü bir yandan Bizans ordusu Akşehir'e kadar ilerlemişti ve diğer yandan Kayseri valisi olan onun kardeşi birçok sorunlar çıkarmıştı. (Tekcan, 2012)

Şahin Şah'tan sonra Birinci Mesut tahta geçti ve ondan sonra onun oğlu ikinci Kılıç Arslan. 1192 miladi (588 hicri) yılında birinci Gıyasettin Keyhüsrev Sultan oldu, ama Tokat'ta olan onun kardeşi Rükneddin Süleyman isyan etti ve Konya'yı ele geçirdikten sonra kendisi tahta oturdu. Süleyman, her bölgede hâkim olan kardeşlerini bertaraf ederek Selçuklu devletinin tüm topraklarını bir bayrak altına getirip yeniden birliği sağladı. 1204 miladi (600 hicri) yılında Süleyman'ın vefatından sonra onun oğlu üçüncü Kılıç Arslan tahta oturdu, ama sadece birkaç aydan sonra kardeşi Gıyasettin Keyhüsrev tarafından Gevala kalesinde mahpus oldu. Gıyasettin'in şehit düşmesinden sonra 1211 miladi (608 hicri) yılında oğlu İzzeddin Keykavus tahta oturdu. O 1219 miladi (616 hicri) yılına kadar Selçuklu devletinin başında kaldı nihayet vefatından sonra kendi yerini kardeşine, Selçuklu devletinin en meşhur padişahına yani Sultan Alaeddin Keykubat'a verdi. Sultan Keykubat Konya şehrini düşmanların saldırısı karşısında zayıf buldu, dolayısıyla amirlerini Konya şehri etrafına bir sur inşa etmekle vazifelendirdi. Sur inşa edilmesi sırasında birçok mühendis ve sanatkâr ustalardan faydalanılmış, sur inşasıyla şehre on iki kapı yapılmıştı. Sultan Keykubat sadece Konya etrafına sur inşa ettirmedi ancak şehir içinde de birçok yenilikler getirdiğinden dolayı o, Konya şehrinin yeni mimar ve banisi olarak sayılmaktadır. Sultan Keykubat adil, ilim ve âlim sever biriydi, Onun zamanında dünyanın dört yanından İbn Arabi, Baha veled, Mevlânâ ve Şems-ı Tebrizi gibi büyük âlimler Konya'ya gelip giderdi. Büyük Mevlânâ Baha Veled Sultan Keykubat'ın davetiyle Larenda'dan Konya'ya gidip yerleşmişti. (Friedlander, Mevlâna'nın Unutulmuş Mesajı, 2017) 1237 miladi (634 hicri) yılında Sultan Keykubat vefat etti ve oğlu ikinci Gıyasettin Keyhüsrev tahta oturdu. Bu dönemde iç ve dış çatışmalardan dolayı devlet zayıfladı ve çıkan birkaç isyan yüzünden Selçuklu devleti Moğollara bağımlı oldu. 1246 miladi (644 hicri) yılında Gıyasettin vefat etti ve ondan sonra ikinci İzzettin, üçüncü Gıyasettin Keyhüsrev, üçüncü Keykubat ve ikinci Mesut sırayla Konya

tahtına oturdular. 1308 miladi (708 hicri) yılında Mesud'un vefatıyla Selçuklu Devleti son bulmuştur. (Konya, 2003)

2.2.2.1 Konya'da Moğollar

Sultan Keykubat'tan sonra Selçuklu devletinin erkânı zayıfladı ve belli zaman aşamasında Moğolların saldırıları ve müdahalelerine maruz kaldı. Moğol komutanı Baycu 1256 miladi (654 hicri) yılında Sultan Keykavus'tan yaylak ve kışlak isteyerek onun kızmasını sağladı. Sultan da kendi devlet erkânlarıyla Baycu'nun isteğini verip vermemesiyle ilgili istişare etti, sonuçta devlet amirleri Moğollar'a karşı cihada oy verdi. Keykavus ve Moğollar arasındaki savaşı Moğollar kazandı, Keykavus devlet hazinesini alıp ailesiyle beraber şehri terk etti. Moğol ordusu Konya'yı tahrip etmek üzere muhasara etti, şehri muhafaza edebilecek ne sultan kalmıştı ne de asker. Dolayısıyla şehirde yaşayan halk şehrin kapılarını kapattı ve çözüm bulmaya çalıştı. Bir rivayete göre, Nizamettin Ali halktan dört katır yükü (360 bin gümüş jeton), 10 bin kuyu ve bin deve toplayarak şehri Moğollardan satın aldı. Diğer bir rivayete göre, Mevlevilerin kaynaklarında Konya şehrinin kurtulması Mevlânâ Hazretlerinin bir kerametine bağlanmaktadır. Konya halkı Moğollar karşısında kendilerini savunmasız görünce Mevlânâ Hazretlere gittiler ve ondan yardım istediler. Mevlânâ hazretleri, şehrin Halkabegüş kapısından çıktı ve ordu karşısındaki tepeye çıkıp namaza durdu, O namaz kılarken Moğol ordusunun komutan ve askerlerinin kalplerinde bir tür korku başladı, dolayısıyla Moğollar şehri tahrip etmekten vazgeçti yalnız Moğol komutanı kendi sözünü tutmak için surların bir köşesini tahrip etti. Böylece şehir Moğol istilasından kurtarıldı. Anadolu şehirlerinde Moğolların istilası yaklaşık yarı yüzyıl sürdü. (Tekcan, 2012)

2.2.2.2 Karaman Oğulları ve Osmanlı Döneminde Konya

Karaman oğulları Türkmen aşiretlerdendir, bunlar orta Asya'dan ilk önce Azerbaycan semtine sonra da Anadolu tarafına göç ettiler. Sultan Keykubat onları

Kamere'd-Dîn olarak adlandırdı ve Ermenek vilayetine yerleştirdi. Bu bölgelere yerleştikten sonra çiftçilikle meşgul oldular ve devlete öşür ödediler, Karaman oğullarının ilk merkezi Ermenek sonra Lara'nda ve nihayetinde Konya idi. (Konya İl Emniyet Müdürlüğü, 2003) Selçuklu devletinin çöküşünden sonra Konya onların egemenliğine kaldı. Mehmet Ağa, Karaman oğullarının meşhur beyleridir, O devletin resmi dilini Farsça ve Arapça'dan Türkçe'ye çevirdi. Karaman oğullarının beyliği, merkezi bir devlet haline gelmeden Osmanlı Devleti tarafından Fatih Sultan Mehmet zamanında sona erdi. (Sarı, 2010)

Fatih Sultan Mehmet 1466 miladi (yılının baharında ordusunu Konya'ya doğru götürdü ve Konya kalesinin karşısında Pir Ahmet ile yaptığı savaşı kazandı. Böylece Konya Osmanlı hâkimiyetinin altına girdi ve Osmanlı Devleti de yavaş yavaş bir imparatorluk haline geldi. Karaman oğullarının beyliği sona erdikten sonra da Sünni ve Şii Türkmenlerin arasındaki çatışmalar son bulmadı. Osmanlı Devleti de Şii olan Bektaşî tarikatının karşısında Sünni bir tarikat olan Mevleviliği her türlü destekledi ve kendi topraklarında yayılmasını sağladı. (Konya, 2003) Osmanlı döneminde Konya başkent olmadığı için kendi önemini kaybetmişti, ama başkent olmasa da Mevleviliğin merkezi olduğu için yine de devletin dikkatini çekmekteydi. Yani Mevlevilik sayesinde önemini korumuştü. Osmanlı Devleti, Karaman oğullarının topraklarını bir eyalet olarak yönetiyordu ve Osmanlı şehzadelerinden Sultan Cem, Şehzade Abdullah ve Şehzade Şahin Şah vali olarak görev yapmışlardı.

2.2.2.3 Cumhuriyet Döneminde Konya

Osmanlı devletinin sonları ve Cumhuriyetin başlangıcında Konya'da futbol okulları, modern okullar ve Konya Nizami okulu açıldı. Bu dönemde Konya'nın ekonomik önemi önde gelmişti ve Atatürk bizzat 13 defa Konya'ya gitmişti. Cumhuriyetin başlangıcında ziraat ekonomisinin temel kaynağı olduğu için daha çok önem görmüştü. İstiklal savaşı sırasında da Konya önemli bir rol oynamıştı. Cumhuriyet döneminde Atatürk'ün inkılaplarıyla tüm tekkeler ve Mevlevihaneler kapandı, bu açıdan Konya kendi önemini kaybetti. 1950 yıllarından itibaren sağcı partilerin güçlenmesiyle Konya yine öne çıktı ve

önemini geri kazanmaya başladı. Ziraatın makineleşmesi ve sanayii parkları Konya damarlarında kan gibi oldu, iktisadi ve sosyal hayatı yeniden canlandırdı. (Sarı, 2010)

2.2.3 Konya'nın Coğrafyası ve İklimi

Konya, Anadolu'nun güneyinde yer alan günümüzdeki Türkiye'nin en büyük ilidir. Batısında 2010 metre yüksekliğiyle Loras dağları ve 2319 metre yüksekliğiyle Erenler dağları bulunmaktadır. Konya 37 derece 51 dakika kuzey enleminde, 32 derece 31 dakika doğu boylamında deniz seviyesinden 1027 m yükseklikte bulunmaktadır. Şehir Anadolu'nun iç kısmını içerip batısında bozkırlar ve üç tarafında da düzlükler vardır. Bağ ve bahçecilik için en müsait yeri şehrin batı kısmıdır ve şehrin ortasında 1080 metre yükseklikle Alaeddin Tepesi şehrin en yüksek noktasını oluşturur. Şehir, doğudan batıya uzanan dağların arasında bulunur, bu bölgeler göllerin kurumasıyla oluşan birkaç düzlükleri içerir. Buralarda Koralis adıyla bir tane büyük göl ve Trogitis adıyla bir tane küçük göl vardır. (Baykara, 1985) Batıda Konya'nın arazisi bir su şebekesini oluşturur. "Dere ve çaylar çoğunlukla göllerde, bataklık ve sazlıklarda kaybolan kısa boylu akarsulardır. Kaynaklarını ilin çevre dağlarından alan bu akarsular geniş ovaların farklı yerlerinden denize ulaşmadan kaybolurlar." Bu akarsulardan Çarşamba çayı en önemlisi çünkü şehrin etrafını dolaşır ve çevredeki arazileri sulamaktadır. Bu çay Konya ovasını ulaşmadan kuzey doğuda birkaç dere ve çaylarla birleşip büyüyor. Miram çayı, birçok derelerle birleşip büyük ve önemli bir akarsuyu oluşturur. (Yasa, 1996)

"Konya'nın önemli su kaynaklarından biri de batıda bulunan Beşare kavağı çayıdır. Bu çaya değişik noktalardan Bey ve Mukbil pınarı suları katılır ve dere ile Meram'da muhtelif kollara ayrılarak bağ ve bahçelerin sulanmasında kullanılmıştır". (Ahmet Özcan ve Diğerler, 1988)

Konya'nın gölleri, Beyşehir Gölü, Akşehir Gölü, Suğla Gölü, Koçhisar-Tuzgölü, Acıgölü, Ereğli, Akgöl ve Yunak-Akgöl'den ibarettir.

Konya coğrafi konum açısından Akdenize yakın olsa da, iklimi ondan hiç etkilenmemektedir. Buna rağmen Karaman, Hadim ve Ermenek bölgeleri Akdenizin tipik

rüzgârlarından etkilenir. Konya topraklarına kuru bir iklim hâkim olduğu için kışın soğuk ve sert, yazın kuru ve sıcak oluyor. Konya toprakları geniş ve büyük olduğundan dolayı farklı iklimlerin özelliği Konya’da bulunur. Yağmur ortalaması yıllık 300-760 mm arasındadır. Yazın sıcaklık derecesi en yüksek 40’a çıkar ve kışın Ocak ayında -28.2’ye kadar düşmektedir. (Ahmet Özcan ve Diğerler, 1988)

2.2.4 Konya’nın Sosyal ve Etnografik Dokusu

Türkiye Cumhuriyetinin anayasasına göre Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür. Ama tarihi gerçeklere bakılırsa Konya, Müslümanlar tarafından fethedilmiş bir şehirdir. Konya’nın fethinden sonra İslam dünyasının her köşesinden başta Türkler olmak üzere Farslar ve Araplar bu şehre hicret etmiştir. (Konya İl Emniyet Müdürlüğü, 2003) Mevlânâ hazretlerinin ailesinin bu topraklara hicreti ve İbn Arabi Hazretlerinin gelip gitmesi iddiamızın ispatı olabilir.

Konya antik çağdan beri yaşamak için uygun bir yer idi, ve tarih boyunca Hititler, Rumlar, Farslar, Araplar ve Türkler gibi etnik gruplar bu şehirde yerleşmiş ve beraber yaşamışlar.

Bizans ordusunda Kuman ve Peçenek Türklerinin bulunması, Konya’nın fethinden önce de Türklerin Anadolu’da var olduğunu gösterir. Anadolu’ya Türklerin girmesi 1021 miladi (412 hicri) yılından itibaren başladı ve 1040-1050 yılları arası düzgün bir şekil almıştı. 1071 miladi (463 hicri) yılının savaşında Bizans devletinin yenilmesi Türklerin göç etmelerini hızlandırdı ve 5 yıl içerisinde Türkler Anadolu’yu fethedip vatan tuttular. (Tekcan, 2012)

Göç dalgaları, Moğollar orta Asya’ya saldırdıktan sonra bir kez daha hızlandı ve birçok Müslümanlar fert ve grup halinde Anadolu’ya hicret ettiler. Bu göçmenler arasında birçok âlimler, şeyhler, dervişler ve sanatkârlar bulunmaktaydı. Sultan Keykubat tarafından onlara yakışan bir biçimde karşılandılar. 1210 miladi (607 hicri) yıllarında Konya’nın nüfusu 2 ve 20000 arasında olurken, 1260’ta 60 bin kişiye ulaştı. En son verilere göre Konya ilin nüfusu 2,205,609 kişidir. (www.nufusu.com/ erişim 10 mart)

Selçuklular döneminde Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudiler şehirde beraber yaşardı. Hatta Bizans devletinin idarelerinde Müslüman Türklerin ve Selçuklu devletinin yönetiminde Ortodoks Rumların çalıştığı da söylenir, Sultan Keykubat'ın bir tabibi Hristiyan'dı. (Balivet, 2012)

Konya şehri, İbn Arabi, Şehabettin Sühreverdi, Şems Tebrizi ve özellikle Mevlânâ gibi şahsiyetlerin bulunmasıyla daha önem kazanıp gelişme ve ilerleme olanağı arttı. O dönemde kültürel ve resmi dil Farsça idi, ama Selçuklulardan sonra Karaman oğulları beyliğinde Türkçeye çevrildi. (Balivet, 2012)

Sosyal ve kültürel açıdan Konya şehri tam Mevlânâ rengini almış hatta artık şehrin kimliği Mevlânâ'nın şahsiyetinde özetlenir. Dünyanın her köşesinden turistleri Konya'ya çeken şehrin en büyük kültürel merasimi de Mevlânâ'nın vefat ettiği tarihte yapılan Şeb-ı Ârus töreninde sema ayinidir. Şeb-ı Ârus merasimi her yıl 17 Aralık'ta yapılır. (Hidâyetoğlu, 2015)

2.2.5 Konya'nın Mimari ve Tarihi Eserleri

Belh vilayetinde viran olmuş mimari eserleri anlatıldığı gibi burada da Konya vilayetinin viran olmuş mimari eserlerinin adları anılarak günümüze kadar ayakta duran tarihi ve mimari eserlerin üzerinde kısaca durulmaktadır. Bunlar İslam medeniyetinin mimari ve tarihi mirasları sayılır.

Gavela Kalesi, Dış Kale, İç Kale, İmam Begavi türbesi, Hacı İsa Mescidi, Hoca Abdülcebbar Mescidi, Allame Çarşısı, Felekabad Sarayı, Kelenderler tekkesi ve bunlar gibi onlarca diğer mimari eserleri maalesef farklı olaylar yüzünden yıkılmıştır. (Yasa, 1996) Günümüze kadar varlığını sürdüren mimari şaheserler aşağıda bahsedilirler:

2.2.5.1 Mevlânâ Müzesi

1. Konya şehrinin kalbi şüphesiz Mevlânâ müzesidir ki bugünlerde çok kârlı olan turizm sektörünün getirdiği mali kaynakları Konya'nın şah damarlarına üfleyip aynı zamanda ziyaretçilerin ruhunu da manevi havasıyla canlandıran bir mekândır. En uzaklardan merak

edenlerin dikkatini çeken ve göğe yükselmiş Mevlânâ türbesindeki yeşil minaresi Konya şehrinin sembolüdür. Mevlânâ müzesi aslında onun türbesinin bulunduğu yerdir ki cumhuriyet zamanında müzeye çevrildi. Burası Selçuklu Sarayının bahçesiydi ve Sultan Keykubat onu Mevlânâ'nın babasına hediye vermişti. İlk kişi olarak Mevlânâ'nın babası orada defnedildi sonra da onun ailesi ve Mevlevilik tarikatının bazı şeyhleri defnedildi.

Mevlânâ'nın dergâhı ve türbesi 1926 yılında ilk önce âsar-e atika müzeye sonra da Mevlânâ müzesi olarak ziyaretçilere açıldı. (Ahmet Özcan ve Diğerler, 1988)

Resim 71: Mevlâna Türbesi
kayak: Mohammad Fawad Abrahimi arşivi

2.2.5.2 *Karatay Medresesi*

Karatay medresesi 1251 miladi (649 hicri) yılında Sultan İzzettin Keykavus'un ikinci döneminde, Amir Celalettin tarafından inşa ettirilmiştir. Medresenin mimarının kim olduğu hakkında herhangi bilgi yoktur. Karatay Medresesi Osmanlılar zamanında da bir medrese olarak devam etti ama miladın 19. yüzyılın sonlarından itibaren metruk kaldı. Medresenin mimarisi onu Selçuklu devletinin şaheserlerinden biri haline getirmiştir,

Selçuklu döneminin ustalarının kullandığı çiniler ve eklediği süsler medresenin güzelliğini artırmıştır. Dolayısıyla 1955 miladi yılından itibaren Çini Eserleri Müzesi olarak ziyaretçilere açılmıştır.

Figure 8: Karatay Medresesi
kaynak: www.google.com/karataymedresesi/ erişim: 17/02/2019

Medrese kapısının iki yanındaki süslemeler herkesin dikkatini çekmekte, kapının iki tarafında Kur'an-ı Kerim'in ayetleri yazılmıştır. Kapının üstünde nesil ağacı gibi bir yazı vardır ki medresenin banisine yani Abdullah Oğlu Karatay'a ait olduğu düşünülmektedir. Medresenin kubbesi güzel çinilerle süslenmiş ve kubbenin alt kısmında Fatiha suresi yazılıdır. "Kubbenin tam ortasındaki pencerenin altına yapılmış olan bir havuz, astronomi çalışmalarına imkân tanıyordu". (Kayğusuz, 2011)

2.2.5.3 İnce Minareli Medrese

İnce Minareli Medrese Hadis ilminin eğitimini vermek amacıyla 1254 miladi (652 hicri) yılında Selçuklu devletinin veziri Abdullah Oğlu Kelük tarafından yaptırılmıştı. Medresenin taç kapısı Selçuklu taş işçilerinin miras bıraktığı bir şaheserdir. Kapı üzerinde geometrik ve bitkisel bezemelerle beraber Yasin ve Fetih sureleri yazılmıştır. "Binanın iç mekânları avlu, eyvan, dersane ve öğrenci hücrelerinden oluşur. Minare kaidesi kesme taşla kaplı, tuğla malzeme kullanılarak yapılmış ve ön cephe akant

yaprağı ile bezelidir. Yarı piramit formu üçgenle ve on iki köşeli, gövde köşeleri turkuaz mavi sırlı tuğladan yapılmış çift şerefelidir. Ama maalesef yıldırım düşmesi sonucu 1901’de birinci şerefeye kadar yıkılmıştır”. (<http://www.selcuklu.bel.tr> / Erişim tarihi 10.16.2019)

Resim 9: İnce Minareli Medresesi

Kaynak: Mohammad Fawad Abrahimi

2.2.5.4 Sıraçlı Medrese

Fıkıh alanında eğitim vermek amacıyla Sultan Gıyasettin Keyhüsrev zamanında Bedreddin Muhlis denilen zengin biri tarafından imar edilmiştir. Mimarisinde firuze renkli çinilerin kullanıldığından dolayı Sıraçlı adı verilmiştir. Bu medrese güzel çinilerle süslenmesiyle birlikte avlulu bir medresedir. (Kayğusuz, 2011)

2.2.5.5 Alaeddin Camii

Selçuklu devletinden kalan Konya'nın eski ve muhteşem eserlerinden biri de Alaeddin Camiidir. Caminin inşaat işleri Sultan Mesut zamanında başladı ama Sultan Keykubat zamanında bittiği için camiye onun adı konulmuştur. Caminin kapıları özellikle saray yönündeki doğu kapısı çok ihtişamlıdır. Caminin avlusunda Selçuklu sultanlarının 5 tanesinin mezarı bir kubbe altında bulunmaktadır. (Kayğusuz, 2011)

Resim 10: Alaeddin Camii
kaynak: www.google.com

2.2.6 Konya'nın Bazı Şahsiyetleri

Konya'da yaşamış, eserler yazan veya ilmi etkide bulunmuş olan büyük âlim ve şahsiyetlerden bazıları Büyük Mevlânâ yani Bahaeddin Veled, İbn Arabi, Mevlânâ, Sadreddin Konevi, Şems Tebrizi, Kadı Burhaneddin ve Kadı Sıraceddin vs. Hazretlerinden ibarettir.

2.2.6.1 İbn Arabi

İbn Arabi adıyla meşhur olan Muhammad Binali binmuhammad ünlü sahabe Hz. Edî Binhatam'ın kardeşi Hatam Taeî soyundan gelmektedir. Şeyh-i Ekber lakabıyla

meşhurdur, O 1165 miladi (560) yılı Ramazan ayının 17. günü İspanya'nın Endülüs şehrinde dindar bir ailede doğmuştur. Ailesi ilim, takva, züht ve kökenli olmakla meşhurdu. İbn Arabi hazretleri ömrünün sonuna kadar ilim, yazma, ibadet ve riyazet ile meşguldü, O 1240 miladi (638 hicri) yılında 78 yaşındayken Şam'da vefat etti. Türbesi onun hayranlarının ve ariflerin ziyaretine açıktır.

2.2.6.2 Sadreddin Konevî

Konevî 607 hicri (1211 miladi) yılında doğdu ve 673 hicri (1275 miladi) yılında vefat etti. O İbn Arabi hazretlerinin üvey oğlu ve en iyi öğrencisi idi. Konevî büyük bir arif olmakla beraber ulum ve felsefede yüksek bir makama sahiptir. Konevî, Hoca Nasir üddin Tusî ve Mevlânâ aralarında iletişim vardı. Konevî'ye üstünlük kazandıran özelliklerden biri şudur ki İbn Arabi'nin mistik kasıtlarını iyi anlayıp kendi felsefi ve akıl gücünü kullanarak teorik irfanı açıklamamıştır. (<http://erfanvahemat.com/erişim:22/02/2019>)

2.2.6.3 Şems Tebrizi

Şemsiddin lakabıyla meşhur olan Melikdad oğlu Muhammad Binali Tebriz ahalisindedir. Ünlü arif 583 hicri (1188 miladi) yılında doğdu ve 645 hicri (1248 miladi) yılında vefat etmiştir. O ilk önce şeyh Abubekir'in müridi idi, kendisinin dediği gibi tüm makamları ondan bulmuş ama Şems öyle bir makama ermişti ki artık şeyh ona yetmiyordu. İrfan yoluna devam etmek üzere yola çıktı. Kemale ermek için nice abdal ve kutupların hizmetinde bulundu, bazen de ücretsiz bir şekilde okullarda çalışıyordu.

Şems, hicretin 642 (1245 miladi) yılının Cemadi ülahir ayının 26'sında Konya'ya ulaştı ve Mevlânâ ile karşılaştı. Bu buluşmanın etkileriyle farklı yorumlar yazılmıştır, burada onlar ele alınmayıp sonraki bölümde üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulacaktır. Bu buluşmanın etkileri Mevlânâ üzerinde çoktur, çünkü Onun tüm hayatını değiştirmiştir. (<http://olama-orafa1393.ir>)

İkinci bölümde Belh ve Konya hakkında genel bilgiler verildi. En eski zamanlardan bugüne kadar önemli olaylar ve kurulduğu devletleri yanında tarihte geçen büyük şahsiyetleri de anlatıldı. Sonraki bölümde Belh ve Konya şehirleri en çok etkileyen Hz. Mevlâna'nın hayat hikâyesi ve eserlerini gözden geçireceğiz.

Üçüncü Bölümü

Tasavvuf, Mevlâna ve Mevlevilik

3.1 İslam İrfan ve Tasavvufu

Tasavvuf ve irfan çoğu zaman eş anlamlı olarak kullanılır ama ikisinin arasındaki farkı da gözetmek gerekmektedir. Tasavvuf aslında züht yolu ve tarikatı olmakla beraber bünyesi şariat ve tezkiye üzerinde olup hedefi de insanı kemal ve hakka kavuşturmadır. Ama irfan, fikirsel ve felsefi bir mekteptir ki hedefi keşif ve Şuhut (sezgi) yoluyla hak ve âlemin sırlarını anlamaktır. Öyleyse arifin makamı sofi makamından yücedir, ayrıca şunu bilmek gerekiyor ki her arif aynı zamanda sofidir, ama her sofi arif olamaz. (Motahharai, 2014)

Tasavvuf, irfanın bir bölüm ya da şubesidir, daha doğrusu tasavvuf, irfan çeşmesinden kaynak alan seyir ve sülukun bir yoludur. Bazıları da tasavvufun fiili ve irfanın nazari yönlerle ilgili görüşündedirler. Bu görüşte, tasavvuf daha çok tekke ve cübbe eşdeğeri olup fiili irfanın yönü olarak tanıtılır, ama irfan kalbi marifeti ve özel görüş olarak daha felsefi yönü alıp nazari irfan olarak ortaya çıkmaktadır.

3.1.1 *Fiili İrfan*

Fiili irfan, Allah'a yönelik seyir ve süluk ya da seyir ve sülukun açıklamasından ibarettir. Başka bir deyişle fiili irfan, Hakk'a doğru insanın seyahatinde hal ve makamları anlatan birimdir. Birinci makamdan (uyanıklıktan) Hakk'a kavuşmaya kadar. Sofiler buna tevhit derler, yani bir sofi ve arifin görüşünde gerçek tevhid Hakk'a kavuşmadan bulunmaz. Bu makamdan önceki tevhidler gerçek tevhid değildir. (www.imam-khomeini.ir / erişim 14 mart)

3.1.2 *Nazari İrfan*

İrfanın ikinci kısmı, nazari irfandır. Nazari irfan yani, mistik görüş ve mistik inanış, yani cihan ve varlık hakkında arifin görüşüdür. İrfanın bu bölümü Tanrı, varlık, Hakk'ın esma ve sıfatları ve insan hakkındaki görüşleri kapsar. Nazari irfan aslında, tanrının arifin görüşünde nasıl vasıf olduğu ve bilindiğini,

insanın arifin görüşünde nasıl bir varlık olduğunu, varlığın neden ve ne için yaratıldığını ve insanın yaratıklardan nasıl yaratana ulaşabildiğine odaklanmaktadır. Nazari irfanın ilkeleri İslam'ın başlangıcından itibaren âlimlerce açıklanmış ama tüm ilkeleri bir düzen çerçevesinde anlatan ve nazari irfanı bir mektep şekline getiren ve onu filozofların karşısına koyan mübarek zat, İbn Arabi Hazretleridir. Dolayısıyla O, nazari irfanın babası olarak tanıtılmaktadır ve O'ndan sonra gelen tüm ariflerin eserlerinde O'nun etkileri görülmektedir. İbn Arabi Hazretleri hem fiili irfan hem de nazari irfanda yüce makamlara ulaşmıştı. (Motahharai, 2014)

3.2 Tasavvuf Kavramı

Sofi kelimesiyle ilgili şöyle açıklamalar yapılmıştır:

- Sofi, Safe ehline mensuptur. Yani Peygamber Efendimizin döneminde Nebevi caminin avlusunda oturan ve zikir ile meşgul olan kişiler.
- Sofi kelimesi kökünü safa kelimesinden alır, çünkü sofiler hep şehvet ve çirkin işlerden kendi nefsinin tasfiye etmektedir.
- Sofi kelimesi, saf kelimesinden gelip namaza ve müminlerden birinci safta duran kimselere işaret eder.
- Sofi kelimesi, suf kelimesinden gelir. Suf kelimesi yün anlamını verir ve sofiler de genellikle yün elbiseler giyerler.
- Abu Raihan Elbiruni'ye göre, sofi kelimesi Arapça kökenli bir kelime değil belki Yunanca kökenli bir kelimedir. Sofi, Yunanca'nın soph kelimesinden gelip bilim ve hikmet anlamını verir.

Bu açıklamalar arasında daha çok kabul gören görüş, sofi kelimesinin yün anlamını veren sof kelimesinden geldiğini söyleyen görüştür. (www.imam-khomeini.ir)

Tasavvuf kelimesine gelince yine birçok tarifler ortaya çıkmaktadır ki onların bazıları şöyle özetlenebilir:

- Tasavvuf, Semavî dinlerin anlattığı güzel ahlak ve sıfatları benimsemektir.
- Tasavvuf, Hakk'ı tutmak ve mahlûktan umudu kesmektir.
- Tasavvuf, ne sen kimsenin sahibi ol ne de kimse senin sahibin olsun, demektir.
- Tasavvuf, Allah'ın sana verdiği safadır. Allah hariç herkesten alakasını kesen kişi sofidir.

İmam Gazali, tasavvuf ilme dayalı amel, nefsin isteklerinin kesilmesi, kötü ahlaktan uzaklaşma ve bunlar vasıtasıyla kalbi Allah hariç her şeyden boşaltmak ve Allah'ın zikri ile meşgul olmaktır. Bu tarife İslam tasavvufunun tarifi diyebiliriz çünkü iyiliğe teşvik eder ve kötülüğü engeller. (Eblagh, 2001)

Sahabeler döneminde ve ondan sonraki zamanlarda da tasavvuf meşhur idi, ama sonraki dönemlerde akıl ve mantık yoluyla her şeyin anlatılamaması ve kabul etmekte zorluk çekilmesiyle yeni bir yol arayışı başladı. Akıl ile bilinmeyen konuların iman ve ruh ile anlaşılmasına göre, tasavvuf önem kazandı ve iman ve kalbî aydınlık yoluyla Allah'la irtibat kurarak birçok engeller ortadan kaldırıldı. (Eblagh, 2001)

Tasavvuf vahyin indirilmesiyle beraber başlamıştır, ama ilkeleri sonraki yüzyıllarda düzenlenmiştir. Onun gayesi de kötü ahlaktan uzaklaşmak, maddelerden kalbî bağımlılıkları kesmek ve yüce ahlakı kazanmaktır. İslam tasavvufunun mevzusu da Yüce Allah'ın isim ve sıfatları ve müşahede yoluyla manevi keşiflerdir. (Kısakürek, 2017)

3.3 İslam Tasavvufunda Kullanılan Bazı Kavramlar

Şüphesiz ki tasavvufun amacı iç ve dış temizliği ve takvadan ibarettir. Ama bu takvayı kazanmak için ilk önce bilimsel yolla insanın davranışlarını iyi bilmek gerekir. İnsan niye kötülüğe meyleder, neden aynı insan bir gün iyilik, ertesi gün çirkin işler işler? Bunların cevabını bulmak için İslami irfan ve tasavvufta insanın manevi sistemini anlamak için bazı önemli kavramlar anlatılıyor. Bu kavramlar insanı tanımak ya da kendini tanımak sürecinin abc'si de sayılıyor ve Peygamber Efendimizin (s.a.v) dediği gibi kendini tanımak ancak Yüce Rabbi tanımaktır. Bu ilkeler, ruh, melek, nefis, şeytan, kalp, beyin ve ruh ile nefsin besleyicilerinden ibarettir. (Faizani M. M., Dalil-I Zakirin, 1966)

3.3.1 Ruh

Bilindiği gibi insan, vücudunu canlandıran bir ruha sahip ve insanın vücudunda ruhu buldukça tüm organları yıllar boyunca düzenli bir şekilde çalışır, asla çürümez. Ayrıca vücudun beş hisleri de ruh sayesinde görevini yapar. Ama ruh bedenden ayrılınca insanın vücudu anında hislerini kaybeder ve üç ya da beş gün içerisinde çürür. Hatta insan, malların üzerindeki sahipliğini, kişisel iletişim ve diğer beşeri özelliklerini kaybeder. Akıl ile anlaması zor olan alanlar, özellikle görünmeyen şeyler ve manevi sırları ruh iyice anlayabilir. (Faizani M. M., 1988)

3.3.2 Nefis

Nefis aslında tam kötü bir şey değildir. Nefis cismin güçlenmesi ve kaybettiği moleküllerin yenilenmesi konusunda büyük bir rol oynamaktadır. Nefis bizzat toprağın sıkıştırılmış mürekkebinden yaratıldığından dolayı topraktan ne çıksa onu yer. Bunlar nefsin görünebilir yemekleri idi, ama nefsin görünmeyen gıdaları ise hırs, bencillik, güzellik ya da zenginlikle gurur doymak vs.

3.3.3 Melek veya Ruhun Yardımcısı

İnsanın ruhu ya da ruhsal gücü ne kadar yüksekse melek de o kadar ona ilham edip iyiliğe yönlendirir ve kötülükten sakındırır. Böyle insanların söz ve amelinde hep iyilik, barış, sevgi, saygı ve yüce ahlak görünür.

3.3.4 Şeytan veya Nefsin Yardımcısı

Eğer nefis güçlenirse insanın tüm söyledikleri ve yaptıkları şeytani hilelerle dolar ve şahsi faydaya dönüşür. Kendi hırs ve şehvani gayelerini ele geçirmek için diğer insanları perişan etmek, onların hayatı ve namusu ile oynamak basit bir şey gibi gözükür.

3.3.5 Kalp

Ruh ve nefsin, ayrıca melek ve şeytanın ilgilendiği yer kalptir. Kalp, insan vücudunda direksiyon rolü oynar, nasıl ki direksiyon şoförün kontrolü altında arabayı yönlendiriyorsa tam onun gibi kalp da melek veya şeytan kontrolü altında insanın düşünce, söz ve yaptıklarını yönlendirmektedir. Önemli olan vücudumuzdaki direksiyonun (kalp) arkasında kimi (melek veya şeytan) oturttüğümüzdür. Kalbin önemini ve sırlarını iyi bildirmek için yüce Rab Kuran-ı

kerimin 166 ayette kalbi farklı isimlerle anmaktadır. (Faizani M. M., Kalp, 1976) Ehزاب suresinin 51. Ayetinde buyurur ki, “Allah gönüllerinizdekini bilir, Allah ilim ve hilim sahibidir.”

Ayrıca Bakara suresinin 204. Ayetinde buyurur ki, “İnsanlardan öylesi vardır ki dünya hayatı konusundaki sözleri senin hoşuna gider; o, hasımların en yamanı olduğu halde kalbinde olana Allah’ı şahit de tutar.”

b. Beşir’den rivayet edildiğine göre Allah Resülü şöyle buyurmuştur:

“Dikkat edin! Vücutta öyle bir et parçası vardır ki, o iyi/doğru/düzgün olursa bütün vücut iyi/doğru/düzgün olur; o bozulursa bütün vücut bozulur. Dikkat edin! O, kalptir.” (Buharî, İman, 39)

3.3.6 Beyin

Beyin, insanın vücudunda arşiv ya da hafıza şubesi olarak çalışır ki insanın hissettiklerini ve kalpteki işlemleri kaydeder. Melek ve şeytan

hafızadaki bilgileri kendi lehine kullanıp ilham ve vesvese sürecini güçlendirirler.

3.3.7 Ruh ve Nefsin Gıdaları

Bilindiği gibi insan vücudu yediği ve içtiği her şeyden enerji alır. Bunun gibi insan da yaptığı her ibadet, sadakat, söz tutmak, yardım etmek, zikir, tefekkür, ihsan ve diğer ibadetlerle kendi ruhunu besler veya kötü ve çirkin işlerle nefsinin besler.

3.4 İslam Tasavvufunun Bazı Tarikatları

3.4.1 Kâdiriye Tarikati

Kadiriye tarikati, Şeyh Abdulkâdir Geylani'ye (1091-1182) mensup olan İslam tasavvufunun bir tarikatıdır. Bu tarikatin başlangıç tarihi belli değil ama 11. yüzyılın sonlarından itibaren başlamış ve İslam medeniyetinin topraklarına yayılmıştır. Abdulkâdir Geylani hazretleri hayatını irfan ve tasavvuf yolunda sarf etti, çok öğrenci yetiştirdi ve meclisleri hep onun hayranlarıyla dolu oluyordu. Bu sayısız öğrencileri yetiştirmek sayesinde Kâdiriye tarikati çok yayıldı. Çünkü O kendisi hayattayken tarikati kurmadı belki ama O'nun öğrencileri tarikati O'nun adına kurdular ve Halep, Bağdat, Hint, Mısır'a ve diğer yerlere götürdüler. (hawzah.net/fa/Seminar/View/89526 erişim: 27 Mart)

3.4.2 Nakşibendi Tarikati

Nakşibendi tarikati, Hoca Bahaüddin Muhammad Nakşibend Buharalı'ya (718-791 H) mensup olanların tarikatıdır. Kâdiriye tarikati gibi Bahaüddin bizzat kendisi tarikatını ilan etmemişti, O'nun tarikati hocaların tarikatının (Hoca Yusuf ve Hoca Abdulhalık) devamı idi. Bahaüddin Nakşibendi, Abdulhalık hocanın yerine geçmişti, böylece Nakşibendi tarikati Hoca Abdulhalık ve Hoca Bahaüddin'in öğrettiklerinden oluşmuş bir tarikattır.

Nakşibendi tarikati kısa bir zaman diliminde Horasan ve Maveraünnehir bölgelerinde yayıldı. Bahaüddin'den sonra Alaeddin Attar (ölüm 1423), Muhammad Parsa (ölüm 1443) ve Yakup Çerhi (ölüm 1472) bu tarikatin şeyhliğini yaptı. Bunlardan sonra sıra bu tarikatin en meşhur şeyhine geldi. Hoca

Ubeydullah Ahrar (ölüm 1516) Timurlu devletinin başkenti olan Hirat şehrinde şeyhlik yaptı. O'nun döneminde Nakşibendi tarikatı çok meşhur olup zirveye çıktı.

Nakşibendi tasavvufu, mutedil bir tarikat olmakla beraber şeriata adaplarına uymayı ve bidatten uzak durmayı tavsiye etmektedir. Bu tarikatta halvet, izlet, sema ve cehri zikri yoktur, ama bu tarikatta en vurgulanmış şeyler, sünnete uymak ve şeriati tutmak ve Hakk'a teveccühtür. Molla Cami diyor ki "Onların tarikatı, ehlisünnet ve'l cemaat itikadı, şeriata uyulması, Peygamber efendimizin sünnetine uyma ve ibadetlerine devam etmeleridir.

Nakşibendi tarikatında çile, halvet ve zikir "halvet der Encümen, Sefer der vatan" üslubuyla uygulanır. Yani Nakşibendi tarikatına mensup olan bir sofi zahirde halk arasında ve batında Cenab-ı Hak iledir. (<http://shnotarikat.mihanblog.com> / Erişim: 27 Mart)

3.4.3 Bektaşîye Tarikatı

Bektaşî'ye tarikatı, Anadolu'da yaşamış Hacı Bektaş-ı Veli'ye mensup olan bir tarikattır. Fuad köprülü, Hacı Bektaşî tarikatının ortaya çıkmasını Babıali isyanlarına bağlar. 13. yüzyılda Anadolu'nun siyasi olarak karışık olması, bir Sünni karşıtı isyan olan Babıali isyanı Bektaşîliğin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bektaşîlik Osmanlı imparatorluğu yok olana kadar devlet üzerinde etkisini sürdürmüştür. Osmanlı Devleti'nin resmi olarak tanıdığı tarihteki tek Sünni olamayan tarikattır. Osmanlı kültür hayatında rolü büyüktür. Ocak kültürünü geliştirmiştir. II. Mahmut döneminde, kaldırılması o kadar kolay olmayan Yeniçeri Ocağı, bu konuda isyan etmiştir. Tarihi bir gerçektir ki Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması için uzun yıllar boyunca hazırlık yapılmıştır. Hacı Bektaş-i Veli'nin eseri olan Vilayatname'de Bektaşîlik adı geçmeden kurulan bu yapının 15. yüzyılın sonlarına doğru tarikat şekline dönüştüğü yazmaktadır.

Bugün bildiğimiz haliyle Bektaşîlik Balım Sultan'ın teşkilatlandırmasıyla meydana gelmiştir. Ancak elimizde Balım Hatun ile ilgili

net ve kesin bilgiler bulunmamaktadır. Onun hakkında elde edilen ve gerçeğe en uygun rivayet 1501 yılına aittir. Rivayete göre, II. Beyazıt onu Bektaşî tarikatına Şeyhlik yapmaya göndermiştir. Balım Sultan sayesinde Bektaşîlik Kalenderilik'ten tam olarak ayrılmıştır. Tekke ve zaviyelerin 1925 yılında kapatılmasına kadar Bektaşîlik gücünü korumuştur. II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonra bile faaliyetlerine devam eden Bektaşî tarikatı bugün sadece din örgütlenmesi olarak yaşamaktadır. Herhangi bir siyasi mecraya müdahil olacak durumları yoktur. (www.makaleler.com/ erişim 30 Mart 2019)

Bektaşî dervişleri dört ya da on iki köşeli tacı takarlar. Dört sayısı sülukun dört menzil sembolüdür:

1. Şeriat
2. Tarikat
3. Marifet
4. Hakikat

12 köşe ise 12 imama ve 9 kötü alışkanlığın üstesinden gelmeye işarettir. Bu kötü alışkanlıklar basiretsizlik, gaflet, günah, kötü istekler, ümitsizlik, lüks giyinmek, hayvani özellikler, kibir, sabırsızlık, Hak zikrinden gaflet gibi alışkanlıklardır. (https://www.academia.edu/Bektashi_Order_In_Persian.pdf)

Günümüzde Bektaşî'ye tarikatı ne kadar alevî ve Şii Müslümanlara ilgilendiren bir tarikat olarak meşhur olmuşsa da Mustafa Kara Hacı Bektaş Veli'nin kendisi Sünnî olduğunu söylemektedir. (Kara, Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi, 1986)

3.4.4. Mevlevîlik

Tasavvuf dünyasında önemli tarikatlardan biri de Mevlevîlik tarikatıdır. Mevlevîlik tarikatı 13. yüzyılda Anadolu'da ortaya çıktı, bu tarikata mensup olanlar aslında Mevlâna Celaleddin Rûmî yoluna giden kimselerdir. Mevlevîlik tarikatının asıl kurucusu Mevlâna'nın oğlu Sultan Veled'dir ki O'nun oğlu yani Ulu Arif Çelebi tarafından çok yayıldı. Mevlevîlik tarikatı Mevlâna'nın ölümünden sonra ortaya çıkıp

ilk önce Konya şehrinde sonra tüm Anadolu ve Osmanlı Devletinin topraklarında yerini bulmuştur. (<https://dictionary.abadis.ir/fatofa/> erişim: 20/03/2019)

Mevlevilik tarikatının kurucusu Sultan Veled olsa bile, bu tarikatın temel usulleri bizzat Mevlâna tarafından atılmıştı. Sultan Veled babasının anlattığı temeller ve ilkeler üzerinde Mevlevilik tarikatını kurdu ve Konya şehri dışında diğer şehirlere kendi halifelerini göndererek yeni tarikatın yayılması ve genişlemesini sağladı. Mevlevilik tarikatının birçok üslup ve adaları (sema, kıyafet vs) Sultan Veled'in açıkladığı şeylerdir. (Eflâki, 1961)

Sultan Veled'in ölümünden (1333) sonra, O'nun oğlu Ulu Arif Çelebi şeyhlik makama geçti. Arif Çelebi anne tarafından Selahuddin Zerküb'ün torunu oluyor, Mevlâna, Arif Çelebi doğduğunda onu yanına alıp sema yapmıştı ve ona Celaleddin Muhammed Fıraidun adını vermişti ki daha sonra Ulu Arif (Amir Arif) lakabıyla meşhur olmuştu. O kendi hayatını Mevlevîlik ayininin yayılmasına harcadı ve sadece Anadolu'ya değil belki Tebriz'e kadar Mevlevîlik tarikatını götürdü.

3.4.4.1 Mevlevîhaneler

Tasavvufi işlemler, sofilerin buluşması, tasavvuf kültürünün yayılması ve tasavvuf derslerinin gerçekleşmesi amacıyla hicretin ikinci yüzyılından itibaren tekke ve dergâhlar ortaya çıktı. Mevlevîlik tarikatına ait olan tekke ve dergâhlar ise Mevlevîhane adıyla meşhur oldu. Mevlevîhaneler Konya'dan kendi faaliyetlerine başlayarak Osmanlı Devletinin tüm topraklarına yayıldı. Mustafa Kara, *Buhara Bursa Bosna* adlı kitabında Mevlevîhanelerden bahsedip Osmanlı Devletin'de 99 şehir ve 99 Mevlevîhanelerinin ayrıntılı listesini sunuyor. Bu şehirlerden bazıları şunlardan ibarettir, Konya, İstanbul, Bağdat, Belgrat, Bingazi (Libya), Dımaşk (Suriye), Kirva Palanko (Makedonya), Elbasan (Arnavutluk), Filibe (Bulgaristan), Girit (Yunanistan), Halep, Mostar (Bosna-Hersek), Mavsil (Irak), Kiş (Sırbistan), Peç (Çek Cumhuriyeti), Peşte (Macaristan), Piriştine (Kosova), Tebriz, Trablus vs. Tabi ki bunlar Konya şehrindeki merkezi Mevlevîhane'den yönetiliyordu. (Kara, Buhara Bursa Bosna, 2012)

Mevlevîhaneler görev ve genişliği açından âsitane ve zaviyeye ayrılıyordu. Mevlevîhaneler bir külliye olarak inşa edilip geniş bahçe, semahane, türbe, çilehane, hücreler, harem dairesi, mutfak, meşkhâne, kiler gibi birimleri içermekteydi. Asitane adlı Mevlevîhaneler zaviyeden büyük olup bir yönetim merkezi olarak kullanılmakla beraber çelebilerin oturduğu yerdi. Asitanelerin başında Konya şehrinin Asitanesi gelir. Çok sayıda bulunan zaviye seviyesindeki Mevlevîhaneler asitane denen Mevlevîhanelerde küçük ve sema faaliyeti ve icra yeri, ney üfleme ve dervişlerin topladığı Mevlevîhane'dir.

Asitaneler dervişlerin çile çektiği ve eğitim gördüğü yerdir. Mevlevîlik tarikatının üslubuna göre asitanelere yeni giren öğrenci 1001 günlük çile çekmek zorundadır, bu süre içerisinde çile çekmekle beraber Can denilen zevat bazı sanat eğitimi de görür. Çilesini başarıyla bitiren Canlar derviş makamına geçerler. (Tekin, 2014) Çile çektiği günlerde derviş makamının adaylarından, gördüğü eğitim süresinde kendi nefsinin kötü alışkanlıklarını terbiye altına alarak kibri tevazuya, şiddeti merhamete, adaveti muhabbete, çirkinliği temizliğe, cimriliği cömertliğe, nezaketsizliği nezakete dönüştürmesi beklenmektedir. Mevlevîlikte biat şekli diğer tarikatlara göre farklıdır. “Bir Mevlevî şeyhine biat etmek, talibin başına bir sikke, omuzlarına da siyah bir hırka konulmasıyla yapılır. El tutmak yoktur ve “Allah-u Ekber” denilir”. (Friedlander, 2017)

Mevlevî tarikatının yayılmasında Osmanlı devletinin payı büyüktür. Osmanlı Devleti Mevlâna'nın fikirlerini halka daha iyi ulaştırmak amacıyla Mevlevîhaneler yanında Darülmescnevîhaneleri açtı. Darülmescnevîlere Mevlâna enstitüsü denilebilir. İlk darülmescnevîhane Ocak ayının 18. günü 1845 yılında Sultan Abdulmecid'in katılımıyla İstanbul'da açıldı. (Kara, Buhara Bursa Bosna, 2012)

3.4.4.2 Derviş

Derviş kelimesi Farsça'dan Arapça ve Türkçeye geçmiştir. Derviş, kelime anlamı olarak kapılardan isteyen, dilenci ve sual eden demektir. Derviş kelimesi Der (kapı) ve aviz kelimelerinin birleşiminden oluşmuştur. Aviz kelimesinin z harfi ş'ye dönüşmüştür.

(www.vajayab.com) Yani derviş olan kimse isteklerini elde etmek için kapılara dayanır, yalnız bu dilencilik anlamına gelmemektedir. Mevlâna'nın kastettiği anlamda derviş, fakir, sufi ve arif biridir ki sülûk yolunu ilmî ve aynî olarak başarıyla geçip batınî temizlik ile kemâle ermiştir. (Zamanî, 2007)

3.4.4.3 Sema

Sema Mevlevîlik tarikatının zikir ayinidir. Mevlâna hazretleri Şems ile karşılaştıktan sonra manevi değişim yaşadı ve o zamandan sonra hep sema yapardı. Bazen ney sesiyle bazen de sokaklarda dolaşırken altın dövenlerin sesiyle kimsenin farkında olmadan sema yapardı. Sema, kaynağı şehvet olan bir raks değil, ancak aşkın bir sırrıdır ki yalnız semazen onu hissedebilir. Eğer semanın kaynağı nefsin şehveti ve istekleri olsa âlimlerin verdiği fetvaya göre haramdır.⁴ Mevlevîlik ayininde merasim Mesnevi kitabından bir ders ile başlar sonra vakit namazı kılındıktan sonra âzam ismi zikredilir ve zikirden sonra sema töreni başlar. Dervişler sema yaparken sağ elini yukarıya açar ve sol elini aşağıya açar çünkü yukarıdan yani yüce Rab'ten gelen feyizleri alıp dünyadaki insanlara ulaştırırlar.

“Her bir semazen bal renginde uzun keçe bir sikke giyer. Sikke, mezar taşını temsil eder. Siyah hırkanın semanın başında sırttan atılması semazenin dünyevi bağlarını koparıp orada bırakması demektir. Uzun beyaz tennure, kefenin sembolüdür”. (Friedlander, 2017)

3.4.4.4 Çile

Mevlâna'nın çile ve uzun riyazet ibadetlerine karşı olmasına rağmen, Sultan Veled tarafından belirtilmiş olan Mevlevîlik tarikatının erkânlarından biri de dervişlerin 1001 gün çile çekmesidir. Çile çekerken dervişler nefsin tezkiye ve kalp tasfiyesinin yansıra güzel sanatlar ve özel hayatını sürdürebilmek için birçok fenleri öğrenirler. Çile çeken zata Can denir, eğer çileyi başarıyla çekerse

⁴ Bkz: İsmail Hakkı *Bursevî, Mesnevî'nin Ruhu*, 2012, s:16.

derviş makamına erişecektir. Mevlâna kendisi de eğitimini bitirip Halep'ten döndüğü zaman Selahaddin Termizi'nin emriyle 1001 günlük çile çekmişti. (Eflâki, 1961)

3.4.4.5 Zikir

İslam âleminin bazı âlimleri Kuran ve hadise dayanarak zikrin farz olduğunu ispatlamıştır. Ama zikrin nasıl yapılabileceği konusunda tüm alimler aynı görüşte bulunmamaktadır. Tasavvuf kaynaklarına göre Hz. Peygamber efendimiz sahabelere iki tane zikretme şekli öğretmiştir.

1. Hafî (gizli, sessizce yapılan) zikir.
2. Cehrî (sesli yapılan) zikir.

Bu kaynaklara göre Peygamber Efendimiz (s.a.v) hafî zikri Hz. Ebû Bekir'e talim etmiştir. Kelime-i Tevhid'i sessizce onun kulağına söylemiştir. Hz. Ali'ye Cehr yani sesli zikri talim etmiştir. Dolayısıyla tasavvuf âleminde bulunan tarikatlar zikir konusunda sesli zikir ile sessiz zikir yapmasıyla ikiye ayrılıyor. Nakşibendi gibi Hz. Ebu Bekir vasıtasıyla silsilesini Peygamber efendimize ulaştıran tarikatlar sessiz zikir ederken, Kâdiriye tarikatı gibi silsilesini Hz. Ali vasıtasıyla Peygamber (s.a.v)'a ulaştıran tarikatlar ise sesli zikir ederler. (Kara, 2012)

Tasavvuf ve tarikatlar, özellikle Mevlevîlik, hakkında bu kısa bilgiyi sunduktan sonra Mevlâna Hazretlerinin hayatına yer verilecektir.

3.5 Mevlâna Celeleddin Muhammed Belh'li Rûmî

Rûmî adıyla meşhur olan Muhammed Celeleddin Belh'li Konevî, hicretin 604 (1208 miladi) yılında Belh ilinde doğdu ve 672 Hicri (1274 Miladi) yılda Konya şehrinde vefat etti. Sultan Veled'e göre, Onların soyu Hz. Ebu Bekir'e ulaşır, Enayetullah Eblagh kitabında, "Elcevahir ülmıdiye" adlı kitaptan naklederek Mevlâna'nın soyu " Muhammed Bın Ahmed Bın Kasım Bın Mesib Bın Abdullah Bın Abdurrahman Bın Ebu Bekir (r.a.)"der. (Eblagh, 2001)

Son zamanlarda Mevlâna'nın hayat ve eserleri hakkında geniş araştırma yapan Bedi-uz Zaman Fırızanfer ve *Bir Muhammedi Âşık* adlı kitabın yazarı Ömer Tuğrul İnançer de Mevlâna Hazretleri'nin Arap soyundan gelen biri olduğuna söylemektedirler. (İnançer, 2016)

Ahmed Eflaki O'nun adından sonra "Sırrullah A'zam" yazar. Mevlâna gazellerinin son mısralarında "Hamuş" kelimesini çok kullandığı için bazıları O'nun soyadının Hamuş olduğuna inanırlar. (Eflâki, 1961) Belh'te doğduğu için Farsça kaynaklarda O'nun isminden sonra "Belhli" geçer ve Rum'da yani Konya şehrinde yaşadığı için Rûmî adıyla meşhur olmuştur. Bunlara rağmen O kendi hemşehrilerine sürekli saygı ve sevgi duyardı.

O öldükten sonra Mevlâna lakabıyla meşhur oldu, bazıları da O'na Mevlevî ve O'nun tarikatına Mevlevîlik tarikatı demektedir. (Eblagh, 2001) Bilginler ve halk arasında iki kelime Muhammed Celeleddin'in şahsiyet ve eserleri sayesinde özel isim haline gelmiştir. Birincisi Mevlâna (Mevlâna aslında dini âlimlerin lakabıdır) ve ikincisi de Mesnevi (Mesnevi Farsça dilin bir edebi şiir sanatıdır) kelimesidir. Halk arasında veya çok resmi ve akademik bir yerde dahi Mevlâna deyince Muhammed Celeleddin ve Mesnevi deyince de O'nun meşhur kitabı herkesin aklına gelmektedir.⁵ Mevlâna'nın bir şiirine göre O'na hayattayken Mevlevî denirdi:

مولوی ام یکی لقب، عاشق تلخکام دو

⁵ Hoca Vahidullah ile görüşme.

Mevlevî birinci, acı çıkmış âşık ikinci lakabımdır

کيست به سان من کسی شخص یکی و نام دو

Kimdir benim gibi kişi bir adı iki olan

Fıruzanfar, Ohadi Fazılı'dan naklederek diyor ki Mevlevî kelimesinin son “y” harfî zamanla silinmiş ve Mevlâna'ya dönmüş. (Fıruzanfer, 2006)

Farsça konuşulan yerlerde onunla bir aidiyet ve bağ kurmak amacıyla O'nu daha çok Belhli kelimesi ile anarlar, diğer yerlerde de O'na Rûmî derler ama önemli olan Mevlâna'nın ırkçılık ve taassuptan uzak durmasıdır, kendisi diyor ki:

از بلخ به روم آمد نی رومی و نی بلخی

Belh'ten Rûm'a geldi, ne Belh'li ne de Rûm'lidir

و از شهر جنون برخواست نه مست و نه دیوانه

Mecnunların şehrinden ortaya çıktı, ne mecnun ne de delidir

3.5.1 Mevlâna'nın Babası (Bahaddin Veled)

Mevlâna'nın babası, Muhammed Bın Hüsiyn Hatîbî, Bahaddin Veled adıyla meşhur olup lakabı ise Sultan-ul Ulama (Âlimlerin sultanı) idi. Onun babası yani Mevlâna'nın dedesi Eflaki'nin rivayetine göre zamanın allamesi idi. Behaaddin'in annesi Harzemşah ailesinden idi.

Onun neden Sultan-ul Ulema lakabıyla meşhur olduğuna dair hikayeler vardır ki onlardan birisine göre, bir gün halk sabah namazına giderdi, âlimlerden birkaçı karşılaşıncı birisi dedi, dün gece Peygamber efendimiz (s.a.v.) rüyamda gelip “artık Behaaddin Veled'e Sultan-ul Ulama deyiniz” diye emretti. Karşıdaki adam hemen dedi ki ben de aynı rüyayı görmüşüm, böylece birkaç kişi gördüğü rüyaların aynı olduğunu söyledi. Dolayısıyla Behaaddin Veled, Sultan-ul Ulema lakabını benimsedi. (İnançer, 2016)

Bahaddin sofi taifesinin büyüklerindendi, Eflâki'nin rivayetine göre tarikatta O'nun hırkası İmam Gazali'ye kadar gider. O kendini din işlerine vakfetmişti bu nedenle hep meclis kurdu ve her mecliste ateşin konuşmasıyla dinleyicilerden birkaç kişi bayılırdılar. O hep felsefecileri reddedip Muhammedi şeriata uymaya teşvik ederdi, havas ve avam O'na saygı duyardı. Nihayette Harzemşah O'ndan korkmaya başladı ve O'nu kendi şehrini terk etmeye mecbur etti. (Firuzanfer, 2006)

Sultan-ul Ulama 545 Hicri (1150 Miladi) yılda Horasan'ın Belh şehrinde doğdu ve 628 Hicri (1231 Miladi) yılda Konya şehrinde vefat etti. Tefsir, Hadis, Fıkıh, Sarf ve Nahiv ilimlerini o zamanın ünlü hocalarından öğrenmişti. Birkaç yıl öğretmenliği yaptıktan sonra tasavvufla ilgilenmeye başladı ve kendi kendine yaptığı bir planlamaya göre günde birkaç saat öğrencilerin eğitimi için, birkaç saat tasavvuf ve süluk işleri için ve bazı saatleri de özel işleri için ayırmıştı. (Eblagh, 2001) Cuma günü camilerde vaaz veriyordu. (Eflâki, 1961)

Sultan-ul Ulama kendi bilimsel yeteneklerini kitap yazmak yoluyla halka bildirmeyi sevmiyordu, dolayısıyla daha çok bilimsel ve tasavvufi meclisleri gerçekleştiriyordu. Yazmayı sevmemesine rağmen O'ndan *El Maarif* adlı bir kitap hatıra kalmıştır. O'nun öğrencileri tarafından kaydedilmesiyle bu kitap 600 Hicri (1204 Miladi) yılda Farsça dilinde yazılmış gibi görünmektedir.

3.5.2 Belh'te Mevlâna'nın Çocukluğu

Mevlâna'nın çocukluğu hakkında çok bilgi mevcut değildir, yine de *Aşkın Yedi Şehri* adlı kitabın yazarı, *Menakib-ul Arifin* kitabından naklederek aşağıdaki olaylara işaret etmiştir.

Birinci olay, Mevlâna beş yaşındayken bazen muzdarip bir halde uykudan kalkardı ve babasının müritleri O'nu yanına alıyordular, Sultan-ul Ulama “Oğlum rüyada ruhani ve gaybi şeyleri görür” derdi.

İkinci olay, şeyh Bedreddin Yavaş'ın rivayetine göre, O Sultan-ul Ulama'nın bir yazısını bulmuş ve yazıda, “Benim Celaleddin Belh'te altı yaşındayken Cuma günü evin çatısında Kuran okuyarak yürüyordu. Diğer çocuklar da O'na katılıp oynamaya

başladılar ve çocuklardan biri, gelin bu çatıdan yandaki çatıya kendilerinizi atalım dedi. Mevlâna dudak altından tebessüm etti ve dedi ki bu işi kedi ve köpek gibi hayvanlar yaparlar. Eğer manevi gücünüz varsa ve canlarımız çekerse gelin göğe uçalım ve feleklerde dolaşalım.” Bunu söyledi ve ortadan kayboldu. Çocuklar da bağirmaya başladı, halk toplanmadan Mevlâna beyazlamış rengiyle bulundu. Mevlâna, sizlerle konuşurken bir an baktım ki göklerde dolaşıyordum ve yeşil cübbeli kişiler beni yukarıya götürdüler. Orada ruhani âlemin acayip şeylerini gördüm, siz bağirmaya başlayınca beni tekrar buraya getirdiler.” Mevlâna altı yaşındayken bile uzun ve çok oruç tutardı. (Haris, 2015)

Üçüncü olay, Belh'ten hicret sırasında Sultan-ul Ulama kervan ile Nişabur şehrinde geçerken, Horasan'ın ünlü arifi Feriddin Attar onlarla buluşmaya geldi. Attar kendi *Esrarname* mesnevisi kitabını Mevlâna'ya hediye ederken 12 yaşındaki Mevlâna'nın gözlerine derin baktı ve birçok manevi sırları izledikten sonra “Yakın zamanda bu çocuk âlemin yanmış âşıklarını yeniden yakar” dedi. (Bijanpur, 2007)

Ayrıca Attar, küçük Mevlâna'yı Sultan-ul Ulama'nın arkasında yürürken görünce, “Subhanallah deniz arkasında bir okyanus yürüyor” dedi.

Resim 11: Bahaddin Veled'in tekkesi.

Kaynak: Mohammad Fawad Abrahimi

3.5.3 Belh'ten Konya'ya Hicret

Başta Ahmet Eflaki olmak üzere tüm tezkere yazarlarına göre, Beha Veled, Belh'te Harezim Şah ile yaşadığı çatışmaları nedeniyle kendi öz vatanından hicrete mecbur kaldı. Bununla beraber, Sultan-ul Ulama'nın açıkça meclislerde ve minarelerde felsefecileri küçümsemesi ve onları bidatçi ilan etmesi özellikle Fehr-ı Razi'yi (Fehr-ı Razi İslam dünyasının büyük filozofudur ki felsefe alanında yazılmış çoğu kitapta onun adı geçmektedir) küçümsemesi Harezemşahın hoşuna gitmediği hususlardandı. Harezemşah, Razi'nin öğrencisiydi bu nedenle Behaaddin Veled'in sözlerine tahammül etmekle zorlanırdı. Behaaddin da Harezemşah tahtın başındayken bir daha Belh'e dönmek üzere oradan hicret etti. (Firuzanfer, 2006)

Bu nedenlerin yanında Moğolların yakın zamanda Belh'e saldıracağı tehlikesi de Bahaddin'in hicretinin bir nedeni olarak söylenmektedir. Ama tüm yazarlar Bahaddin ile Huarezemşah'ın aralarındaki çatışmayı Behuddin'in kendi diyarını terk etmesinin en önemli sebebi olarak belirtmektedir. Bu görüş gerçeğe daha yakın görünmektedir çünkü Razi ve Bahaddin çatışmaları Mevlâna'nın şiirlerine yansımıştır.

اندر این ره گر خرد ره بین بدی

Eğer bu yolda (hakikat yolunda) akıl yeterli olsaydı

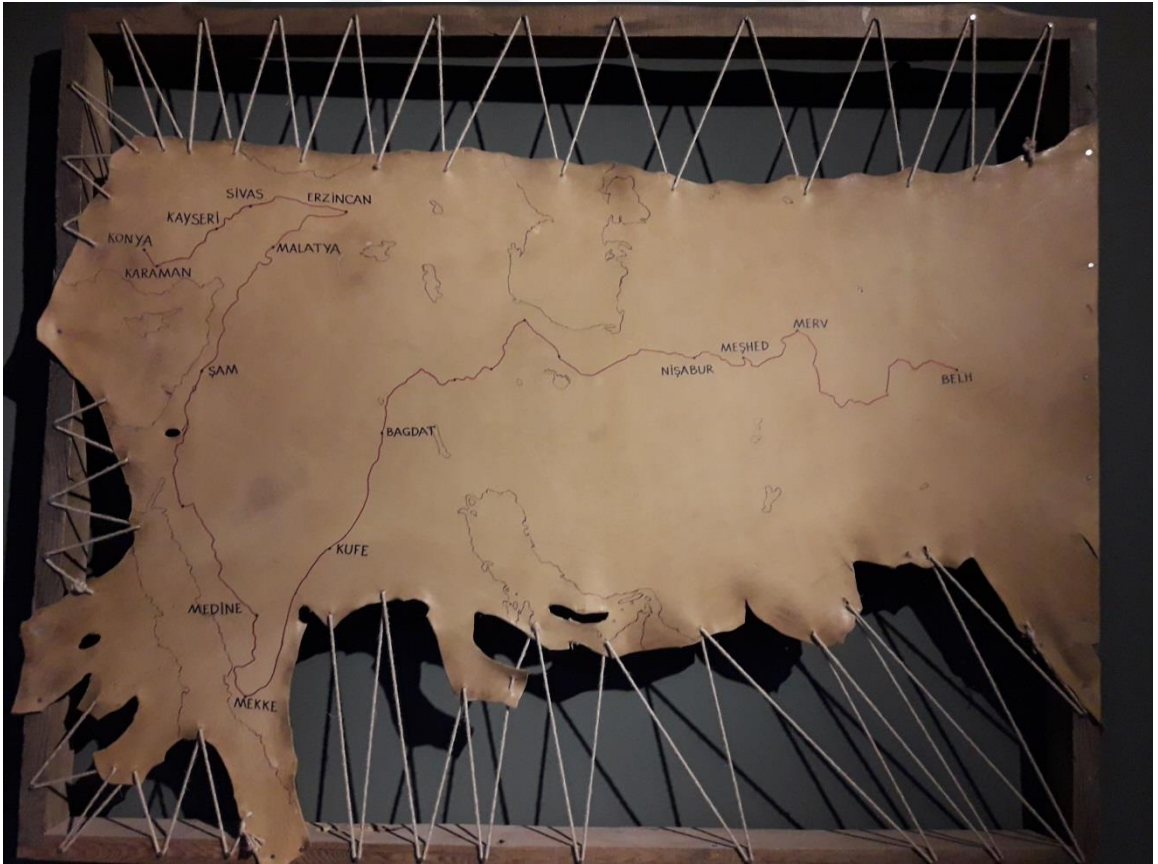
فخر رازی رازدار دین بدی

Fehr-1 Razi din sırların hocası olurdu

Bazı yazarlar Mevlâna'nın bu hicret sırasında beş yaşında bazıları da on iki yaşında olduğuna inanmaktadır. (Bijanpur, 2007)

Bahaddin Belh'i terk ettikten sonra hac yapmak niyetiyle ilk önce Bağdat'a gitti. Daha önce söylendiği gibi Nişabur şehrinden geçerken Şeyh Attar O'nunla görüşmeye geldi ve Devlet Şah'ın rivayetine göre Attar bizzat "küçük Mevlâna'yı görünce O'na kendi *Esrarname* kitabını hediye etti ve Bahaddin'e " yakın zamanlarda bu çocuk yanmış âşıklara alev atacak" dedi. Attar'ın *Esrarname* kitabı hep Mevlâna'nın yanında olurdu ve onu okurdu. Şeyh Attar ve Bahaddin Kubreviye tarikatının büyüklerinden sayılır, bu nedenle Attar'ın gitmesi ve Bahaddin ile görüşmesi normal bir şeydir. Attar hicretin 618 yılına kadar hayatta olduğu için tarihi açıdan bu olay gerçeğe yakındır. Ama tezkere yazarlarının hicretin tarihine 610 hicri (1214 Miladi) demesi ve o zamanda Mevlâna'nın altı yaşında olması ve o yaşta *Esrarname* kitabının verilmesi şüphelidir. İlla ki Hemdullah Müstufi'nin rivayetinde bu şüphe kaldırılır çünkü ona göre bu hicret 618 hicri (1222 Miladi) yılında gerçekleşmiş ve Mevlâna da o zaman on dört yaşındaydı. *Esrarname* mesnevisinden bazı hikâyelerin Mevlâna'nın Mesnevisinde bulunması ve o kitabı önemsemesi de bu fikri güçlendirir. Attar kendi kitabını hediye etmişti ve Mevlâna da onu anlayabilecek yaşıydı. Ancak Mesnevide bulunan *Esrarname*'deki hikâyeler böyle bir fikre sebep olabilir.

Cami'nin rivayetine göre Bahaddin Bağdat'a girer girmez bazıları, “bunlar kimlerdir, nereden gelir nereye giderler” diye sorduğunda Bahaddin, “Menellah illallah ve la kuvate illallah (Allah'tan Allah'a ve Allah'tan hariç bir güç yoktur.)” diye cevap verdi. Bu cümleyi Şeyh Sühreverdi'ye ulaştırdığında O, “bu cevabı veren kişi Bahaddin Belh'liden başka biri olamaz” dedi ve O'nu karşılamaya gitti. Şeyh Sühreverdi Bahaddin'i görünce O'nun dizini öptü ve O'nu tekkeye davet etti, ama Bahaddin Medresede kalmayı tercih etti. (Firuzanfer, 2006) Bahaddin üç gün Bağdat'ta kaldı ve ertesi gün Şam ve Mekke'ye gitti. Cami, Bahaddin'in hacdan sonra Erzincan'a gittiğine inanmakta, ama Ahmed Eflaki, O'nun hacdan sonra dört sene Malatya'da kaldığını ve ondan sonra yedi sene Larende'de ikamet ettiğini ve Larende'deyken Amir Musa tarafından O'na bir medrese inşa ettirildiğine inanmaktadır. (Eflâki, 1961)

Harita 3: Konyanüma müzesinde bulunan Mevlâna ailesinin hicret haritası

Kayak: Mohammad Fawad Abrahimi

Bahaddin Larende'de yedi sene yaşadktan sonra O'nun takva, fazileti ve sözlerinin etkisi ve şöhreti her yere yayıldı, Selçuklu devletinin ilim sever padişahı Sultan Alaeddin Keykubat bunu duyunca O'nu Konya'ya çağırıldı ve böylece Bahaddin Sultan Keykubat'ın davetiyle Konya'ya ayakbastı. Konya şehri Moğolların saldırılarına karşı güvenli olduğu, Konya'nın sultanı ilim sever ve gevher şinas olduğu ve Konya şehrinin ortamı sakın ve yaşam açısından uygun olduğu için orada ikamet etmeye karar verdi. Eflaki'nin rivayetine göre, Sultan Keykubat Sultan-ul Ulema'yı Konya'ya davet etti ve O geldiği gün bizzat Sultan O'nu karşılamak için şehrin kapısına gitmişti. Rum bölgesinin ahalisi Sultan-ul Ulama'ya kucaklarını açtı ve Sultan Keykubat dâhil O'na çok saygı gösterdiler.

Bahaddin'in müridlerinden biri de Amir Gevhertaş'tir ki içinde büyük bir manevi ferahlık hissettiği için ve hem de Bahaddin'in emriyle O'na bir medrese inşa etmiştir. Mevlâna'nın babası medresede eğitim vermekle meşgul oldu, Eflaki bu medreseyi Hudavendigar Medresesi olarak adlandırmıştı. Eflaki'ye göre Behaaddin Konya'da on sene yaşadı, ama Sultan Veled, Bahaddin'in Konya'da sadece iki sene kaldığını söylemektedir. (Firuzanfer, 2006)

3.5.4 Mevlâna'nın Eğitimi ve Hocaları

Mevlâna ilk eğitimini çocukluktan babasının vefatına kadar babasından aldı. Behaaddin Veled bu dünyadan göç edince, 24 yaşındaki Mevlâna babasının vasiyetiyle ya da Sultan Keykubat'ın isteğiyle veya babasının müridlerinin ricasıyla babasının yerine geçti. Seyyid Burhaneddin Muhakkik Tirmizî gelene kadar Mevlâna vaaz vermek, fetva vermekle uğraştı ve şeriatın bir müftüsü olarak çalıştı. (Firuzanfer, 2006)

Burhaneddin Tirmizî Konya'ya geldiğinde Mevlâna'yı farklı ilim alanlarında denedi ve O'nun kâl ilimlerinde nadir bulunan biri olduğunu anladığında şükür secdesi yaptı. Tirmizî Mevlâna'ya, "tüm ilimlerde babanın seviyesine ermişsin, ama baban ilim kâl'da üstün olduğu gibi Hâl ilmini de tam biliyordu, ben isterim ki şeyhimden bana gelen manevi sırları da öğren ve tasavvuf yolunda süluk ve seyir et ve zahir ve batın

ilminde tam baban gibi ol. Mevlâna bunu kabul etti ve kendini tam olarak Tirmizî'ye teslim edip onun müridi olarak riyazet ve mücahide yolunda mert gibi durdu. Mevlâna 9 sene Tirmizî'nin müridi olarak O'nun emirlerini yere getirdi, böylece 638 hicri yılına kadar O'nun ile meşguldü ve kemal seviyesine ermek için mertçe çabalamaktaydı.

Mevlâna babasının vefatının ardından galiba Tirmizî'nin işaretiyle kendi eğitimini tam olarak bitirmek için Şam'a gitti. Bu yolculukta Tirmizî Mevlâna'ya Kayseri'ye kadar refakat etti ve Mevlâna Halep şehrine gitti ama Tirmizî Kayseri'de kaldı. Zahir ve Kâl adı verilen ilim alanları çoğu sofiler tarafından önemsenmemiş ve terk edilmiş ama aslında dinin önemli alanı olduğu için Mevlâna senelerce onların peşine düştü ve Halep'ten Dımeşk'a⁶ kadar gitti. Halep ve Dımeşk'ta Mevlâna neredeyse tüm dini kitapları ya ders olarak ya da zevk olarak okudu. O zamanın bilimsel geleneğine göre, bilimsel itibarı kazanmak için her alanda o alanın uzman ve meşhur hocalarından ders ve izin almak gerektiği için Mevlâna da din, edebiyat ve felsefe alanındaki en iyi hocalardan ders aldı. Halep ve Dımeşk Moğolların tehlikesinden uzak ve güvende olduğu için İslam âleminin her köşesinden başta İbn Arabi Hazretleri olmak üzere çoğu âlimler toplanmıştı.

Eflaki'nin rivayetine göre, Mevlâna birkaç yoldaşıyla Halaviye Medresesine yerleşti, Halaviye medresesi Rumlardan kalan bir bina idi ki birkaç hücre eklenmesiyle Ebu Hanife sahabe ve takipçilerine vakfedilmişti. Medresenin vakıfları bol olduğu için talebeler hep rahat yaşardı, ayrıca medresenin hocaları en iyi hocalardan seçiliyordu ve medresenin ilk hocası da Burhaneddin Ebu-l Hasan Belhî idi. Mevlâna medreseye girdiği zaman, medresenin sorumluluğu İbn Edim adıyla meşhur olan Kemaliddin Ömer bin Ahmed'deydi ki Eflaki Onu Melik-ul Umara ve Melik-ul Halep olarak anıyor. Eflaki, "Haleb'in melik-ul Umarası (Emirlerin emiri) Kemalliddin İbn Edim aydın ve çok yüce bir âlim idi, Mevlâna'yı Bahaddin'inin oğlu olduğu için çok önemsiyordu, Mevlâna çok çalışkan olduğu için diğer öğrencilerden Ona çok ders verip ilgileniyordu." der. Halep'te Mevlâna'nın ikamet süresi belli değildir. (Eflâki, 1961)

---

⁶ Dımeşk Şam (Suriye) Ülkenin ünlü şehridir.

Halep'te eğitim gördükten sonra Mevlâna Dımeşk (Şam) şehrine gidip dört ya da yedi sene orada eğitimine devam etti. Eflaki'nin rivayetine göre, Mevlâna Dımeşk şehrine girince âlimler ve şehrin büyükleri Onun istikbaline geldi ve Onu Mukaddasiye medresesine yönlendirdiler. Mevlâna El-hedaye kitabını bu şehirde okudu ve İbn Arabi Hazretleri ile de Dımeşk'te görüşmüştü.

3.5.5 Mevlâna'nın Konya'ya Dönüşü

Mevlâna Halep ve Dımeşk'ta bir müddet eğitim için kaldı ki toplam süresi yedi seneyi geçmez, sonra Konya'ya döndü. Kayseri şehrine ulaşınca tüm âlimler ve arifler Onu karşılamak için geldi, Sahip Esfahani O'nu eve davet etti, ama Burhaneddin Tirmizî temkin etmedi. O da Bahauddin'in adeti olduğu gibi medresede indi. Bu tarihten sonra Tirmizî'nin işaretiyle Mevlâna üç çile çıkardı, Tirmizî Mevlâna'nın vücudunu her türlü çirkinlikten münezzehtir görünce şükür secdesi etti. Tirmizî Mevlâna'yı kucağına alıp yüzünü öptü ve bir daha şükür secdesi etti. Tirmizî Mevlâna'ya, "aklı, nakli, keşfi kasıp edilecek ilimlerde benzersizdin, şimdi batını sırlarda, hakikat ehlinin seyir ve ruhani keşiflerinde evliya ve peygamberlerin örnek verebileceği hale ulaşmışsın. Artık yol kaybedenlere yol gösterici ve ihtiyaç duyanlara yardımcı olma vaktin geldi" dedi. (Firuzanfer, 2006)

Mevlâna'nın, Tirmizî'nin yetiştirdiği biri olduğunda hiç şüphe yoktur, bunu göz önüne alıp Eflaki Mevlâna'nın hırka silsilesini önce Tirmizî'ye sonra Babasına bağlıyor nihayette Maruf Kerhî'ye kadar bu silsile uzanır. Burhaneddin Tirmizî Kayseri'de vefat etti, Mevlâna bu haberi Sahip Esfahanî'den alınca Kayseri'ye gidip şeyhin tüm kitap ve eşyalarını aldı ve bazı şeyleri de Esfahanî'ye yadigâr olarak verdi ve Konya'ya döndü.

Tirmizî'nin vefatından sonra Mevlâna ders vermek ve irşat etmek makamına oturdu. Yaklaşık beş sene hicri takvimle 638'den 642'ye kadar babasının yoluna devam edip medreselerde ders verdi, gerekli konularda fetva veriyor ve 400'e yaklaşan öğrenciyle ilgileniyordu, hem de fakih ve zahitlerin yaptıkları gibi tezkiye meclisleri

kuruyordu. Bu sıralarda her yerde meşhur olan Mevlâna başında âlimlerin taktığı sarığı takıyor ve geniş kollu cübbe giyiyordu. (Eblagh, 2001)

Mevlâna'nın eğitimini ve ilmi seviyesini göz önünde tutulduğunda, O'nun İslam ümmetinin büyük âlim ve fakihlerinden biri olduğu aşikârdır. Böyle büyük bir şahsiyeti nasıl bazı dar fikirli kimseler küçümsemeye çalışırlar anlaşılamaz ve tuhaf bir şeydir, meğerse güneş iki parmakla saklanır mı? Neyse, ehl-i sünnet ve cemaat O'nun ilmi makamını ve irfanla dolu düşüncelerinin yüksekliğini itiraf etmektedirler.

“Hz. Mevlâna'dan tam yüz sene sonra 1373'te Kahire'de vefat etmiş bir tabakât yazarı olan Abdükkâdir-i Kureşîç'in *El-Cevâhirül'l-Mudiyye fi Tabakâti'l-Hanefiyye* isimli bir kitabı var. Ehl-i Sünnet vel'cemaat fikhının metodolojisini kuran ve amelde (eylem, edim, fiil) Hanefî mezhebinin müçtehidini olan İmam-ı Azam Ebu Hanîfe Hazretlerinin mezhebinde olan büyük ve önemli fakihlerin biyografilerinin yer aldığı bir kitap. İmam A'zam'dan sonraki yaklaşık dört yüzyılda yetişen önemli Hanefî fakihlerini anlatan o kitapta hem Hz. Mevlâna'nın hem de oğlu Hz. Sultan veled'in isimleri ve biyografileri vardır.” (İnançer, 2016)

3.5.6 Mevlâna'nın Dönüşüm ve Tekâmül Devresi

Söylendiği gibi, Mevlâna süluk makamlarını Tirmizî'nin yol göstermesiyle bitirdikten sonra irşat ve şeyhlik izni buldu. Dolayısıyla günler boyunca Fıkıh ilminin öğretmenliği ile medreselerde kendi talebeleri ile meşguldü ve nelerin haram, helal, yasak ve mubah olup olmadığı hakkında fetva vererek vakit geçirirdi.

Halk Mevlâna'nın riyazet, züht ve takvasına güvenip O'nu Muhammedi şeriatın sütunu olduğuna inanır ve duasını mübarek ve icabete yakın görürdü. Ama birden herkes gördü ki onların sevdiği şeyh zahit ve minber sahibi aslında tam bir rint, sarhoş ve cübbesini atıp sokaklarda dönen bir mesttir. Geniş kollu cübbe O'na dar gelip özgürlüğüne sur çizen âlimlerin sarığı artık O'na ağır gelirdi. (Firuzanfer, 2006)

Mevlâna'nın vaaz ettiği, medreselerde ders ve fetva verdiği hatta meclislerde parladığı zamanda herkes O'na bağlanmıştı ve gönülden benimseyip O'na hizmet etmeye hazır idi, ama hakikat ve aşkın güneşi (Şems) O'nun pak canına yansınca

O'nu öyle parlattı ki artık gözler O'nu göremez hale geldi. Gündüz hicapta olan kör gözler O nurani canı görmekten aciz oldular ve kendi iç karanlığından inkâra kalktılar. Mevlâna tarikat ve yolunu değiştirdi, halk da O'na olan inanç ve itimadını değiştirdi ve bunun nedeni şüphesiz ki şemsiddin Tebrizi idi. (Eblagh, 2001)

şemseddin Cemaziyel âhir ayının altıncı günü hicretin 642. yılında Konya'ya vardı. Kendi usulüne göre, girdiği şehirde ilk önce hâna giderdi, Konya'da şeker satıcıları hânına gidip hücre tuttu ve tuttuğu hücrenin kapısına iki üç Dinar (para) astı ve kapıyı kapattırdı. Sonra herkes O'nu zengin sansın diye anahtarı sarığın köşesine bağladı hâlbuki odasında kırılmış testi ve topraktan bir yastığından hariç bir şey bulunmazdı. (Haris, 2015)

Tüm menakıp yazarları, Mevlâna ve şems'in ilk buluşmasıyla ilgili olan destan ve hikâyeler yazmışlar. Bunların hepsi Mevlâna'nın iç dönüşüm ve değişimini göz önünde tutularak olağan üstün şeyleri yazmışlar, ama en eski tezkerelerden biri olan Sultan Veledin mesnevisine bakıldığında, bunların hepsinin yazarların eklediği sanatsal yücelikten ibaret olduğu iyi anlaşılır. Onların araştırma yapmadan dinlediği ve kendi başına eklediği şeylerdir. (Firuzanfer, 2006)

Mevlâna'nın oğlu Sultan Veled'in rivayetine göre, şems'e Mevlâna'nın aşkı, Hz. Musa'nın peygamber, Kelim-Ulah ve Risalet sahibi olmasına rağmen Hızır'a olan sevda ve araması gibidir. Mevlâna da âlim, fakih, şeyh ve kemal sahibi olmasına rağmen zamanın en kâmil birisinin peşindeydi ta ki şems'i buldu O'nun nurunda fani olup müridi oldu.

Herkes tarafından ihtiyaçsız biri olarak tanılan Mevlâna artık çok ihtiyaçlı biri gibi şems'e bağlandı ve gönül kapısını dosttan hariç herkese kapattığı gibi ev kapısını da aşına ve yabancılara kapatıp mihrap ve minberi terk etti. Ayrıca vaaz ve hocalık makamını bırakıp aşk hocasının önünde diz çöktü, Eflaki'nin rivayetine göre bu halvet kırk gün ya da üç ay sürdü.

Şemsiddin Mevlâna'ya ne öğretti, ne sihir yaptı ki her şey ve herkesi terk edip aşk feleğinde kendini kaybetti, bize meçhul bir meseledir. Ama menakıp kitapları bundan sonra Mevlâna'nın yolunun değiştiği konusunda aynı görüştedir.

Müritler ve Konya ahalisi melamete kalktı, ama Mevlâna kendi işiyle ilgilenirdi ve bir pervane gibi güneş etrafına dönerdi. Şemseddin Tebrizi, Konya halkının ve Mevlâna'nın mutaassıp müritlerinin davranışlarına üzüldü ve Konya'yı Perşembe ayın 21. günü 643 yılında terk etti. Böylece Konya'da Şems'in kalışı yaklaşık 16 ay oldu. (Eblagh, 2001)

Mevlâna oğlunu Şems'i Konya'ya geri getirmek için Dımişk'a gönderdi. Şems Dımişk'ta 15 ay geçirdi ve en son Mevlâna'nın ricasını kabul edip Konya'ya döndü, yolda Sultan Veled Şems'i kendi atına bindirdi ve kendisi O'na ihtiyaçtan değil ama sıdıktan hizmet etmek için bir aylık yolu hep yürüyerek geçirdi. Şems Konya'ya varınca Mevlâna hasretten kurtuldu ve müritler de yaptıklarından pişmanlık duydular. Ama Mevlâna Şems ile halvete oturduğunda yine halkın dedikodusu başladı hatta Mevlâna hazretlerine divane ve Şems hazretlerine sihirbaz dediler. Bu sefer Şems azimli bir şekilde kararını verdi ve bir daha dönmesinden herkesi umutsuz etmek üzere o gürültülü şehri terk etti. (Eflâki, 1961)

3.6 Mevlâna'nın Dostları (İrşat ve Terbiye Dönemi)

3.6.1 Şems Tebrizi

Şems Tebrizi'nin biyografisi ikinci bölümde anlatıldığı için tekrar yazılmamaktadır.

3.6.2 Selahaddin Zerküb

Selahaddin Konya halkından biri ve Burhaneddin Muhakkik'in müridi idi, O Mevlâna'ya saygı duyardı ve Mevlâna da O'nu severdi. Ama başlangıçta Mevlâna O'ndan daha hünerli bir dost (Şems) ile meşgul olduğu için teveccüh edemiyordu, ama sıra gelince (Şems'in dönüşünden ümitsiz olunca) Mevlâna tüm heybetiyle O'na döndü ve O'na şeyhlik ve halifelik makamını verip müritlerine O'na itaat etmesini emretti.

Mevlâna gönlünü Hak yolunda koşan kâmil insanlara verdiği için Selahaddin'i çok önemsiyordu hatta divanında 71 gazel O'nun adıyla başlamıştır. Selahaddin'in kızı Fatma Hatun ile oğlu Sultan Veled'i evlendirdi ve O'nu çok önemseydi için bizzat Mevlâna kendisi O'na Kuran öğretiyordu. Mevlâna ve Selahaddin on sene yan yana muhabbet ve refakati geçirdikten sonra Selahaddin hastalandı ve vefat etti. (Haris, 2015)

3.6.3 Hüsameddin Çelebi

Mesnevi'nin önsözünde Mevlâna tarafından arş hazinelerinin anahtarı ve yeryüzünün hazinelerinin emanet sahibi ve zamanının Bayezid ve Cüneyt'i denilmiş Hüsameddin Hasan Binmuhammad Bin Hasan aslında Urmiye ahalilerindedir. Bu nedenle Mevlâna O'na mesnevinin mukaddemesinde (Urmiye-ul asıl) demiştir. Ailesi Konya'ya göç etmiş ve Hüsameddin o şehirde hicretin 622. yılında doğmuştur. (Eflâki, 1961)

Selahaddin şeyhlik makamındayken Hüsameddin candan geleni yapar ve hizmet ederdi, bunları ve O'nun diğer fedakârlıklarını göz önünde tutarak Selahaddin hazretleri vefat edince Mevlâna O'nu şeyhlik makamına layık gördü ve manevi âleminden gelen feyzleri O'na yollayıp halife olarak seçti.

Mevlâna Hüsameddin'i kendi akrabalarına tercih etmeye varacak kadar ihlas ve irade gösterirdi, hediye ve bahşişlerden ne gelirse hepsini O'na gönderirdi. Bir gün Emir Taciddin 70 bin dirhem (para) göndermişti, Mevlâna hepsini Hüsameddin'e verin diye emretti, oğlu Sultan Veled dedi ki evde hiçbir şey yoktur, biz ne yapacağız? Mevlâna, Vellah'i Bellahi Tellahi eğer yüz bin zahid açlıktan ölecek olsa ve bizde tek ekmek varsa onu da Hüsameddin'e gönderecektim, dedi. (Firuzanfer, 2006)

Mevlâna'nın Hüsameddin ile geçirdiği günlerin en iyi yadigârı şüphesiz ki İslam medeniyetinin en büyük edebi ve irfani eseri olan Mesneviyi yazmasıdır. Rivayetlere göre, müridleri Şeyh Attar ve Senaî mesnevilerle meşgul olduğunu görünce fark etti ki Mevlâna'nın gazelleri ne kadar kaliteli olsa bile hala tasavvuf alanlarında süluk ve edepi anlatabilecek kalitede değildir. Fırsatı bekledi ta ki bir gece

Mevlâna'yı halvette buldu ve Senaî'nin İlahiname Mesnevisi tarzında bir kitap yazmasını rica etti. Mevlâna da derhal sarığından Mesnevi'nin ilk 18 beytini içeren bir yazıyı çıkarıp O'na verdi. (Eblagh, 2001)

Mevlâna Selahaddin zamanında rahatlık ve sükûnet bulmuştu, ama Şems cezbesinden az olmayan Hüsameddin'in cezbesi tekrar Mevlâna'yı cezbelendirdi. O da sükûnu bırakıp gece gündüz mesneviyi yazmakla meşgul oldu. Hüsameddin de kitaplık görevi üstlendi yani ilk mesnevi Hüsameddin'in el yazmasıdır. Hüsameddin yazdıktan sonra yüksek sesle Mevlâna'ya okurdu ve bazen bu çalışma sabaha kadar uzardı.

3.7 Mevlâna'nın Vefatı

Mevlâna'nın hasta olduğu haberi şehirde yayıldığında herkes perişan olup O'nun ziyaretine gitti. Şeyh Sadreddin Konevî O'nun huzuruna varıp yüce Rab şifa versin diye söyledi, Mevlâna dedi ki: Bundan sonra şifa size kalsın çünkü âşık ve maşuk arasında bir şiir örtüsünden başka kalmadı, açıkçası nurun nura kavuşmasını istemiyor musunuz?

Eflaki'nin rivayetine göre, Mevlâna'nın hanımı O'nun 400 sene yaşaması ve tüm cihanı irfan ve hakikat ile dolduracağını umdu ama Mevlâna dedi ki biz Firavun ya da Nemrut muyuz? Dünyaya ikamet için gelmedik biz bu zindanda mahpusuz, umarım yakında Sevgilimize vuslat edeceğim, eğer yolu kaybedenlere yol göstermek ve irşat vazifesi olmasaydı bu toprakta hiç kalmazdım.

Son gecede Mevlâna'nın sağlık durumu fenalaşmıştı ve herkes muzdarip iken Sultan Veled sürekli odaya girip babasını o halde görünce dışarıya çıkıyordu. Mevlâna en son şiirini gazel kalıbında oğluna yazdı:

رو سر بنه به بالین تنها مرا رها کن

Beni yalnız bırakıp git başını yastığa koy

ترک من خراب شب گرد مبتلا کن

Bu hastayı gecede dolaşan olmaya bırak

Mevlâna 17 Aralık 1273 yılı akşama yakın bu fani dünyayı terk etti, bu tarih her sene Şab-ı Arus (Şab-ı Arus âşık ve maşukun kavuşma gecesidir ve Mevlâna da ölümle kendi maşukuna kavuştuğu için böyle adlandırılmıştır.) olarak O'nun hayranları tarafından kutlanır. Bu merasimde sema da yapılır ama daha çok kültürel ve folklor şeklini almıştır. (Vitray-Meyerovitch, 2017)

Konya ahalisinden küçük büyük herkes cenazeye katıldı hatta barış ve iyiliği sever Hristiyanlar ve Yahudiler de merasime katılmıştı, cenaze namazını Şeyh Sadreddin kıldırdı. Cenaze merasimi tam bir saygı ve sevgiyle yapıldı, Konya halkı kırk gün boyunca merasimler gerçekleştiriyordu ve kaybettiği ilahi nimetin üzüntüsüyle hasrettediler.

Konya'nın zengin ahaliyelerinden biri olan Alemiddin Kayser, Mevlâna'nın türbesi üzerinde bir bina inşa etmeye 30,000 dirhem parayla başladı. Muaidin Süleyman Pervane 80,000 dirhem nakit ve 50,000 para havalıyla destek verdi ve böylece Yeşil Kubbe denilen Mevlâna'nın türbesi inşa ettirildi. Türbede genellikle birkaç Kari (Kuran okuyucu) ve mesnevi okuyucular ki Şemsiddin Eflaki de onlardan biri olmak üzere hep görev yapmaktaydı. (Firuzanfer, 2006)

3.8 Mevlâna'nın Eserleri

Mevlâna tüm hayatını marifet, nefis tekâmülü, faziletlerin talebi, rindlerin hizmeti, kâmil olmayanları davet ve talebeler irşadiyle geçirdi, O'nun tüm hayatı çaba ve faaliyet ile geçmiş ve kendi ardından büyük eserleri miras bırakmıştır:

3.8.1 Gazeller

Mevlâna eserlerin bu kısmı Divân Şems veya Divân-ı Kebir adıyla meşhurdur, çünkü her gazelin sonunda (Selahuddin Zerkub ve Hüsameddin Çelebi hazretleri adlarıyla biten gazelleri hariç ki bunlar 100 gazelden fazla değildir) kendi isminin yerine Şems-ı Tebrizi ismini (normalde şair kendi ismini getirir) getirmektedir. Şems ve Mevlâna'nın ilişkisini bilmeyen biri bu harika gazelleri okur okumaz onların yazarının Şems olduğunu düşünecek hâlbuki Şems asla şair olmamıştır. İlk araştırmacılar bu divanın gazel sayısının 30,000 olduğunu söyler, divanın el yazmaları 5,000'den

40,000'e ulaşır ama yayılmış divan 50,000 beyti içermektedir. Bunlardan bazıları Mevlâna'ya ait değildir. (Firuzanfer, 2006)

3.8.2 Mesnevi

Edebiyat açısından mesnevi, şiirin bir türü ya da sanattır. Bu şiir türü çok eski zamanlardan beri Farsça dilinde yaygın bir sanattır. Ama günümüzde mesnevi denince her şeyden önce Mevlâna'nın şah eseri yani Mesnevi kitabı aklımıza gelmektedir. Bu harika kitabın yazılması sebebi söylendiği gibi Hüsameddin Çelebi idi, O Mevlâna'dan Senaî'nin yazdığı Hadika kitabı tarzında tarikatın ilkeleri ve irfanın sırlarını içeren bir kitap yazmasını rica etmişti. Mevlâna Onun isteğini bizzat kendisi bu kitabın kitabet işini üstlenmesi şartıyla kabul etti ve ilk olarak sarığında Mesnevinin ilk 18 beytinin üzerinde yazılı olduğu bir kağıdı Hüsameddin'e verdi. Mesnevi altı defter ya da bölümdür. (Haris, 2015)

3.8.3 Rubai

Rubai Farsça dilinde bir şiir türüdür. Mevlâna eserlerinin bu kısmı Ehter Matbaası (İslambul) 1312 hicri yılında basılmış ki 1659 Rubaii yani 3318 beyti içermektedir. Kitapta bulunan bazı şiirler şüphelidir belki Mevlâna'ya ait değildir. (Firuzanfer, 2006)

3.8.4 Fih-ı Ma Fih

Bu kitap meclislerde ifade edilmiş Mevlâna'nın söyleyişlerinden ibarettir. Bunlar, Sultan Veled veya müridlerinden biri tarafından toplanmıştır. Ahlak, tarikat, tasavvufi ilkeler ve bazı ayet ve hadislerin şerhleri bu kitabın içendekileri oluşturmaktadır. (Eblagh, 2001)

3.8.5 Mektuplar

Mevlâna'nın yazdığı mektuplardan ibarettir.

3.8.6 Mecalis-ı Seb'a (Yedi Meclisleri)

Bu kitap Mevlâna'nın ettiği vaazları ve sözleri içermekte ki Üsküdar'da Selim Ağa kütüphanesinde bir nüshası mevcuttur.

3.9 Mevlâna'nın Ahlakı ve Sureti

Mevlâna sarı yüzlü zayıf biri idi hatta “ bir gün hamama girdikten sonra merhamet gözüyle kendi vücuduna baktı ki “güçlülük zayıflamış, hayatım boyunca kimseden utanmamıştım ama bugün kendi zayıf vücudumdan utandım.” demiştir. Sarı ve zayıf yüzlü olmasına rağmen yüzünde ay nuru parlıyordu ve gözleri cazip ve keskin idi. (Firuzanfer, 2006)

Başlangıçta âlimlerin giydiği elbiseleri giyerdi ama yolunu değiştirdikten sonra mor renkli bir cübbe giyip sarık takardı.

Seyir ve ahlak açısından Mevlâna zamanının bir tanesi ve hakikat ehli olanlar tarafından vasıf edilmiş biriydi. Dini ve irfanla dolu bir ortamda babasının kontrolü altında yetişmiş ve aldığı terbiye O'nun ahlak şahsiyetinin temellerini oluşturmuştu. Ondandır Allah'a kulluk eden büyük arif ve şeyhlerin eteğini tutup kalp ışıklarını benzersiz bir şekilde aydınlattı. Böylece babasının ektiği tohum meyvesini verdi.

Araştırma ve aşkın neticesi olarak Mevlâna'da barış hali O'na büyük bir tahammül ve hilm sıfatlarını bağışlamıştı. Böylece O tüm zorluklara ve çirkin insanların zehirli sözlerine açık gönül ile tahammül etti ve hiç kimseye düşmanlık etmedi ancak onlar böyle bir ahlakın etkisi altında kaldılar ve Mevlâna'yı yüceltmeye başladılar.

O ilim ve bilgiyi manevi makamları tevazu sıfatıyla benimsemişti, dolayısıyla herkese mütevazı davranırdı. Bencillik ve kibir gibi çirkin şeyler zerrece O'nda yoktu, kâfir, müslüman, genç veya yaşlı herkese en iyi biçimde davranırdı.

Mevlâna padişahların ve amirlerin teveccühünde olmasına rağmen daha çok fakirler ve muhtaçlar ile ilgileniyordu, müritlerin çoğu da alt tabakadaki insanlar idi. Sultan İzzeddin ve Amir Pervane gibi insanlar Onun sohbetlerini beklerken O, kimsesizlerin peşine gidip onları irşat ederdi. (Eflâki, 1961)

Birçok sofilerin tersine dilencilik yapmayı ve sadaka almayı sevmezdi ve kendi müritlerini de engelleyip diyordu ki biz Peygamber efendimizin buyruğunu yerine getirmişiz ve dilencilik yollarını dostlarımıza kapatmışız, herkes kesp ile ticaret ile veya

kitabete yoluyla kendi ihtiyaçlarını karşılamalı. Bizden her biri bizim ilkelerimize uymazsa hiçbir şeye değmez. Kendisi öğretim ve fetva yolundan kazandığı para ile hayatını sürdürür, kazandığı paranın çoğunu medrese ve talebeler için harcardı. Basit yaşıyordu, evde yiyecek bir şey bulamayınca mutlu olur ve derdi ki bugün evimiz peygamberlerin evi gibi olmuştur. (Harıs, 2015)

Hayâ ve utangaçlığa yüksek seviyede sahipti, hatta birine iyilik yaptığını saklardı ve asla onu bildirmezd. Öğrenciler utanmasın diye, yardım etmek istediği öğrenciye direkt para vermeyip ancak onun döşegi altına gizlice para koyardı. (Firuzanfer, 2006)

Vefa sıfatını çok severdi bunun için söz vermek gerektiğinde “mertlerin vefa hakkına” derdi. Müritlerine zor ve uzun çile ve riyazet çıkarmazdı ve bunların artık geçersiz olduğuna inanırdı, kimseye tavsiye de etmezdi ancak kalp bağımlılık ve alakasını kesmeyi tercih ederdi, cismi ve maddi iletişimi değil. Kendi tarikat ve inancını ifade etmekte kimseden korkmazdı.

3.10 Mevlâna Hakkında Meşhur Kişilerin Görüşü

Konya il kültür müdürlüğü tarafından yayılmış bir eserde dünyanın meşhur âlimlerin ve edebiyatçıların Mevlâna ile ilgili görüşlerini yayılmıştır ki aşağıda onları nakil edilir. (Konya Valiliği il kültür ve Turizm müdürlüğü, 2006)

-Aliye İzzetbegoviç; Bosna Hersek Cumhurbaşkanı:

“Mevlâna'nın barış mesajına; dünyanın, bugün her zamankinden daha fazla ihtiyacı var”

-Prof. Dr. A. J. Alberry:

“ Rûmî yedi yüz yıl evvel dünyayı büyük bir kargaşalıktan kurtarmıştır. Bugün Avrupa'yı kurtaracak tek şey O'nun eserleridir.”

-Prof. Dr. Ayhan Songar:

“Maddeye bağılı batı düşüncesi ayrılık hadisesini doğumla ölüm arasında incelerken büyük İslâm velisi Hz. Mevlâna Celaleddin Rûmî gönül gözü ile aklın sınırlarını aşmış, ezeli ayrılığı ve ebedî vuslatı dile getirmeyi başarmış.”

- Prof. Dr. İrene Melikoff:

“Mevlâna insan kitlelerini parçalayan, insan ruhlarını zincirleyen, insan gönüllerini esir eden bütün bağları ve insanları bir tek varlığın ateşinde eritmek için yaşadı. Kendisi de o ateşte eriyerek kendisinden sonra gelenlerin gönüllerine sindi.

İran’ın ünlü edip ve tarihçisi, Prof. Dr. Said Nefisi:

“Mevlâna Celâleddin İslâm tasavvufunun ve dünyanın en önde gelen şahsiyetlerinden biridir. Ufkunun genişliği, düşüncelerinin yüksekliği, ifadesinin sadeliği ve insani meziyetlere sahip oluşu ile dünyanın büyük dâhileri arasında yerini almıştır.”

- Fransız Edebiyatçı Maurice Barres:

“O, öyle bir şairdir ki, sevimli, ahenkdâr, ateşin ve müfrittir. O, öyle bir dehâhdır ki, ondan ıtır, nur ve biraz da garabet intişar eder, Bana göre şevk, ışık ve neşe âleminin habercileri olan şairlerin, bu ilâhî insanların hiç birinin hayatı, Mevlâna Celâleddin ile ölçülemez. O, nun Semâ ve teganni yüklü şiirini ve mektebini gördükten sonra Dante’nin, Shakespeare’in, Goethe’nin, Hugo’nun eksik kalan taraflarını fark ettim.

Batının meşhur Mevlâna’şinas, **R. A. Nicholson:**

“Mesnevî felsefî dille değil kalbe hitap etme sanatı ile işlenmiştir.”

Fransız Yazarı, Lois Doncet:

“Mevlâna İslam âlemine aydınlık bir dönem getirmiştir. O iyiliği yalnız müsbet yoldan aramış, köleliğe karşı çıkmış ve herkesin alın teriyle hayatını kazanmasını tavsiye etmiştir. O’na göre insan hür ve mukaddes bir varlıktır. Semâ, O’nun felsefesinin sembolik bir ifadesidir. Semâ ile O, “döndüğün zaman Allah’ı görürsün. En mesud olduğun gün O’nu gördüğün, yani öldüğün gündür” demektir.”

Abdülbaki Gölpınarlı:

“Mevlâna yüksek bir bilgin, eŖsiz bir Ŗair ve derin bir hakim olmakla beraber, fikriyle, gayesiyle, sözüyle tam bir halk adamıdır.”

Ebu’l-Hasan en-Nedevî:

“Mevlâna duygu ve dŖncede tazeliktir.”

Annemarie Schimmel:

“Mevlâna sadece İslâm tasavvufunun değil, genel olarak mistisizmin de en büyük Ŗairidir.”

Molla Camî:

“Biz mrmzn sonuna geldik, hl Mevlâna’nın vasfının baŖındayız. O mneviyat cihanının padiŖahı ki Ŗahsiyetinin burhanı Mesnevîsidir.”

Muhammed İkbâl Lahorî:

“Parlak gönüllü pîr Rûmî aŖk ve sarhoŖluk kafilesinin rehberidir. O’nun menzili ay ve gneŖten yüksektir. O, samanyolunu kendi çadırının ipi diye kullanıyor.”

Hz. Mevlâna ve tasavvuf hakkında bahsetmekten sonra dördüncü bölümde Mevlâna’nın etkilerini İslam Medeniyetin iki Ŗehri olarak Belh ve Konya Ŗehirler üzerinde incelenecektir.

Dördüncü Bölüm

BELH VE KONYA ŞEHİRLERİ ÜZERİNDE MEVLANA’NIN ETKİLERİN İNCELENMESİ

Belh ve Konya İslâm Medeniyetinin ünlü iki şehridir. Günümüzde Afganistan’ın sınırlarında yer alan Belh şehri bazı kaynaklara göre Ariana Medeniyetinin başkenti olarak yedi yüzyıllık tarihe sahip olmakla beraber Neynava ve Babil şehirlerinden daha eskidir. (kaynak) Bu tezde tüm Belh ele alınmamış ancak Belh velayetinin merkezi olan Mezar-i Şerif ve günümüzde Belh vilayetinin bir ilçesi olan eski Belh şehri ve Mevlâna’nın doğduğu yer ele alınmıştır.

Anadolu’nun merkezi ve Türkiye’nin en büyük şehri olan Konya, dünyanın en eski şehirlerinden biri sayılır. Bu şehir Frigyalılar, Lidyalılar, Persler, Roma ve İslâm Medeniyeti gibi büyük medeniyetlere ev sahipliği yapmış şehirdir. Konya’da da ilin tüm sınırlarında yer alan tüm ilçeleri değil, sadece Konya ilinin merkezi olan Konya şehri ve on üçüncü yüzyılın büyük arif ve şairi olan Hazreti Mevlâna’nın yaşadığı yer ile türbesinin bulunduğu yer, şehir olarak ele alınmıştır.

4.1 Belh ve Konya Arasında Diplomatik ilişkiler

Belh ve Konya iki eski şehirdir ki tarih boyunca birçok şekilde birbiriyle ilişkide bulunmuştur. İlişkinin ilk izlerini görmek için bu şehirlerin ev sahipliği yaptığı medeniyetlerin dönemlerine bakılmalıdır. Çünkü Pers, Yunan ve İslam medeniyetleri bu iki şehirlerde hüküm sürmüş ortak medeniyetlerdir. Selçukluların zamanında da Belh Orta Asya’daki Selçuklu Devleti’nin hâkimiyetindeydi hatta Sultan Sencer’in mezarı bu şehirde bulunmakta, Konya da Rum topraklarındaki Selçuklu Devleti’nin başkenti idi.

Bu iki şehir arasında tarihi bağın yanı sıra kültürel ve ticari alışverişi güçlendiren ikinci bağ da İpek yoludur. İpek yolu tarihte Avrupa ve Asya arasında büyük ticaret yolu idi, bu yol Çin’den başlayıp Belh’ten geçerek Konya’ya gelirdi ve buradan Avrupa’ya giderdi.

Ama Belh ve Konya’yı birbirine bağlayan ve bu ilişkiyi yedi yüzyıl sürdüren ve sayesinde birçok kültürel benzerlik oluşmasını sağlayan Belh’in Hüdavendigâr’ı ve Konya’nın kalbi yani

Hız. Mevlâna'dır. Mevlâna'nın ailesi 610 yılında Belh'ten hicret ettiler ve uzun bir yolu geçerek Konya'ya yerleştiler. Afganistan'ın ünlü şairi bu hususta diyor ki:

تا بود از عشق در گیتی نشان

Yeryüzünde aşktan eser kaldığı sürece

این چراغ معرفت را زنده دان

Bu marifet ışığının sağ kalacağını bil

در جهان تا نامی از وحدت بجاست

Cihanda vahdetten eser kaldığı sürece

بلخ را با قونیه پیوند هاست

Belh'in Konya'yla bağları vardır

تا بتابد ماه و اختر ز آسمان

Gökte ay ve yıldızlar parladığı sürece

تا بود محراب و منبر در جهان

Cihanda Mihrap ve Minber oldukça

ترک و افغان چون عزیزان همند

Türk ve Afgan birbirine azizdir

در غم و شادی شریکان همند

Gam ve mutlulukta paydaşlardır

Bu tezde Mevlâna sayesinde iki şehirde oluşmuş benzerlikler incelenmektedir.

4.1.1 Kardeşlik Protokolü

Kardeşlik protokolü iki şehir, ilçe ve eyalet arasında ilişkiler kurmak, güçlendirmek ve sürdürmek ayrıca ortaklaşma amacıyla imzalanır. Bu ortaklaşma kültürel, ticari, kalkınma ve

çatışma çözümlerinde olabilir. Kardeşlik protokolü ortak ve karşılıklı programların ele alınmasını kolaylaştırır ve esnekliği sağlar. Kardeş olabilecek şehirlerin sayısı sınırlı değil ve kardeş şehirler aynı ülkeden olsun diye bir şart yoktur. Ama bu ilişkiyi kurmak ve sürdürmek için ortak ve benzer noktaların bulunması önemlidir. Ortaklık ve benzerlikler kültür, tarih, şehirlerin özellikleri, iktisadi ilişkileri ve komşuluk ve iki şehri yaklaştırabilecek bağlar üzerinde olabilir. (Türk Dünyası Belediyeler Birliği, 2015)

Diğer benzerlikler ve ortaklıklar yanında Hz. Mevlâna'nın şahsiyeti iki şehrin ortak bir manevi ve kültürel değeridir. Mevlâna Celaleddin Rumi Belhî 604 h. yılında Belh'te doğdu ve Konya'ya hicret edip hayatını bu şehirde geçirdi ve 672 h. yılında vefat etti. Konya'ya Mevlâna'nın ailesinin hicreti sadece maddi bir göç değildi, ancak onlar tüm manevi ve kültürel varlığıyla toplu halde hicret ettiler. Mevlâna ailesinin Konya'da yerleşmesi ve onun şahsiyet ve fikirlerinin halk üzerinde etkisi ve bu etkilerin devamı Belh ve Konya arasında birçok benzerlikler yaratmıştır.

Dolayısıyla bu benzerlikleri göz önünde tutarak Konya Belediyesi Meclisi, Belh ile ortaklaşma ve ilişkileri güçlendirmek için 1967 kardeşlik protokolünün imzalanması kararını aldı, fakat bu karar faaliyete geçmedi. 2007 yılı UNESCO tarafından Mevlâna yılı ilan edildikten sonra Konya Büyükşehir Belediyesi Belh ile kardeşlik protokolü imzalamak için Türkiye Cumhuriyeti'nin İçişleri Bakanlığı'nın görüşünü istediler. İçişleri Bakanlığı'ndan onay aldıktan sonra konu 2008'de Dışişleri Bakanlığı'na sunuldu ve onaylandıktan sonra protokolün imzalanma töreni ancak 2012 yılında gerçekleşti. 2012 yılının 21 Mayıs'ında Belh'in yerel makamları Konya'ya davet edildi ve protokol Mezar-i Şerif Belediye Başkanı ile imzalandı. Bu protokol çerçevesinde bazı proje ve programlar ele alınmıştır ki aşağıda onlardan bahsedilir.

4.1.1.1 Belh'te İnşa Edilen Mevlâna Külliyesi

Bu proje Konya Büyükşehir Belediyesi tarafından TİKA vasıtasıyla ve Belh'in yerel yönetimlerinin işbirliğiyle uygulanmaktadır. Bu proje kapsamında Mevlâna'nın babasından kalan ve içinde Mevlâna'nın kendi çocukluğunu geçirdiği tekke restore edilecektir. Proje Külliye şeklinde inşa edilecek yani medrese, cami, müze, yeşil alanı içermektedir. Dolayısıyla virane halinde olan tekkenin etrafındaki evler yıkılmış ve Belh Belediyesi tarafından belirlenen alanda

TİKA tarafından her aile için yeni bir ev yaptırılmış ve evi yıkılmış olan aile bu yeni Mevlâna köyüne taşınmışlar. Projenin bu kısmı 28 evlik Mevlâna köyünün inşa edilmesini içeriyordu ki 2015 yılında başlayıp tamamlandı. Ama belli olmayan nedenlerden dolayı projenin diğer kısımları durmuştur. Ama Konya Büyükşehir Belediyesinin kardeş şehirler sorumlusunun ifadelerine göre proje iptal olmamış ve uygulanacaktır.

Resim 12: Mevlâna Köyü

Kaynak: Mohammad Fawad Abrahimi

4.1.1.2 Caddelerin Adlandırılması

İki şehrin yerel yönetimleri ortaklaşma ve kardeşlik bağınu güçlendirmek amacıyla kendi şehrinde bir caddeye kardeş şehrin adını vermiştir. Konya'nın yerel yönetimleri Selçuk ilçesinin Ferit Paşa mahallesinde bir caddeyi Belh Caddesi olarak adlandırmıştır. Karşılığında Belh'in

yerel makamları da Belh ilçesinde belediyenin yanından başlayan ve Sultan-ul Ulama'nın tekkesine giden caddeyi Konya Caddesi olarak adlandırmıştır.

4.1.1.3 Öğrenci Değişim Programları

Konya Büyükşehir Belediyesi kardeşlik protokolü kapsamında her yıl Konya'ya gelen Belhli öğrencilere hizmet vermektedir. Ayrıca bu protokol kapsamında Afganistan'dan sulama yönetimi alanında devletin çalışanları Konya'ya gelmişler ve Konya'nın KOSKİ kurumunda bir aylık eğitim görmüştür. Ama genel olarak Belh tarafından bu programlarda bir karşılık ilişkisi görünmemektedir.

4.1.1.4 Davetiyeler

Protokol kapsamında gerçekleşmiş programlardan biri, gerçekleşen kültürel ve diğer programlara kardeş şehirden ilgili makamlar ve kültürel kişileri davet etmektir. KBB ve diğer kurumlar Konya'da gerçekleşen kültürel ve akademik programlara özellikle Şeb-i Arus törenine davet etmiş ki şu ana kadar iki defa Belh valisi bu merasime katılmıştır. Mevlâna sayesinde Konya şehrinin değeri Afganistanlılara çoktur, dolayısıyla Afganistanlı biri Türkiye'ye gelince mutlaka Konya'yı ziyaret edecektir. 2007 yılı UNESCO tarafından Mevlâna yılı ilan edildiğinde Afganistan'ın cumhurbaşkanı Hamid Karzai Konya'ya seyahat ederek Mevlâna'nın türbesinde “ Hz. Mevlâna'nın türbesini ziyaret etme şerefine ulaştığım için iftihar ederim. Dünyaca ünlü bu büyük arif, şair ve mutasavvıf, Belh'i Konya'yla en iyi bağlayan olmakla beraber bu iki güzel toprağı şiir, irfan ve tasavvuf yoluyla dünyaya tanıtmaktadır. Tarih boyunca nice imparatorlar gelip gittiler, ama Mevlâna'nın eserleri kalplere oturmuş ve varlığını sürdürmektedir.” (Afganistan Elçiliği, 2007)

4.2 Mevlâna'yla İlgili İki Şehirde Ortak Kültürel Programlar

Kültürün en yaygın tanımına göre, kültür insanların toplumun bir üyesi olarak yarattığı (kazandığı) sanatsal, bilimsel, örf ve adetleri içeren karmaşık bir kavramdır. (Güvenç, İnsan ve Kültür, 2003) Bu tanıma göz önünde tutarak denebilir ki örf, adet, bilimsel gelişmeleri, ayrıca parklar, çarşılar, eski yerler, müzeler, türbeler ve tarihi binalar bir ülkenin somut ve somut olamayan kültürel varlıklarıdır.

Mevlâna bir şair, sofi, âlim, fakih ve arif olarak Belh ve Konya halkı için çok değerli ve önemli bir şahsiyettir. Dolayısıyla ona duydukları sevdâyı kendi günlük hayatı, kültürü ve yaşadığı çevrenin (şehrin) görünüm ve adlandırılmalarında yansıtmışlardır. Konya Mevlâna'nın yaşadığı yer olduğu için bunların olması doğal ve uygun olabilir ama yüzyıllar önce Mevlâna'nın terk ettiği şehir olan Belh'te Osmanlı Devleti olmamasına rağmen benzer yansımalar görünmektedir.

4.2.1 Mesnevî Okuma Meclisleri

Konya il kültür müdürlüğü müdür yardımcısının dediklerine göre, eski zamanlardan beri mesnevi okuma meclisleri halk kültürünün bir parçası olarak vardır. Ayrıca yapılan zikir meclislerinde de zikre başlamadan önce Kur'an-ı Kerimden birkaç ayet-i kerime okunur sonra *Mesnevî* kitabından bir hikâye okunur ve ardından zikir başlar. Bu üslup hala Mevlâna müzesine çok yakın olan Kapu Camii'nde özellikle Ramazan ayının son on gününde bulunmaktadır.

Bunların yanında Konya'da bulunan birçok dernekler ve vakıflar benzer meclisleri şehrin farklı yerlerinde gerçekleştirmektedir. Mevlâna Uluslararası Vakfı (MUV) onlardan biri olarak Mesnevi sohbetleri programlarıyla Mevlâna'nın gerçek mesajını yeni nesle aktarmayı hedeflemektedir.

KBB da halkın anlayış, ahlak ve manevi seviyesini yükseltmek için Diyanet İşleri Başkanlığı'yla beraber mesnevi sohbetleri gerçekleştiriyor. En son yapılmakta olan Mesnevi sohbetleri de Mevlâna müzesinin yanındaki cami yani Sultan Selim Camii'nde başlamıştır. Bu sohbetler, Cumartesi günleri öğle namazının ardından yapılmaktadır.

4.2.2 Belh'te Mesnevî Meclisleri

Mevlâna Belh'te ilimsever bir ailede doğmuş, babası halk arasında çok sevilen biriydi. Belhliler Mevlâna'nın şahsiyeti ve eserlerini sever ve saygıyla anarlar. Hala onun şahsiyeti ile ilgili uluslararası ve yerel düzeyde konferans ve seminerler gerçekleşip tasavvufî programlar düzenlenmektedir.

Bu tür meclislerde Mesnevi kitabı katılımcılar tarafından tartışılır. Resmi meclisler yanında gece sohbetleri olur ve bu meclislerin konusu Mesnevi ve Divan-ı Kebir şiirleridir.

Geleneğe göre meclisin başlangıcında mesnevinin bir şiiri okunur sonra her biri onu açıklamaya çalışır. Bazen de herkes kendi görüşünü savunarak ayet, hadis ya da Mevlâna'nın diğer şiirlerinden delil getirirler. (Eblagh, 2001)

Belh Üniversitesi'nin öğretim üyesi Sayın Esedullah Haris, kendisi ile yaptığımız görüşmede bu tür meclisler hakkında, eski zamanlardan beri Mesnevi okuma meclisleri Belhliler arasında yaygın ve Mesnevi kitabı bulunmayan hiçbir bilimadamının evi olmadığını söylemiştir.

4.2.3 Mesnevî Dersleri

Mesnevî meclisleri hakkında söylendiği gibi bu tip meclislere Mevlâna'nın fikir ve eserlerine aşina olan kişiler katılırlar. Ama bu meclislerin yanında, Afganistan'ın geleneğine göre büyük arifleri, severleri onun kitabını alıp o arifi iyi bilen bir hocaya gider ders alırlar. Mevlâna'nın *Mesnevîsi*, *Divan-ı Bidil*, *Divan-ı Hafız* ve *Bostan-ı Sa'di* eserleri meraklılarca hocalarından dersleri alınır. Hatta *Mesnevî*, *Divan-ı Hafız* ve *Panc Genç (Beş Hazine)*⁷ kitapları medreselerin müfredatta resmi bir ders kitabı olarak okutulur. Ayrıca Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan okulların ders kitaplarında da bu kitaplardan çok faydalanmıştır, ama maalesef son yıllarda yenilenme bahanesiyle azaltmışlar.

Bunların yanı sıra birkaç hayırsever bilim insanı, resmiyet dışı olarak toplumun özellikle gençlerin manevi isteklerini karşılamak için ve yeni nesle İslam irfanının değerlerini aktarmak amacıyla hafta sonu dersleri yapılmaktadır. Belh'te araştırma amacıyla katıldığım bu tip sohbetlerin bir tanesinde 300'e yakın kişi katılmıştı. Mezar-ı Şerif'in bir camisinde gerçekleşen bu derste hoca Mesnevi'nin altıncı defterinin 61. kısmını anlatmaktaydı

---

⁷ İslam alemin büyük arifi olan Nezamî Gencevî'nin kitabı.

Resim13: Belh'in bir camide Mesnevi dersi

Kaynak: Mohammad Fawad Abrahimi

4.2.4 Anma Törenleri

Bu başlık altında Belh ve Konya şehirlerinde Hz. Mevlâna'yı anmak için gerçekleşen törenlerden bahsedilir.

4.2.4.1 Belh'te Mevlâna Örs'ü (Arûs) Merasimi

Afganistan'da özellikle Belh'te her sene Mevlâna'nın şahsiyet ve fikirlerini anma törenleri farklı başlıklar altında gerçekleşir. Bunların çoğu vakıflar ve akademik kurumlar tarafından yapılır ve devlet kurumları tarafından düzenlenen merasimler neredeyse yoktur. Ama şehrin manevî önde gelenleri ve bazı akademisyenler kendi aralarında Şeb-ı Arus olarak Mevlâna'nın ölüm gününü kutluyorlar. Belh Üniversitesi'nin bir hocasıyla yaptığım bir görüşmede “ben şahsen 30 senedir bu merasimi akademisyen arkadaşlarla kutluyorum” dedi. Bu tip merasimler küçük toplumlarda kutlandığı için düzensizdir ve hatta vatandaşların çoğunun haberi yoktur.

Belh ilinin Kültür ve Enformasyon Başkanlığı'nın başkanı, “ niversitenin birkaç hocası Şeb-ı Arus töreni kutluyorlar, ben de bir şahıs olarak katılıp pay alıyorum ama btcemizde mali imkân olmadığı için bir Şey yapamıyoruz. Bu merasimde Mesnevî okuma, ney üfleme ve dervişane yemek (ok basit yemek) hazırlama oluyor” dedi. Devlet tarafından yapılmış olan bazı konferans ve seminerler, 2007'de Mevlâna yılı semineri ve 2016'da Belh'in Hüdavendigar'ı Uluslararası Sergisi'nden ibarettir.

4.2.4.2 Konya'da Mevlâna Anma Törenleri

İfade edildiği gibi Belh'te böyle törenler uzun geçmişe sahip değildir, ama Konya'da bu merasimler uzun zamanlardan beri gerçekleşmekte olup her yıl sayıları artmaktadır. Konya İl Kültür Müdürlüğü Müdür Yardımcısı, “KBB ve bizim kurumumuz diğer kurumlarla beraber her yıl bazı anma törenleri düzenlemektedir” dedi. Bunlar:

4.2.4.2.1 Uluslararası Mistik Müziği Festivali

Bu festivalin 15. seferi 2018'de Eylül 20-30 tarihleri arasında gerçekleşti. Festivalde mistik müzik grupları Türkiye, Afganistan, Fas, Lübnan, İnan, İspanya, Irak, Azerbaycan ve Özbekistan ülkelerinden oluşmuştu. Hz. Mevlâna'nın doğum gününü kutlamak amacıyla gerçekleşen bu festivalde her ülkenin kültürel yerel mistik müziği alındı. Konya şehrinin ev sahipliğiyle MKM (Mevlâna Kültür Merkezi)'in Sultan Velet salonunda gerçekleşen mistik müzik festivali sadece Konya ve Belh arasında değil, ayrıca İslam Medeniyetinin mirasını taşıyan birçok ülke arasındaki kültürel ilişkileri gclendirmektedir.

4.2.4.2.2 Konya'ya Mevlâna Ailesinin Girişini Anma

Konya'da Mevlâna'yla ilgili gerçekleşen merasimlerden biri, Mevlâna ailesinin Konya'ya girişini sembolik biçimde temsil etmektir. MUV (Mevlâna Uluslararası Vakfı) son senelerde bu programı gerçekleştiriyor, Mevlâna'nın torunlarından olan ve MUV Konya Őubesinin sorumlusu Esin Çelebi Bayru 27 Nisanda yoldaşlarıyla Karaman ilinden hareket ederek Konya'ya girdiler. Bu kervanı karşılamak için Konya valisi ve KBB⁸ başkanı Mevlâna müzesinin yanındaki

---

⁸ Konya Büyükşehir Belediyesi

meydanda onları karşıladı, onlar da Karaman'dan getirdiği bayrağı hediye olarak KBB başkanına verdiler. Böylece o tarihi hicretin hatıralarını Konyalılara canlandırdılar.

Merasimin bir parçası olarak Hz. Mevlâna'nın türbesinde Gülbank adıyla dua okunduktan sonra bir kız öğrenci grubu tarafından sema yapıldı ve sonunda da belediye grubu mehteran müziği çalınmıştı. (www.huriyet.com.tr/ erişim: 10/04/2019) İfade edildiği gibi Mevlâna ailesi 610 H. tarihinde Belh'ten yola çıkıp ilk önce Mekke yoluna devam ettiler ve hac merasiminden sonra Karaman'a gelmişler. Mevlâna babası Sultan Keykubat'ın davetiyle Konya'ya gitti ki Sultan bizzat onları karşılamıştı.

4.2.4.2.3 Şeb-i Arûs

Mevlâna Celaleddin Muhammed Rûmî Belhî 30 Eylül 1207'de Belh'te doğdu ve 17 Aralık 1273 Konya'da Hakka vuslat etti. Peygamber (s.a.v), bir hadis şerifine göre mümin için ölüm, ayrılık değil, ancak dostu dosta vasıl eden köprüdür buyurur. Bu hadis-i şerifi göz önünde tutarak Mevlâna'nın vefat tarihi ağlamakla değil vuslat gecesi olarak Şeb-i Arus adlandırılarak zikir, ney ve sema ile anılmaktadır.

Şeb-i Arus töreni Konya il Kültür Müdürlüğü, Konya Büyükşehir Belediyesi ve diğer kurumların iş birliğiyle 17 Aralık Mevlâna Kültür Merkezi'nde yapılmaktadır. Programa Türkiye'nin içi ve dışından misafirler ve aynı zamanda devletin yüksek makamları katılır. Mistik musiki konseri, şiir okuma ve sema programın içindekileri oluşturmaktadır.

İlk önce mistik musikisi konseri yapılır sonra mukabele merasimi gerçekleşir, ondan sonra Mevlâna'nın şiirlerinden bir na't-ı şerif okunur. Na't-ı Şerif'in ardından Yüce Allah'ın Kun emrini temsil eden Kudüm Darbı vurulur, ondan sonra Yüce Allah tarafından insanın vücuduna ruha üflemeği temsil eden ney üflenir. Bunlardan sonra Allah'ı zikreden tüm varlıkla uyum sağlamak amacıyla sema (kendi etrafına dönmek) başlar. Merasimin sonunda Kur'an Kerimden birkaç ayet-ı şerif okunur ve Müslümanların tüm geçmişine ve Mevlevilik tarihinde geçen tüm çelebilerin ruhuna Farsça dilinde dua okunur.

4.2.5 Sema Ayini

Sema ayinin merasimlerini hem Konya hem de Belh şehrinde ayrı ayrı bakılacaktır.

4.2.5.1 Belh'te Sema Ayini

Belh İslam medeniyetinin önemli bir kültürel ve ilmi merkezi olarak tarih boyunca kendi zamanın kutbu olan İbrahim Ethem, Hoca Abu Nasr Parsa, Mevlâna, vs. gibi şahsiyetleri dünyaya takdim etmiştir. Belh tarihinde böyle şahsiyetlerin geçmesi halkın tasavvufa ve irfana meyletmesine sebep olmuştur. Dolayısıyla genel olarak tüm tasavvufi tarikatlar özel olarak Kadiriye ve Nakşibendiye tarikatları halk tarafından yüksek seviyede kabul görmüştür. Hoca Abu Nasr Parsa, Nakşibendiye tarikatının büyük şeyhlerinden biri, çok meşhurdur ve onun türbesi her gün onlarca insan tarafından ziyaret edilir.

Belh İl Kültür Başkanlığı başkanına göre, Belh'te Mevlevilik tarikatı yoktur ama kısmi bir şekilde ney, mesnevi okuma meclisleri ve son zamanlarda sema merasimleri da bulunmaktadır. İlk defa 2014 yılında bir grup genç, derviş kıyafetleriyle Belh'te sema yaptılar. Ayrıca Belh halkı Mevlâna'yı çok sevdiği için ona Belh Hudavendigar lakabını vermişlerdir.

Belh'te Sema ayinin kurucusu, "Mevlâna Tefezüllî'nin *Dervişlerin Dönüşü* adlı eseri ve Eflâki'nin *Ariflerin Menakıpları* kitabından faydalanarak semaya başladık, şuan 18 kişilik bir grupla Mevlâna'nın doğduğu şehirde sema grubunu oluşturduk" dedi. Ama bu sema grubuyla ilgili bazı bilim adamlarının görüşü pozitif değildi, hatta onlarda bazı ahlaki sorunlar var olduğunu ve bu işe para için başladıklarını söylediler. Bizzat bu grubun liderine kadınların sema yapıp yapamayacaklarıyla ilgili sorduğum sorunun cevabında, şuan bazı kızlarla çalıştığını ve yakın zamanda kadınların sema grubunun hazır olacağını söyledi. Ayrıca O, düğün merasimlerinde sema yapmış olduğunu da söyledi.

Semanın kaynağı nefsin havası olursa Hakkı Bursevî'ye göre haram olduğunun söylenmesi gereken bir husustur. (Bursevî, 2012) Mevlâna'ya olan halkın saygıyı suiistimal etmek yalnız din açısından yanlış değil ayrıca bazı garaz sahiplerinin Mevlâna ve Mevleviliği eleştirmelerine zemin sağlamaktadır.

4.2.5.2 Konya'da Sema Ayini

Mevlâna'nın etkisini gösteren başka bir merasim, Konya'da gerçekleşen haftalık sema merasimidir. Belh'te yeni başlayan sema merasimleri Konya'da çok eski ve köklü bir geçmişe

sahiptir ki her hafta MKM’de yapılmakta olup katılımı halka açıktır. Söylenmesi gerekiyor ki sema ayini tekke ve tarikatın kapanış kanunundan önce Mevlevilik tarikatının bir parçası olarak yapılırdı, ama artık dini bir merasimden ziyade kültürel ve ruhsuz bir şekilde Konya şehri ve halkının kültürünün bir parçası olarak gerçekleşmektedir.

4.3 Şehirlerin Görünümünde Mevlâna

Şehirlerde doğan veya yaşayan ve tarihini etkileyen büyük şahsiyetleri kutlamak ve onların hatıralarını yaşatmak amacıyla eski zamanlardan beri insanlar onların heykel ve simgelerini yollar ve çarşılarında yapmaktadır. Bunlar İslam medeniyetinde yaygın bir şey olmasa da son zamanlarda İslami şehirlerde ortaya çıkmıştır. Tezin bu kısmında bu tür görünümleler ele alınmaktadır.

4.3.1 Belh’te Cadde ve Çarşıların Adlandırılması

Belh ilinin merkezi Mezar-i Şerif şehri ve bu şehrin merkezi de Hz. Ali’nin makam ve camisidir. Hz. Ali makamının dört yanında dört bahçesi ve her birinde bir mimari eser ve çinilerle süslenmiş kapılar bulunmaktadır. Batı kapısının önünde bulunan çarşısına Mevlâna adı verilmiştir. Çarşının ortasında bir minare vardır. Bu minarenin dört yanında Mevlâna’nın resmi, şiir numunesi ve biyografisi yazılıdır. Bu çarşıdan başlayan caddenin adı da Mevlâna caddesidir. 2012 yılında Belh şehrinin 5691. yıldönümünü kutlamak için caddenin başlangıcına tarihi Belh şehrinin kapısının simgesi inşa edilerek kitabesine Mevlâna’nın biyografisi Farsça ve İngilizce olarak yazılmıştır.

Resim 14: Mevlâna Caddesi

Kaynak: Mohammad Fawad Abrahimi

4.3.2 Konya’da Cadde ve Çarşıların Adlandırılması

Eski Konya şehrinin önemli yerleri Alaeddin tepesi ve etrafındaki yerlerden ibaretti. Dolayısıyla şehrin merkezinde yani Alaeddin tepesinden Mevlâna türbesine giden caddeye Mevlâna’nın adı verilmiştir. Caddenin sonundaki ve türbenin yanındaki meydanın çarşısı da Mevlâna adıyla şereflendirilmiştir.

4.3.3 Belh’te Okul ve Üniversitelerin Adlandırılması

Hız. Mevlâna’ya olan Belh halkının sevgisinden dolayı bu şehirde bazı okul ve üniversitelerde onun adına hizmet verilmektedir. Onlardan bazıları örnek olarak aşağıda yer almıştır.

Hz. Mevlâna'ya olan Belh halkının alakasından dolayı bu şehirde bazı okul ve üniversitelerde onun adına hizmet verilmektedir. Onlardan bazıları örnek olarak aşağıda yer almıştır.

-Mevlâna Celaledin Muhammad Belhî Kız Lisesi: Şehrin Zehirüddin Farabi mahallesinde olan bu okul, mahallede yaşayan halk tarafından 50 bin dolar masrafla inşa edilmiştir.

Gavhar Hatun Kız Lisesi: Bu okul şehrin merkezinde Mevlâna caddesinde bulunmaktadır. Gavhar Hatun Okulu 1958 yılında inşa edilmişti, okulda üç bin öğrenci 115 hoca vasıtasıyla eğitim görmektedir. Söylenmesi gerekiyor ki Gavhar Hatun, Hoca Lala Semerkentli'nin kızı idi, hicretin 622 yılında Hz. Mevlâna ile evlenmişti.

-Mevlâna Celaledin Muhammad Belhî Özel Üniversitesi: Belh devlet üniversitesinden sonra bölgedeki en büyük üniversite sayılır. Bu üniversite 2006 yılında eğitim sektöründe hizmet vermeye başladı ve Hukuk, Siyaset, İktisat ve Tıp alanlarında öğrenci almaktadır. Afganistan üniversiteleri arasında 14. sırada ve dünyada 11167. sırada yer almaktadır.

4.3.4 Konya'da Okul ve Üniversitelerin Adlandırılması

Belh'te olduğu gibi Konya'da da bazı akademik kurumlar Mevlâna adına çalışmakta bulunuyor ki onlardan bazıları aşağıda yer almaktadır.

4.3.4.1 Mevlâna Üniversitesi

Bu üniversite 2009 yılında altı fakülte, iki yüksek okul ve üç enstitü ile faaliyete başlamıştı, ama 2016'da olağanüstü hal kapsamında alınan tedbirlere ilişkin kanun hükmünde kararname ile üniversite kapatılmıştır. (www.wikiwand.com/erişim tarihi Mayıs 25)

4.3.4.2 Mevlâna Araştırmaları Enstitüsü

Selçuk Üniversitesi çerçevesinde 2005'te Mevlâna Araştırmaları Enstitüsü açılmıştır. Bu enstitü İslam âleminin büyük mutasavvıf ve mütefekkirleri Hz. Mevlâna'nın eserlerini, düşünce sistemini ve ana esaslarını belirlediği yolu olan Mevlevîlik, kültür ve sanatını, bilimsel yöntemlerle araştırarak hakikatiyle tanıma ve tanıtmayı sağlamak amacıyla çalışmaktadır.

Bunların yanında Mevlâna ile ilgili çalışmaları ulusal ve uluslararası çapta koordinasyon eden bir merkez olarak görev yapmaktadır.

Mevlâna Araştırmaları Enstitüsü 09.08.2012 tarihinden itibaren Mevlâna ve Mevlevîlik Araştırmaları anabilim dalları ve Mevlâna ve Mevlevîlik Araştırmaları bilim dalları eklendikten sonra ilgili konuda tezsiz yüksek lisans ve doktora seviyesinde eğitim vermeye de başlamıştır. Enstitüde bir eğitim görevlisinin dediklerine göre 13 öğrenci mezun ve 50 öğrenci de eğitim görmektedir. Enstitü ayrıca kısa süreli hat, sema, ney, rebab ve Farsça dil kursu gibi alanlarda da hizmet vermektedir.

Akademik kurumların yanında Belh ve Konya şehirlerinin her ikisinde de uygun olmayan yerlerine de Mevlâna adı verilmiştir. Bunlar ne kadar sevgi ve saygıdan kaynaklansa yine de Mevlâna'nın şahsiyetini ve adını uygun olmayan yerlerde kullanmak sayılır.

4.3.5 Belh ve Konya'da Bulunan Görseller

Mezar-i Şerif'ten Belh'e giderken Belh'in giriş kapısında eski tarzda bir kapı inşa edilmiştir, kapı üzerinde şu şiir yazılıdır:

بلخ بامی زادگاه مولوی است

مشرق صد آفتاب مولوی است

Belh Bamî (aydın) Mevlâna'nın doğum yeridir

Mevlâna'nın yüz güneşini doğduran yeridir

Resim 15: Belh Şehrinin Girişi

Kaynak: Mohammad Fawad Abrahimi

Şehrin duvarları Mevlâna'dan barış ve ilim ile ilgili mesajlarla süslenmiştir, onlardan biri Hz. Ali Makamının kuzeyinde Nasır Hüsrev caddesinin sonunda bulunan çarşıda bulunmaktadır. Çarşıdaki satıcılar ve diğer çalışanlar güne Hz. Mevlâna'nın bu güzel resmiyle başlarlar.

Konya'da ağaçlar, sema eden dervişe benzeyen bir biçimde kesilerek Mevlevîliğin sembolü olarak tasarım yapılır. Ayrıca İnce Minareli Medrese'nin bulunduğu caddenin sonunda sema halinde olan bir dervişin heykeli koyulmuştur.

Resim 16: Konya’da Bir Dervişin Heykeli

Kaynak: Mohammad Fawad Abrahimi

4.4 Belh ve Konya’da Mevlâna Adına Hizmet Veren Kurumlar

Belh ve Konya Mevlâna şehirleri olarak meşhurdur. İki şehrin halkının Mevlâna’ya olan ilgi onların damarlarında dolaşiyor ve her ne biçimde mümkünse öyle sevgilerini yansıtmaya çalışmaktadırlar. Bu arada şehirde bulunan kurumlar da bu sevdanın farkında olduğu için kendi kurumlarına Mevlâna ismini veriyorlar. Dolayısıyla iki şehirde Mevlâna adına hizmet veren kurumlara rastlamak mümkün ki onlardan bazıları aşağıda tanıtılmaktadır.

4.4.1 Mevlâna Barış Evi

Bu bina Belh valisinin hediye ettiği bir arazide Almanya’nın mali destekleriyle inşa edilmiştir. Mevlâna Barış Evi Horasan mimari tarzında imar edilmiş ki kubbeli bir ana salon ve birkaç hücreleri içermektedir. Bina sivil toplumun toplantıları, sema ve diğer kültürel merasimleri

gerçekleştirmek için yapılmıştır. Ayrıca hafta içi bir eğitim merkezi olarak öğrencilere hocalar tarafından güzel sanatlar eğitimi verilmektedir.

Resim 17: Mevlâna Barış Evi

Kaynak: Mohammad Fawad Abrahimi

4.4.2 Mevlâna Uluslararası Havalimanı

Belh ilinin merkezi Mezar-i Şerif şehrinin havalimanı son senelerde restorasyon gördükten sonra adı değiştirilerek Mevlâna Uluslararası Havalimanı olarak hizmete açıldı. Afganistan'ın kuzeyinde sadece bu havalimanından uluslararası uçuşlar yapılmaktadır.

4.5 Konya'da Mevlâna Adına Hizmet Veren Kurumlar

Belh'te olduğu gibi Konya'da da bazı kurumlar Mevlâna adına hizmet vermektedir.

4.5.1 Mevlâna Müzesi

Mevlâna Müzesi zamanında Selçuklu sarayının bahçesi idi, Sultan Keykubat onu Hz. Baha Veled'e hediye etmişti. Hz. Baha Veled öldükten sonra oraya defnedildi daha sonra da Hz. Mevlâna'nın cenazesi de o bahçeye defnedildi. Mevlâna'nın türbesinde bulunan günümüzdeki bina Alemıddin Kayser şahsi parasıyla ve onu mali olarak destekleyen Amir Pervana yardımlarıyla inşa edilmiştir. Müzede Sultan Bahaeddin Veled ve Hz. Mevlâna dâhil Mevlevîlik tarikatının birçok çelebilerinin türbesi mevcuttur. Burası tekke ve zaviyelerin kapanış kanunu çıkmadan önce Mevlevîliğin baş tekkesi idi. Osmanlı topraklarında bulunan tüm Mevlevîhaneler buradan yönetiliyordu. Müzede hücreler vardır ki zamanında çile çeken dervişlerin çile hücresi olarak kullanılmaktaydı.

Bu Mevlevîhane 1925 yılına kadar Mevlevîlik tarikatının merkezi olarak, o tarihten sonra Asar-ı Atika müzesi olarak ve 1954 yılında restorasyondan sonra Mevlâna Müzesi adıyla halka açıldı. Müzenin hücrelerinde Mevlevîliğe ait olan eserler sergilenmektedir. Hücrelerin bir tanesinde Mevlevîlik tarikatının cihada gidenlerinin bayrağı asılmış, bundan anlaşılıyor ki sofiler sadece halvete oturmuş ve hep nefis ile mücadeleyle meşgul değil ancak vakti gelince cihadın birinci safında bulunmuşlardır.

Resim 18: Mevlâna müzesi

Kaynak: Mohammad Fawad Abrahimi

Müzenin kapısı üzerinde yazılı Farsça şiir, Afganistan'ın namlı şair ve âlimi, Molla Camii'ye aittir. Afganistan'ın Herat şehrinden Konya'ya ziyaret için geldiğinde kendi hissettiklerini şiir kalıbında ifade etmişti.

كعبة العشاق باشد اين مقام

هر كه ناقص آمد اينجا شد تمام

Âşıkların Kabe'sidir bu makam

Eksik gelen kimse ancak burada tamamlanır

4.5.2 Mevlâna Kültür Merkezi

Bu merkez kültürel aktiviteler için özellikle sema töreni için KBB tarafından imar edilmiştir. Şeb-i Arus merasiminin yanında her hafta sema merasimi her Cumartesi günü burada yapılmaktadır. Ana salonun duvarları, hat eserleri ve özellikle ayet şerif ve Farsça şiirlerle

süslenmiştir. Alt katında büfeler vardır, büfelerde dokuma ve nazarlık, semazen kıyafetleri, naht sanatı, kaligrafi, ıtriyat, tespih yapımı, ney yapımı, resim, doğal taş ve cam oyma, seramik sanatı, cilt sanatı, çini ve ahşap yakma gibi şeyler sergiye koyulmuştur.

Binanın havlusunda açık havada da sema için yer ayrılmıştır ve sütündeki üst panolarda Mevlâna'nın "Ya olduğun gibi görün, ya da görüldüğün gibi ol" mesajı dünyanın farklı dillere tercüme edilip yazılmıştır.

Resim 19: Mevlâna Kültür Merkezi

Kaynak: Mohammad Fawad Abrahimi

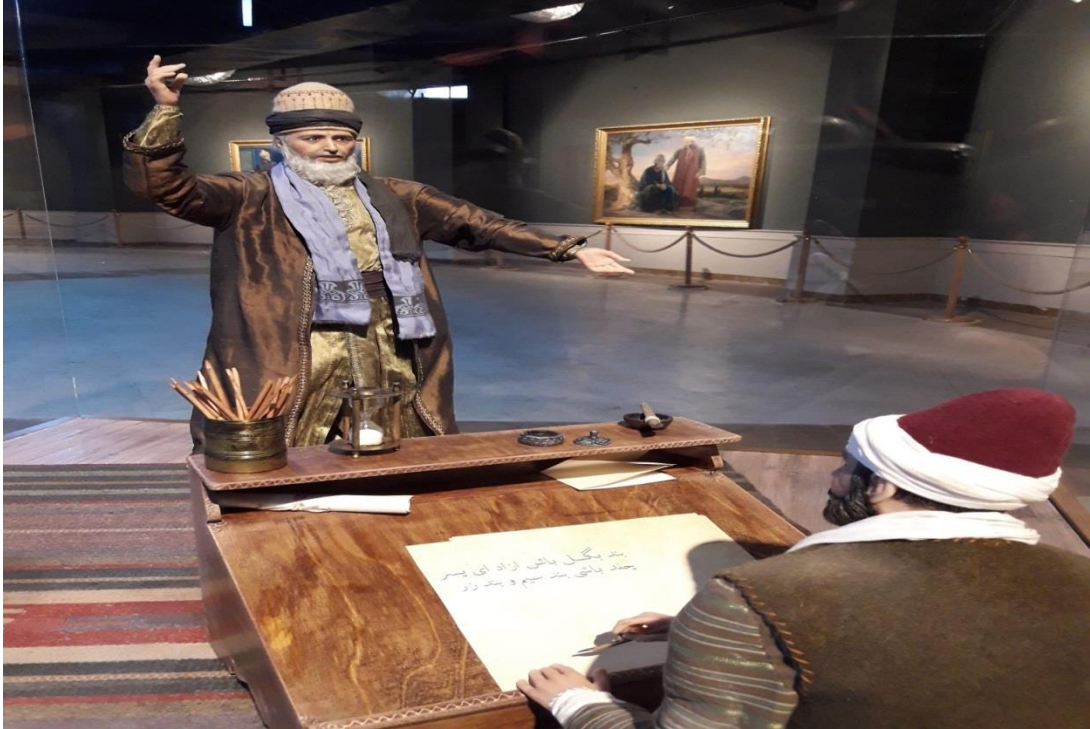
4.5.3 Konyanüma

Konyanüma KBB'nin yaptığı harika bir proje, 2017'de ziyaretçilere açılmış müze şeklinde tasarlanmıştır Konya halkının on üçüncü asırdaki hayatını temsil eden bir müzedir. Müze üç bölümden oluşmuş, birincisi Osmanlı topraklarında var olan Mevlevîhanelerin Konya Mevlevîhanesi'nden İstanbul, Malatya ve diğerlerine kadar panoramaları müzenin avlusunda sergiye koyulmuştur. Müzenin ikinci kısmında Hz. Mevlâna'nın hayatı çocukluktan cenazesine kadar renkli resimler vasıtasıyla gösterilmiştir. Belh'ten ayrılması, Şeyh Attar'ın Mevlâna'ya

hediye verdiği an, Konya'ya girişi, Mesnevinin yazılması vs. yani onun hayat hikâyesi resimlerle anlatılmıştır.

En ilginç kısım müzenin olduğu kısımdır, burada Konya halkının on üçüncü yüzyıl hayatı üç boyutlu resimlerle temsil edilmiştir. Bir kubbe altında olan müzenin bu salonu halkın o dönemdeki hayatını en güzel bir biçimde gösteriyor, Müslüman, Ermeniler ve diğerlerinin nasıl birbiriyle beraber yaşadığı, esnafın günlük hayatı, Selahaddin Zerkübi dükkânının önünde Mevlâna'nın yaptığı sema, Selçuklu devletinin askerleri, şehri gezen Selçuklu sultanı ziyaretçilere gösterilmektedir.

Konyanüma müzesini ziyaret ederken ziyaretçilerin dikkatini ney ve altını dövmek sesleri çekmektedir. Mevlâna bu sesi duyar duymaz Zerkübi dükkânının önünde semaya başlamıştı. Bu müze Konya üzerinde Mevlâna'nın etkilerinin ne kadar derin olduğunu net bir şekilde göstermektedir.

Resim 20: Mesnevî yazması

Kaynak: Mohammad Fawad Abrahimi

4.5.4 Uluslararası Mevlâna Vakfı

Mevlâna Uluslararası Vakfı Hz. Mevlâna'nın torunlarından olan Celaleddin Bakir Çelebi tarafından 1996 yılı İstanbul'da kurulmuştur. Vakfın Konya'daki şubesi 2011'de açılıp kendini Mevlâna'nın torunlarından olarak tanıtan Esin Çelebi Bayru tarafından yönetilmektedir. Vakfın amacı, Hz. Mevlâna'nın fikirleri ve Mevlevîliğin geleneklerini muhafaza ederek yeni nesle aktarmaktır. Bu vakfın önemli projelerinden biri Sema ve Mevlevîlik musikisini dünyanın somut ve somut olmayan kültürel mirası olarak UNESCO'da kayıt ve korunma altına almak idi.

Mevlâna Uluslararası Vakfının önemli çalışmalarından biri de Hz. Mevlâna ve Mevlevîlik ile ilgili kelime ve isimleri koruma altına alıp, uygun olmayan yerlerde kullanımının önüne geçmek amacıyla bu isimleri Türk Patent Enstitüsü'nde tescil ettirip devletin koruması altına aldırmasıdır.

Bunların yanında vakıf Mevlâna'nın şahsiyet, düşünce ve eserleriyle ilgili seminerleri ve sohbetleri gerçekleştirmekle beraber kitap ve makaleler de yayımlamaktadır.

4.6 Görüşmeler

Belh ve Konya'da devlet makamları, Kültürel şahsiyetler ve akademik şahsiyetlerle yaptığım görüşmelerin ana birkaç konu altında özetine aşağıda yer verilmektedir. Tezin gerekli olan kısmında da görüşülen kişilerin ifadelerinden faydalanılmıştır.

-Belh ve Konya'nın Önemi

Salih Muhammad Khaliq⁹;

Eğer sadece Belh'in lakaplarını sayarsam bir paragraf olur. Belh'e Ümmü'l-Bilâd yani şehirlerin annesi denir, Ferdusi'nin *Şahname kitabında* Belh-i Güzin (seçilmiş Belh) ve Belh-i Bâmi şeklinde geçer. Bâmi aydınlık demek, bunun nedeni de Belh'te Mehir (Güneş) ayini ve Zerdüş't ayini bulunması idi. Çünkü ikisinde de alev, ateş ve aydınlık önem taşıyordu. *Avista* kitabında Belh için yükselmiş bayraklara sahip olan sıfatı, Yunanlılar döneminde Bahter sıfatı ve İslâm döneminde de Kübetü'l-İslâm sıfatı kullanılmıştır.

---

⁹ Belh İlin Kültür ve Enformasyon Başkanlığın Başkanı.

Mehmet Yünden¹⁰;

Konya on beş bin senelik tarihe sahip ve hala hiç önemini kaybetmemiş bir şehirdir. Selçuklular dahil birçok devlete başkentlik yapmış olan şehir. Bu kadar uzun bir geçmişe sahip ve hala kendi ehemmiyetini hiç kaybetmeyen şehir dünyada az bulunur. Konya Anadolu'nun merkezi ve Selçukluların başkenti olarak kendi tarihi ve kültürel varlığıyla insanların gönüllerine hitap eden gönüllerin şehridir.

-Belh ve Konya İçin Mevlâna'nın Ehemmiyeti

Selman Karadağ¹¹;

Bazı kişilere göre Konya'nın tüm varlığı Mevlâna'dan ibarettir, ama tabii herkes bu görüşe katılmamaktadır.

Mehmet Yünden;

Mevlevîlik Konya ve Anadolu halkında hatta dünyada artık bir tarikat olmaktan ziyade üstün bir kültürdür. Mevlâna Konya için çok önemli, Mevlâna'nın mesajı gönüllere hitap eder bunun için Konya şehrinin sloganı da (Konya gönüllerin Şehri) olarak geçer.

Esin Çelebi Bayru¹²;

Konya için Mevlâna'nın ehemmiyeti Konya'nın sloganından belli. Bu slogan tamamen Mevlâna'nın etkileri altında seçilmiştir.

Salih Muhammad Khaliq;

Mevlâna Küçükken Belh'ten ayrıldı, ama babasının eğitimiyle yetiştiği için ve ayrıca toplu bir şekilde hicret ettiği için Konya'da da Horasan'ın kültürüyle büyümüşü. Onlar sadece kendileri değil ancak kültürüyle göç ettiği için daha sonra çok benzerlik oluşumuna sebep olmuşlar, ama söylemem gerekiyor ki Mevlevîliğin gerçek mirasçısı Türkiye halkı özellikle Konyalı kardeşlerimizdir.

---

¹⁰ Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün Müdür Yardımcısı.

¹¹ Selçuk Üniversitesi Mevlâna Araştırmaları Enstitüsü'nün Eğitim Üyesi.

¹² Konya'da Mevlâna Uluslararası Vakfı Başkanı.

Belh ve Mevlâna hakkında diyebilirim ki, Belh Mevlâna'yı dünyaya takdim etti, Mevlâna da kendi eserleriyle Belh'in ismini insanların zihinlerinde unutulmaz hale getirdi. Şöyle ki Mevlâna'nın adını ananlar onun doğum yerini de hatırlarlar. Konya için de bu geçerlidir.

Asadullah Haris¹³;

Belh üzerinde Mevlâna'nın etkileri açık olmakla beraber Mevlâna üzerinde de Belh'in etkileri bellidir. Mevlâna kendi eserlerinde birkaç defa Belh'te yaygın olan Lavziye ve Halva gibi yemekleri ve çocukların arasında yaygın olan at, alev ve güvercin ile oyunlardan bahseder. Kısacası, Belh önceden medeniyet ve tarih açısından önemli bir yerdi, Mevlâna onu katkı sağladı.

-Kurumunuz Mevlâna'nın Şahsiyet ve Fikirleriyle İlgili Neler Yapmıştır?

Bu sorunun cevapları dördüncü bölümün ilk kısmında anlatılmıştır.

-Mevlâna Şahsiyeti

Esin Çelebi Bayru;

Hız. Mevlâna sadece doğu değil batıda da tanınan büyük bir manevî şahsiyet ki biz ona veli diyoruz. Veli yani peygamberin varisi, biz Türk milleti olarak onu Hazreti Pir olarak anıyoruz. Hız. Mevlâna bize İslamiyet'i anlattı, İslamiyet'in temeli olarak Allah'a sevgiyi anlattı. Aşk ve muhabbet onun fikirlerinin temeli olduğu için sevgi, barış ve aşkı çok vurgulamış. O Allah'ın aşkından o kadar faydalanmıştı ki tüm dünya onları paylaştı ve asırlardır paylaşıyor. Hız. Mevlâna diyor ki;

“Ben yaşadıkça Kur'an'ın bendesiyim,

Hız Muhammed'in ayağının tozuyum,

Biri Benden bundan başkasını naklederse

Ondan da bîzarım, o sözden de bîzarım.”

Vahit Rahîmi¹⁴;

---

¹³ Belh Üniversitesinin Öğretim Üyesi.

Mevlâna kendisine has olan bir görüşle dünyaya bakardı. Onun görüşü, insan, dünya, varlık felsefesi, varlık ve varlığın tanrısı olan Yüce Rabb'e has ve özel idi. Mevlâna'ya göre kim gözlerine dumanlı gözlük takarsa dünyayı dumanlı ve kara görür; kim de saf ve net gözlük takarsa o dünyayı net ve saf görür. Dolayısıyla insan dünyaya öyle bakmalı ki dünyanın hakikatini görebilsin. Mevlâna'nın öğrettikleri hepsi dinden kaynaklanır O diyor ki:

“Ben yaşadıkça Kur'an'ın bendesiyim,
Hz Muhammed'in ayağının tozuyum,
Biri Benden bundan başkasını nakledeyse
Ondan da bîzarım, o sözden de bîzarım.”

Nasir Ahmet Müşfik¹⁵;

Hiz. Mevlâna hiçbir sultan ve Padişah'ın meddahlığını yapmayan dünyanın nadir şairlerinden biridir.

-Genel olarak insanlığa ve özel olarak Belhli ve Konyalılara Mevlâna'nın mirası nedir?

Mevlâna'nın armağanı sadece Belhli ve Konyalılara değil, tüm insanlığa neşe, içsel barış ve sükûndur. Evet, günümüzün modern dünyasında insanların en fazla ihtiyaç duyduğu ve herkesin kaybettiği şey de budur.

-Son yıllarda Belh ve Konya'da gerçekleşen Mevlâna'yı anma törenleri hakkında ne düşünüyorsunuz?

Bu sorunun cevabında iki farklı görüşle karşılaştım. Görüştüğüm makamlar gerçekleşen anma törenlerinden memnuniyetini belirterek olumlu nitelediler. Ama tam tersi olarak görüştüğüm bilim ve kültür insanları böyle merasimlerden pek memnun değildiler. Çünkü onlara

---

¹⁴ Belh'te üniversite hocası ve kültürel aktivisti.

¹⁵ Belh'te üniversite hocası ve kültürel aktivisti

göre ruhsuz ve maneviyattan uzak olan bu merasimler Hz. Mevlâna'ya karşı bir cefa olarak yorumlanmaktadır.

4.7 Sonuç

Kültür soyut bir kavram olarak farklı anlamlara sahiptir ki âlimler kültürün anlamı hakkında farklı görüşlerde bulunmaktadır. Batı dillerinde kültür Latince dilindeki yerleşmek, yetiştirmek, korumak ve ibadet anlamını veren “colere” kelimesinden alınmıştır. Başlangıçta kültür kavramının maddi yükü ağır idi, ama gittikçe maddi olmayan yükü ağırlaştı ve nihayet 18. yüzyılda bir isim olarak müstakil anlam kazandı. İslam Medeniyetinin meşhur dillerine bakılırsa Türkçe’de Culture eşdeğeri kültür kabul edilmiştir. Arapça’da Essekafa ve Farsça’da ise bu kavramın eşdeğeri akıl, terbiye ve edep anlamını veren Ferhang kelimesi kullanılmaktadır. Bilim adamları kendi çalışma alanına göre ve kültürün o boyutunu göz önünde tutarak farklı tanımlar ve tarifler ifade etmişler, en yaygın tanım, Taylor’un yaptığı tanımdır. Daha önce ifade edildiği gibi “kültür ya da uygarlık, bir toplumun üyesi olarak, insanoğlunun öğrendiği (kazandığı) bilgi, sanat, gelenek-görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütünü" olarak tanımlanmaktadır.

Medeniyet, şehri düzeltmek, esnaf toplumu, cehalet ve barbarlıktan nazikliğe ve ünsiyete geçmek ve şehirlileşmektir. Medeniyet Arapça bir kelime olan ve şehir anlamını veren medine kelimesinden gelmektedir. Medeniyet kelimesinin İngilizce eşdeğeri civilization, Türkçesi uygarlık ve Farsçası tamaddun kelimeleridir. Medeniyetlerin doğuşu ile ilgili farklı görüşler vardır, onlardan bir tanesine göre, barbarlık döneminden bu yana kültürel evrim, beşeri gelişimler sayesinde hayatın basitliğinden karmaşıklığa doğru ilerlemesi medeniyetlerin doğuşuna sebep olmuştur. Bir toplumun kültürel ve bilimsel alanlarda ilerlemesi, farklı işlemlerde farklı farklı teknikler keşfetmesi o toplumun medeniyet inşa etme yolunda gittiğini göstermektedir.

Barbarlıktan uzaklaşmaya medenileşme denirse de, medenileşme olmadan önce insanların vahşi olduğu anlamına gelmez. İbn Haldun’un dediği gibi insan fitrattan medeni bir varlıktır,

Amerikalı bilim adamı Wildurant da insan için vahşi kelimesinin kullanmasının yanlış olduğunu söyler.

İnsanoğlu asırlar boyunca nice medeniyetleri oluşturmuştur ki onların bıraktığı izler günümüzde somut ve somut olmayan kültürel mirası olarak tanıtılmaktadır. Tabii çevre, sosyal çevre ve manevi çevre bir medeniyetin doğuşunu etkileyen unsurlardandır. Mısır, Mezopotamya, Çin, Hint, İslam ve Batı medeniyetleri insanların oluşturduğu medeniyetlerin örneklerdir.

İslam Medeniyeti, İslam devletinin oluşumuyla beraber Medine şehrinde başlayıp Emevilerin döneminde Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarına topraklarına genişledi. Bu medeniyet, Abbasiler zamanında bilimin her alanında en yüksek noktaya vardı ki bugün batı medeniyeti o dönemin ilmi keşifleri sayesinde bu kadar gelişmiştir. İslam medeniyeti Osmanlılar zamanında sanat alanlarında zirveye çıktı ve dünyanın en güçlü siyasi ve askeri haline ulaştı, bugün İslam medeniyeti aktif olamayan yaşamasını devam eden bir medeniyettir.

Şehir, yaşamın büyük bir mekânıdır ki caddeleri, pazarları, idare tesisleri ve bunun gibi şeyleri içermektedir. Şehir, insanların maddi ve manevî varlıklarının bir hazinesi ve beşeri medeniyetlerinin tecelli ettiği yeridir. Şehir ile ilgili hususlardan biri şehrin kimliğidir ve şehre kimlik veren veya onun kimliğine tesir eden unsurlar bir şehrin coğrafî ya fiziki yapısı, tarih, kültür ve ayrıca büyük şahsiyetlerin yaşayışıdır. Peygamber efendimizin (s.a.v) Medine şehrinde yaşaması ve bu şehrin Peygamberin şehri olarak meşhur olması gibi Belh'te Mevlâna'nın doğuşu ve Konya'da yaşayışı bu iki şehre kimlik bağışlamış ve ikisi Mevlâna şehri olarak meşhur olmuştur.

Belh dünyanın en eski şehirlerinden biri olarak Aryalıların medeniyetinin bıraktığı mirasıdır. Aryalılar bu şehri imar ettiler ve bu şehrin açılış gününü Nevruz olarak adlandırdılar. Nevruz hala bir kültürel bayram olarak Afganistan, İran, Irak ve Orta Asya'nın tüm ülkelerinde kutlanmaktadır. Ama Belh şehrinin adını canlı tutan ve unutulmasına izin vermeyen faktör şüphesiz ki bu şehrin benzersiz âlimleridir. Belh'te doğan veya yaşamış olan büyük arifler, edipler, sanatkârlar ve âlimler bu şehrin değerini katkı sağlamaktadırlar. Mevlâna Celaleddin Muhammed Belhî Rûmî onlardan biridir.

Belh şehri savaşlardan dolayı yirmi kereden fazla yıkılmış ve tekrar imar edilmiştir. Dolayısıyla şehrin en eski tarihini gösteren birçok tarihi eser tahrip edilmiş ve yağmalanmıştır. Ama şehrin somut olmayan kültürel mirasları ve manevi varlıkları nesilden nesle aktarılmıştır. Günümüzde Belh ilinin en meşhur tarihi eseri Hz. Ali (r.a) makamı Mezar-ı Şerif şehrinin merkezindedir.

Konya şehri de dünyanın en eski şehirlerinden biri olarak geçmiş, insanların henüz mağara dışında yaşamaya başladığı ve hayvanları evcilleştirdiği döneme kadar dayanır. Konya, tarih boyunca milletler arasında el ele olmuş ama yine kendi eski adını muhafaza eden nadir şehirlerdendir. Bu şehir Lidya, Frig, Fars, Roma ve İslam medeniyetleri içinde barındırdığı için yüksek kültür ve zengin bir geçmişe sahiptir.

Belh gibi Konya da tarihte birçok savaşlara maruz kalmış ve bu savaşlar yüzünden birçok tarihi eserleri kaybetmiştir. Belh ile Konya'nın ikinci benzerliği de iklim açısındandır, çünkü iki şehrin iklimi kuru olduğu için kışın çok soğuk ve yazın da çok sıcak olmaktadır. Bazıları da bunun diğer nedenler yanında Mevlâna'nın ailesinin bu şehri mesken seçmekte etkin olduğunu söylerler.

Konya'da bulunan tarihi eserlerin çoğu Selçuklu ve Osmanlı devletlerinin zamanından kalan miraslardır. Alaeddin Camii, İnce Minareli Medresesi, Karatay Medresesi, Sırçalı Medresesi ve Mevlâna Müzesi daha doğrusu Mevlâna türbesi Konya'nın en meşhur tarihi mimari eserleridir.

İslam tasavvufu kalbin tezkiye ve tasfiyesi anlamında vahyin ilk indirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Ama mezheplerin oluşumu ile benzer, tasavvufun ilkeleri ve tarikatları da hicretin ikinci yüzyıldan itibaren oluşmuştur. İslami tarikatlardan biri de Mevlevîliktir ki Hz. Mevlâna'nın vefatının ardından onun oğlu Sultan Veled tarafından Mevlâna'nın öğrettiklerine göre oluşturulmuştur.

Mevlâna Hazretleri Sultan-ül Ulema'm oğlu 1208 (604 Hicri) yılında Belh'te doğdu. Söylendiği nedenlerden dolayı kendi yurdunu terk edip uzun bir yolculuktan sonra Konya'ya yerleştiler. Mevlâna ilk eğitimini babasından aldı ve onun vefatından sonra Burhaneddin

Muhakkik Tirmizî'nin tavsiyesiyle Şam'a gitti ve dokuz sene dini alanlarda eğitim gördü ve bir fakih olarak Anadolu'ya döndü. Şeriat ilmini öğrendikten sonra Tirmizî'nin kontrolü altında tarikatın manevî menzillerini de çile çıkararak başarıyla tamamladı. Ama Mevlâna'nın hayatını değiştiren olay, Şems Tebrizi ile karşılaşma ve onunla ettiği sohbetlerdi. Bu inkılabın neticesi Mevlâna'nın benzersiz Mesnevi, Divan şems (Kebir), Fih-e Ma Fih gibi şaheserleridir. Bu eserleri Mevlâna'yı unutulmaz kıldı, ayrıca Konya halkına son derece etkide bulundu ve Konya'nın sınırlarında kalmayıp onun doğduğu yere kadar kendi etkilerini uzattı ve milletler arası bir köprü olarak onları yakınlaştırdı.

Mevlâna Konya şehrini öyle etkiledi ki onun hayranlarına göre bu şehrin taşı toprağı hatta havası Mevlâna'nın kokusunu vermektedir. Bu etki geçici değil ancak yüzyıllardır sürdürmektedir, çünkü fani olan insan eğer kalıcı Rabb'in rengini alırsa yüce Rab onun hatıra ve eserlerini de kalıcı kılar. Yüce Rab kimi severse, insanların kalbinde de onu sevdirecek bunun için Mevlâna'yı herkes sever hatta Konya halkının kalbinde Mevlâna olduğu için bu şehrin sloganı da "Konya, gönüllerin şehri" olarak seçilmiştir.

Binlerce kilometre uzaklıktaki Afganistan halkı da Belh'i Mevlâna şehri olarak tanırlar ve Mevlâna'yı Belh'in sahibi yanı Hüdavendigâr-ı Belh olarak adlandırır. Bu tezin hedefi sadece Belh ve Konya üzerinde Mevlâna'nın etkilerini incelemek değil belki iki şehirde Mevlâna sayesinde ortak kültürün ne kadar oluştuğunu da incelemektir.

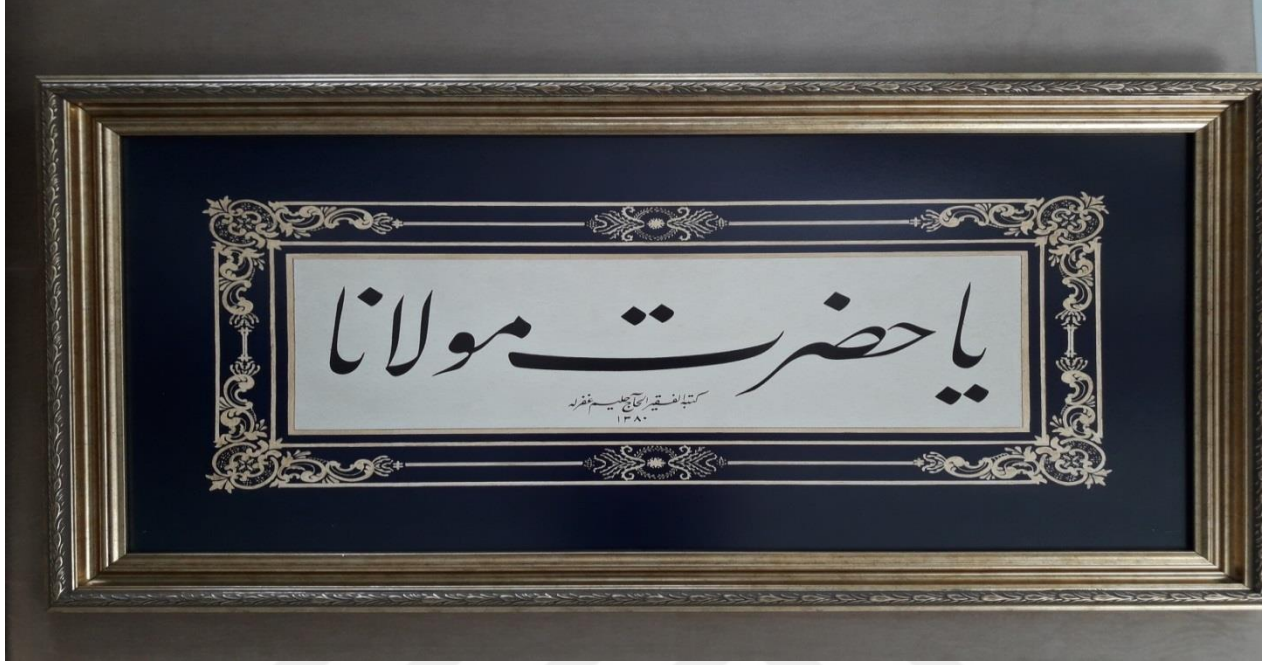
Dördüncü bölümde incelendiği gibi iki şehirde ortak kültürler oluşmuştur. İki şehirde Mesnevî meclisleri gerçekleşmektedir, bu meclisleri resmi kurumlar ya da gayri resmi olarak aile ve arkadaşlar gerçekleştirmektedir. Böyle meclisler sayesinde iki şehrin halkı ne kadar uzakta yaşıyorlarsa da yine de fikrî ve kalbî olarak birbirine çok yakın olurlar.

Aynı zamanda hem Konya hem de Belh'te Mevlâna ile ilgili bazı anma törenleri gerçekleşmektedir. Bu anma törenleri genellikle Mevlâna'nın şahsiyet ve fikirlerini anmak için gerçekleşiyor ki Belh ve Konya halkının ortak değerlerini göstermektedir.

Belh ve Konya şehirlerinde sadece halkın kültür ve fikirleri aynı değil ancak şehirlerin görünümü de benzerleşmiştir. Anlatıldığı gibi iki şehrin yöneticileri cadde, çarşı ve pazarlara

Mevlâna adını vermişler ayrıca bazı kültürel ve akademik kurumlar da Mevlâna adına kurulmuştur. Ama maalesef sadece belediyecilerin değil ancak akademik kurumların çalışmaları da Mevlâna'nın gerçek mesajlarını taşımamakla beraber daha çok görünümünde kalmaktadır.

Son olarak da söylenmesi gerekiyor ki, Mevlâna'nın şahsiyet ve eserleri sayesinde Belh ve Konya halkları arasında ortaklıklar oluşmuştur. Bu ortaklıkları göz önünde tutarak da şehirlerin yöneticileri resmi bir iletişim kurmaya giriştiler ve 2012 yılında Belh ve Konya arasında kardeşlik protokolü imzalandı. Bu protokol çerçevesinde kültürel, akademik ve ekonomik programlar ele alınabilmektedir. Bu protokol çerçevesinde Konya Büyükşehir Belediyesi Belh'te Mevlâna'nın babasına ait olan tekkenin restorasyonunu ve çevresinde Mevlâna adına bir külliye projesini devam ettirmektedir. Kültürel işbirlikleri ve sosyal bağlar sürmektedir.

Resim 21: Konyanüma Müzesinde “Yâ Hazreti Mevlâna” yazılı tablu
Kaynak: Mohammad Fawad Abrahimi

Resim 22: Konyanüma Müzesinde Mevlâna'nın çocukken Hz. Attar ile görüşmesini anlatan tablo
Kaynak: Mohammad Fawad Abrahimi

Resim 23: Konyanüma Müzesinde Mevlâna ailesinin Konya'ya girişini anlatan tablosu
Kaynak: Mohammad Fawad Abrahimi

Resim 24: Konyanüma Müzesinde Mevlâna ve Şems'in ilk görüşmesi anlatan tablo
Kaynak: Mohammad Fawad Abrahimi

Resim 25:Konyanüma muzesinde Şems'sin Mevlâna'nın kitaplarını havuza atmasını anlatan tablosu
Kaynak: Mohammad Fawad Abrahimi

Resim 26: Konyanüma Müzesinde Mevlâna'nın Kirametiyle Konya'nın kuruluşunu anlatan tablosu
Kaynak: Mohammad Fawad Abrahimi

Resim 26: Konyanüma Müzesinde Mevlâna'yı hasta yatağında gösteren tablosu
Kaynak: Mohammad Fawad Abrahimi

Resim 27: Konyanüma Müzesinde Mevlâna'nın cenazesini gösteren tablosu
Kaynak: Mohammad Fawad Abrahimi

Resim 28: Belh'in bir çarşısında Mevlâna'nın resmi
Kaynak: Mohammad Fawad Abrahimi

Resim 29: Belh'te kültürel kişilerin duvarında Mevlâna'nın resmi
Kaynak: Mohammad Fawad Abrahimi

Kaynakça

Kur'an-ı Kerim.

Türkçe Kaynaklar:

- Aavan, A. (2010). *Konya'yı Kültürel Amaçlarla Ziyaret Eden Yabancı Turistlerin Satın Alma Karar Sürecinin Değerlendirilmesi*. Afyokarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi. 55-72.
- Ahmet Özcan ve Diğerler. (1988). *1984 Sonrası Konya*. Ankara: Dönmez Offset.44-91.
- Balivet, P. D. (2012). *Konya Dönen Dervişler Şehri*. (P. D. Aydın, Çev.) Konya: KonyaSebet Ofset Matbaacılık. 41.
- Baltacı, C. (2005). *İslam Medeniyeti Tarihi*. İstanbul: M. Ü İlahyat Fakültesi Vakfı Yayınları. 27-29.
- Barkçin, S. Ş. (2018). *Medeniyet Akli*. İstanbul: Mostar. 29-45.
- Başer, H. H. (2015). *Kent İmajı Oluşumuna Etki Eden Unsurların Kentin Markalaşması Sürecindeki Rolü: Konya Örneği*. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Baykara, T. (1985). *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Braudel, F. (2017). *Uygurlıkların Grameri*. (M. A. Kılıçbay, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi Yayınları. 40-58.
- Bursevî, İ. H. (2012). *Mesnevî'nin Ruhu*. İstanbul: Büyüyen Ay.
- Dursun, H. (2017). *İstanbul'da Yaşama Sanatı*. İstanbul: TİMAŞ Yayınları.
- Erkin, S. (2005). *İslâmlaşma Sürecinde Belh Şehri*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İsparta. 11-101.
- Friedlander, S. (2017). *Mevlâna'nın Unutulmuş Mesajı*. (Ö. Çolakoğlu, Çev.) İstanbul: Sufi Kitap. 129-163.
- Güdüdede, H. (2017). *Kentlerin Markalaşması*. Yüksek lisans Tezi, Konya. 19-54.
- Güvenç, B. (2002). *Kültürün abc'si*. (E. Salmaner, Dü.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 55-57.
- Güvenç, B. (2003). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi. 79-107.
- Halıcı, F. (1984). *Konya*. Ankara: Güven Matbaası. 7-137.
- Hidâyetoğlu, D. A. (2015). *Hazret-i Mevlâna Muhammed Celâleddin-i Rûmî Hayatı ve Şahsiyeti*. Konya: Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- İnançer, Ö. T. (2016). *Bir Muhammedî Âşık*. İstanbul: Sufi Kitap. 3-20.
- Kara, M. (1986). *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.282-283.

- Kara, M. (2012). *Buhara Bursa Bosna*. İstanbul: Dergâh Yayınları. 50-156.
- Kayğusuz, İ. (2011). *Küreselleşme Sürecinin Yerel Kültürler Üzerindeki Etkisi: Konya Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi. 55-75.
- Keleş, P. D. (1978). *Şehircilik*. Ankara: Ankara Üni. Siyasal Bilgiler Fak.
- Kısakürek, N. F. (2017). *Tasavvuf Bahçeleri*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları. 22.
- Konya İl Emniyet Müdürlüğü. (2003). *Selçuklu'dan Günümüze Konya'nın Sosyo-Politik Yapısı*. (P. D. Küçükdağ, Dü.) Konya: Yalçın. 6-18.
- Konya Valiliği il kültür ve Turizm müdürlüğü. (2006). *Mevlâna Celâleddin Rûmî*. Konya: Konya Valiliği. Redhouse Yayınevi. (1991). *İngilizce - Türkçe Redhouse Sözlüğü*. İstanbul: Redhouse Yayınevi.
- Reymond, W. (1960). *Culture and Society*. New York: Columbia University Press.
- Şanbey, Y. Ö. (1993). *Almanca - Türkçe Sözlük* (Cilt 1). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Sarı, Ö. (2010). *Tourism As A Tool For Development: The Case Study Of Mawlana Tourism In Konya*. Doktora Tezi, Middle East Technichal Üniversitesi, Ankara. 128-167.
- Tekcan, A. R. (2012). *Anadolu Selçuklu Devleti Merkezi Şehirlerinden Konya ve Kayseri'de Şehir Hayatı*. Ankara: Gazi Üniversitesi. 14-91.
- Tekin, Ö. (2014). *YeniKapı Mevlevîhânesi*. Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul. 1-6.
- Turhan, M. (1969). *Kültür Değişmeleri, Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Türk Dünyası Belediyeler Birliği. (2015). *Kardeş Şehirler*. İstanbul: TDBB. 3-5.
- Vitray-Meyerovitch, E. d. (2017). *İslâm'ın Güler yüzü*. (C. Aydın, Çev.) İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları. 92-93.
- Yasa, A. (1996). *Anadolu Selçuklu Döneminde Türk--İslam Şehri Olarak Konya*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara. 33-110.

Farsça Kaynakları

- Afganistan Elçiliği. (2007). *Rah-ı Neystan*. Ankara: Ankara'da Afganistan'ın Elçiliği. 252-253.
- Belhî, M. H. (2000). *Mefahir Belh*. Pişaver: yazar. 33-52.
- Belhî, V. (2014). *Fazayel Belh*. (A. H. Habibi, Dü., & H. Belhî, Çev.) Belh: Sarver Saadet. 13-100.
- Bijanpur, R. (2007). Mawlana Peyamber Millet Aşk. *Neyistan*, 250-255.
- Eblagh, D. E. (2001). *Mevlana Meyan Olama- Kelam ve Sofiye*. Peshawer: Musise İlmi Elagh. 27-110.

- Eflâki, Ş. A. (1961). *Ariflerin Menkıbeleri* (Cilt 1). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ensârî, S. M. (2015). *Coğrafya Umumi Velayat Afganistan*. Kabul. 554-564.
- Faizani, M. M. (1966). *Dalil-i Zakirin*. Kabul: Bünyad Mawlana Faizani.
- Faizani, M. M. (1976). *Kalp*. Kabul: Kanun Ferhangi Mawlana Faizani.
- Faizani, M. M. (1988). *Şeş Cam Be Taqwiye İman*. Peshawer: Kanun Mawlana Faizani.
- Faizani, M. M. (2016). *Raz Hâi Mufakiyet*. Kabul: Kânun Ferhangi Mevlâna Faizani.
- Firuzanfer, B.-ü. Z. (2006). *Şerh Hal ve Asar Mevlâna*. Tahran: Moien.
- Ghubar, G. M. (2012). *Afghanistan Der Masir Tarikh*. Kabul: Mohsin Publication. 50-58.
- Habibi, A. H. (1966). *Tarih Afganistan Bad Az İslam Der Do Karn Evel Hicri* (Cilt 1). Kabul: Encümen Tarih.
- Halik, S. M. (2015). *Sahahai Bâstani ve Binâ Hâi Tarihi Belh*. Belh: Belh Yazarlar birliği. 45-220.
- Haris, E. (2015). *An Soyi Şahr Haftum Aşk*. Belh: Suratgar Maatbası. 37-39.
- Hussaini, D. S. (2013). *Mukadema-ı Ber Tarih Mimari ve Şehir sazi Afghanistan*. Kabul: Entişarat Hurasan. 105-324.
- Kiya, S. (1970). *Ferhang*. Tahran: Kültür ve Sanat Bakanlığı.
- Kohzad, A. A. (1946). *Aryana*. Kabul: Amiri Yayınevi. 83-84.
- Kohzad, A. A. (1951). *Tarih Edebiyat Afganistan*. kabul: Eğitim Bakanlık.
- Kurbani, R. (2015). *Usul ve Mebani Bernâme Rizi Şehri*. Tahran: Semt.
- Motahharai, M. (2014). *Orfan-ı Hafiz*. Tahran: Sadra Yayınevi. 10-13.
- Mübarekpurî, S.-u. R. (2003). *Rahik-ul Mahtum*. (A. H. Hamuş, Çev.) Pişaver: Şeyh-ul İslam Ahmed Cam Yayın Evi. 250-270.
- Pehlevan, C. (2009). *Ferhang ve Tamaddun*. Tahran: Ney. 41-400.
- Velvi, M. R. (2004). *Tarih Ulama Belh*. Tahran: Asetan Kuds. 16-18.
- Zamanî, K. (2007). *Minager-i Aşk*. Tahran: Neşr-i Ney.

İnternet Kaynakları

(<https://hawzah.net/fa/Book/View/45251/20359/>)

<https://www.google.com/search?q=مسجد+امیه+شام>

www.google.com/search?q=مسجد+سامارا+بغداد

www.haqiqat.com

(www.vajehyab.com)

www.google.com

(www.nufusu.com/ erişim 10 mart)

(<http://erfanvahekmat.com>)

<http://olama-orafa1393.ir>

(www.imam-khomeini.ir / erişim 14 mart)

(<http://shnotarikat.mihanblog.com> / Erişim: 27 Mart)

(www.makaleler.com/ erişim 30 Mart 2019)

(https://www.academia.edu/Bektashi_Order_In_Persian.pdf)

(<https://dictionary.abadis.ir/fatofa>)

(www.wikiwand.com)